

AKBAR EYDI

SAVRŠENI AHLAK

Naslov originala: *Ahlak kamel*

Naslov prijevoda: Savršeni ahlak

Priredio: Akbar Eydi

S perzijskog preveo: Amar Imamović

Uredivački odbor: prof. dr. Munib Maglajlić,
Ibrahim Avdić, Nirha Efendić

Redaktor: Ibrahim Avdić

Akbar Eydi

SAVRŠENI AHLAK

PREVEO S PERZIJSKOG
Amar Imamović

Sarajevo, 2004

ISBN 9958-9694-4-0

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُ يَسْمُعُ

Bismillahir-rahmanir-rahim

Uvodna riječ

Hvala Allahu, Gospodaru svjetova, i neka je blagoslov i mir na Poslanika Muhammeda, njegovu čistu porodicu i odabrane ashabe.

Štivo koje je pred vama predstavlja niz predavanja koja sam u Husejniji održao u razdoblju između 2002. i 2004. godine, a koja je uglavnom iz pisanog materijala preveo, a nešto i sa tonskih zapisa priredio, Ertan Basarik.

Ovom prilikom smatram neophodnim, zarad boljeg razumijevanja sadržaja o kojem je riječ, iznijeti nekoliko napomena:

1. Jača strana ponuđenog štiva leži u činjenici da se ono temelji na učenjima velikana islamske misli, poput allame Tabatabaija i znalca islama i filozofa šehida Mutaharija – da im se Allah obojici smiluje – te posigurno nudi znalačke i čvrsto utemeljene stavove i pojašnjenja spomenutih alima. Pri tome treba imati u vidu da je jezik manjkav i nemoćan da se potpuno izrazi i da dosljedno prenese sva njihova mišljenja i stavove. Pa ako vam se nešto od onoga šta je doneseno ovdje učini čvrsto utemeljenim, to je od njih – a ako je, pak, nešto krnjavo i manjkavo, onda znajte da je to od nas, jer, sigurno su njihovi naučno-filozofski stavovi jači od nečijeg usmenog govora neoslonjenog na Kur'an i vjerske dogme.

2. Sve prijedloge ili moguće primjedbe poštovanih čitalaca, a vezane za vjersko-filozofsku tematiku ovog zbornika, ponizno i s punim zadovoljstvom uzet ćemo u obzir. Jer svaki lijep cvijet u sebi ima i naročit miris kojim se treba okoristiti.

Na kraju, molim Uzvišenog i Plemenitog Gospodara da ovaj zbornik bude povodom spuštanja Njegove milosti i blagoslova na sve nas i da nam u objavlјivanju i širenju kur'ansko-sunnetskih poruka pruži svoju pomoć i podršku. Amin – Gospodaru svjetova!

Akbar Eydi

1.

2.

3.

4.

5.

6. ČOVJEK I AHLAK U KUR'ANU

7. Čovjek je stvoren u liku najljepšem

Odgovor na pitanje od čega se sastoji čovjekovo savršenstvo i čemu on treba težiti u ostvarenju svoga savršenstva naći ćemo u nekoliko kur'anskih ajeta. Uzvišeni Bog apsolutno je savršenstvo i na Njegovu prijestolju nema mjesta nikakvom nedostatku. Potvrdu ovoga nalazimo u sljedećim ajetima:

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَيِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

On je Allah, Tvorac, Onaj koji iz ničega stvara, Onaj koji svemu daje oblik, On ima najljepša imena. Njega slave oni na nebesima i na Zemlji, On je Silni i Mudri.¹

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى

Dozivali Ga vi Allah ili Rahman nema nikakve razlike jer sva se lijepa imena na Njega odnose...²

Na osnovu činjenice da između Tvorca koji stvara i onog što stvara postoji tjesna, suštinska povezanost (*senhijjet*), srodnost i

¹ Al-Hašr, 24.

² Al-Isra, 110.

zajednička nit koja spaja suštinu Tvorca i Njegova djela, te uzevši u obzir da On sve stvara potpuno i na najljepši način, može se reći da u Njegovojoj kreaciji nema mjesta nikakvoj manjkavosti ni zlu. Naprimjer, u sljedećim ajetima stoji:

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ وَبَدَا خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ

...Koji sve savršeno stvara, i koji je prvog čovjeka stvorio od ilovače.¹

مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَقْوَاتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَتَنَينِ يَنْقِلِبُ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِّاً وَهُوَ حَسِيرٌ

Ti u onome što Milostivi stvara ne vidiš nikakva neslaganja, pa ponovo pogledaj vidiš li ikakav nesklad, zatim ponovo više puta pogledaj, pogled će ti se vratiti klonuo i umoran.²

Ovi ajeti govore da u Njegovu stvaranju nema mjesta nedostacima:

Sam čovjek jedna je od čestica Božijega djela. Prema tome, on po svom rođenju nije manjkav i u njemu nema nikakvog nedostatka ni zla. Međutim, s obzirom na osobenost čovjeka u odnosu na ostala stvorenja, njegovo stvaranje ima određeni smisao i svrhu. Uzvišeni skreće pažnju na tu činjenicu i sljedećim ajetima traži od nas da tome posvetimo posebnu pažnju:

أَفَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

Mi čovjeka stvaramo u obliku najljepšem.³

¹ As-Sagda, 7.

² Al-Mulk, 3-4.

³ At-Tin, 4.

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادْحٌ إِلَى رَبِّكَ كَذَّا فَمُلَاقِيهِ

Ti ćeš, o čovječe, koji se mnogo trudiš, trud svoj pred Gospodarom svojim naći.¹

S obzirom na to da će se čovjek u konačnici sresti sa svojim Stvoriteljem, postavlja se pitanje šta čovjek treba pripremiti za taj susret, tj. kako se upotpuniti da bi bio spremан за susret? Kakvu vrlinu čovjek treba priskrbiti da bi bio dostoјan susreta i šta da postavi kao temelj svoga kretanja ka potpunosti? Odgovor na ovo pitanje dat je u ajetu:

وَقُلْ رَبِّ زُدْنِي عِلْمًا

...I reci: "Gospodaru moj, Ti znanje moje uvećaj!"²

Sa stanovišta Islama, svako znanje i promišljanje što zadovoljava ljudske potrebe koje vode čovjekovoј sreći i svaka misao koja vodi zdravom društvu dobri su i prihvatljivi. Zato su, prema islamskom fikhu, sva zanimanja, znanja i vještine koje su potrebne muslimanskoј zajednici, ili *vadžib-kifai* (obaveza zajednice u cjelini), ili *vadžib-ajni* (obaveza svakog ponaosob). Takva obaveza (*kifai*) prestaje onda kada se dovoljan broј članova zajednice opredijeli za određena zanimanja ili znanosti.

Imam Džafer Sadik, a.s., kaže: "Hoćete li da vam kažem ko je *fakih*?

1. To je onaj ko djelom svojim pokaže istinitost riječi svojih;
2. Onaj ko je strpljiv u teškoćama (strpljivo podnosi sve prepreke na putu stjecanja vrline i nezavisnosti. U vezi s ovim Sadik, a.s., kaže: 'O čovječe, ponesi sam svoj teret jer ti ga drugi ponijeti neće', a ovo se odnosi kako na zajednicu tako i na pojedinca);

¹ Al-Inšiqaq, 6.

² Ta-ha, 114.

3. Onaj ko uredi život (prilagodi svoj život okvirima zakona i po njemu postupa te se zalagaže za provođenje zakona počevši od sebe)."

Dakle, čovjekovo savršenstvo sastoji se iz znanja (obaviještenosti) i primjene tog znanja, a dokaz da znanje treba biti praćeno djelom naći ćemo u ajetu:

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنِبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

*Znaj da nema božanstva osim Allaha! Traži oprosta za svoje grijeha i za vjernike i za vjernice!*¹

Prva poruka, odnosno pouka ovog ajeta jeste znanje o *tevhidu*. Ako čovjek uistinu zna da je Stvoritelj, Upravitelj, Održavatelj, Skrbnik i Odgajatelj svega što postoji Uzvišeni Bog, Jedan i Jedini, on sigurno neće prezati od stjecanja znanja i proširivanja svojih vidika i spoznaja. Po stjecanju savršenstva, zahvaljujući znanju, on će ga bez oklijevanja, sa potpunim odricanjem, nastojati proširiti i prenijeti na druge. Ovdje se govori o intelektualnom znanju i spoznaji jednoće Božije.

Druga pouka. Kada čovjek shvati da je Bog Skrbnik i Odgajatelj svega stvorenog, shvatit će da je On Skrbnik i Odgajatelj i njega samog, jer je čovjek dio Kreacije Božije. Tada će ruka njegove potrebitosti uvijek biti ispružena prema Bogu i neprestano će moliti za oprost zbog krivice u stjecanju zla i zbog nečinjenja na putu stjecanja dobra i njegova oživljjenja u sebi. Dakle, *ilm* i *'amal* (znanje i djelo) ono je što vodi ka Uzvišenom Bogu.

Treća pouka. Ono što će čovjeku na kraju priskrbiti potpunost i savršenstvo jeste kontinuitet u znanju i djelu. U islamskoj terminologiji ova vrsta tevhida naziva se *tevhide-fe'li* ili djelatni tevhid, tj. ozbiljenje vjere u jednoću Božiju putem djela.

U Kur'anu se kaže:

¹ Muhammad, 19.

وَقُلْ رَبِّ اَدْخُلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرُجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي
مِنْ لَذْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا

I reci: “Gospodaru moj, učini gdje god uđem, da to bude korakom istine, i odakle god izadem, da to bude korakom istine, i daruj mi od Sebe snagu koja će mi pomoći,”¹ (tj. neprestani *istigfar* – traženje oprosta). Početak svakoga djela (ulaz) treba biti u ime Boga, njegovo obavljanje treba biti praćeno sjećanjem na Boga i sviješću da nas On posmatra, a isto važi i za kraj svakoga djela (izlaz). Dakle, ovdje se govori o svakom ulazu i izlazu, a ne samo nekim od njih. Kur'an nas na to podsjeća kada kaže: *A Allah ono što vi radite vidi*,² tj. On vidi svaki početak, trajanje i kraj djela.

Na osnovu ovih ajeta donosi se zaključak da svaki posao i svako djelo za vjernika jeste ili *vadžib* (stroga dužnost, obaveza) ili *mustehab* (lijepo, preporučeno), zato što *haram* (zabranjeno), *mekruh* (pokuđeno) i *mutešabih* (sumnjivi poslovi) ne izazivaju Allahovo zadovoljstvo te ih otuda i nema smisla činiti u Njegovo ime (sa bismillom).

Svaki posao sa bismilom

Na osnovu dosad navedenog vidimo da nam je naređeno da svaki posao počnemo sa bismilom. Postavlja se pitanje da li je to samo moralna preporuka ili zakon (princip monoteizma), čijim nepridržavanjem ustvari kvarimo naše djelo.

Iz ajeta: *A Allah ono što vi radite vidi*, da se zaključiti da to nije samo moralna preporuka, nego zakon kojeg *muvehhid* (vjernik u jednoga Boga) treba primijeniti. U čemu se moralna preporuka razlikuje od zakona? Ako ne upražnjavamo jednu moralnu preporuku, odričemo se jednog *kemalata* (vrline), a ako kršimo

¹ Al-Isra, 80.

² Al-Anfal, 72.

zakon, kršimo prava drugih; dakle, ne samo da nešto gubimo, nego zavređujemo kaznu, odnosno činimo grijeh.

Kad se kaže: "Reci *Bismillah* na početku svakog posla", to ustvari znači da se ne počinje njom posao koji je nije dostojan. Znači, bismillom se ne mogu kršiti prava drugih, govoriti laži, ogovarati ljudi i sl. Zato je Poslanik, s.a.v.a., kad su ga upitali zašto na početku sure Beraet (At-Tawba) nema bismille, rekao:

"Zato što je na njenom početku oštar nastup prema nevjernicima, a bismilla je manifestacija milosti Božije, a ne može milošću počinjati grubost ni prijetnja."

Sura počinje srdžbom i zato nema bismille, no prema nekim rivajetima, čak i kad se izvršava kazna ili odmazda prema islamskim propisima, treba je početi bismillom jer je ona ipak vid milosti Božije, ma kako grubo izgledala.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولَئِنَى الْأَبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقَوْنَ

U odmazdi vam je opstanak, o vi razumom obdareni...¹, ili:

I nemojte prema njima (kažnjenicima nad kojima se izvršava serijatska kazna) pri vršenju Allahovih propisa imati saosjećanje,²

pa da, zbog toga, izbjegnete izvršenje kazne, jer ovdje je ta kazna manifestacija Božije milosti ljudima.

Dvije vrste *istigfara*

Postoje dvije vrste traženja oprosta od Uzvišenoga Boga:

1. preventivni ili odbrambeni *istigfar – dafi'*;
2. potirući ili otklanjajući *istigfar – raf'i*.

¹ Al-Baqara, 179.

² An-Nur, 2.

Preventivni istigfar jeste onaj kojim se sprečava pristup zla i grijeha u biće čovjeka, a otklanjajući je mi čistimo prljavštinu što se nakupila u našem srcu.

Način traženja oprosta za učinjene grijehе *istigfarom rafi* prikazan je u jednome *munadžatu* (šaptanju):

“Bože moj, moji grijesi i nepostojanost moja obukli su mi odjeću poniženja. Udaljenost od Tebe učinila me siromahom. Bože moj, moj zločin i izdaja toliki su da su ubili srce moje.”

Istigfar daf'i je traženje *'ismeta* – bezgriješnosti, to je traženje da budemo sačuvani od grijeha. Zato, kada se govori o Jusufu, a. s., u 24. ajetu sure Jusuf, kaže se:

A i on bi nju poželio da od Gospodara svoga nije opomenu ugledao...¹

Što znači da bi i on, da nije bilo istine i dokaza po kojima je bio sačuvan od grijeha, popustio i prišao Zulejhi. Također je Poslanik, s.a.v.a., kazao kako sedamdeset puta dnevno učini istigfar kako bi spriječio da prljavština padne na njegovo srce. Zato dove Božijih poslanika spadaju u preventivni istigfar.

Kur'an ljudsku vrlinu vidi u znanju, djelovanju po takvom znanju, kao i u prisjećanju na grijehе, jer zaborav čovjeka odvodi u zabludu, dok ga prisjećanje na grijehе približava njegovom savršenstvu. Kao primjer može se navesti ajet:

لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَقْهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامَ بَلْ هُمْ أَضْلُلُ أُولَئِكَ هُمُ الْغَاوِلُونَ

...Oni pamet imaju, a njom ne shvaćaju, oni oči imaju, a njima ne vide, oni uši imaju, a njima ne čuju; oni su kao stoka, čak i gori – oni su zaista nemarni.²

Sjećanje na grijehе jedan je od kriterija čovjekovog usavršavanja i napretka, jer ono samo po sebi potiče na traženje

¹ Jusuf, 24.

² Al-A'raf, 179.

oprosta. Takvo stanje u kojem čovjek skrušeno moli za oprost jeste stanje postiđenosti. A ako se uistinu prisjetimo grijeha, pa to sjećanje sjedinimo sa stanjem malehnosti pred Uzvišenim Bogom, onda to će neizbjegno rezultirati Njegovom Milošću.

Mevlana u jednom stihu kaže:

“Slušajte naj kako jauče i žali se na samoću.” Svojevrstan odgovor Imama Homeinija na ovaj stih bio je: “Ne, ne slušajte naj jer je on prazan; slušajte srce, jer ono je mjesto nastanjenja Uzvišenog u biću čovjeka. Kad naj izgori tad samo pepeo ostaje, a kad srce sagori, mjesto pojave Njegove postaje.”

Nasuprot griješenju, kojeg se uvijek i iznova treba prisjećati, dobro učinjeno drugima treba što prije zaboraviti, u skladu sa predajom:

“Dobro djelo je poput mirisnog, rosnog cvijeta, kojem će svaki doticaj rukom štetiti, uzimajući dio njegova mirisa, a kada tebi neko učini dobro djelo, sjećaj ga se poput lika najdražeg, kojeg što se više sjećaš osjećaš se sve bolje.”

Hafiz kaže:

“On srca nije imao, a Bog uvijek s njim bio je, i on Ga uvijek iz daljine dozivao je.”

Ovaj stih opisuje stanje nesvijesti, kad upiremo prstom u modele i filozofije življenja (npr. demokratiju), zaboravljujući da Islam ima rješenje za sve.

Ako želimo izvesti zaključak o tome šta čovjeka vodi ka savršenstvu i koje su vrline kojima treba težiti, bile bi to dvije stvari:

- 1) *basiret* – pravilno gledanje na stvari, njihovo poimanje i shvatanje,
- 2) imetak i posjedovanje snage.

Basiret je rezultat znanja i misli, a imetak i snaga su posljedica ljudskog djela i morala.

إِنَّ الصَّلَاةَ تَتَهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلِذِكْرِ اللَّهِ أَكْبَرُ

Namaz zaista odvraća od razvrata i od svega što je ružno; a sjećanje na Allaha je još veće od toga¹.

Dakle, čovjek će biti obgrljen Božijom milošću kada u svom biću spoji ove dvije osobine.

وَإِذْ أَعْتَرَ لِشُوْهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهُ فَأُولَئِكُو اَلْكَهْفِ يَنْشُرُ لَكُمْ رَبُّكُمْ
مِّنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَبِّي لَكُمْ مِّنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا

Kad napustite njih (u uvjerenjima i djelu) i one kojima se, a ne Allahu, klanjaju, sklonite se u pećinu, Gospodar vaš će vas milošću Svojom obasuti i za vas će ono što će vam korisno biti pripremiti.²

فَلَمَّا أَعْتَرَ لَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَكَلَّا
جَعَلْنَا نَبِيًّا

I pošto on (Ibrahim) napusti njih i one kojima su se mimo Allaha klanjali, Mi mu Ishaka i Jakuba darovasmo i obojicu učinismo poslanicima.³

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلَلَّهُ الْعِزَّةُ جَمِيعًا إِلَيْهِ يَصْنَعُ الْكَلْمُ الطَّيْبُ وَالْعَمَلُ
الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ
أُولَئِكَ هُوَ يَبُورُ

Ko bude želio veličinu, pa u Allaha je sva veličina! K Njemu se dižu lijepo rijeći, i dobro djelo On uzdiže. A one koji imaju hrđave namjere čeka patnja nesnosna, i njihovo spletkarenje je rabota bezuspješna.⁴

¹ Al-'Ankabut, 45.

² Al-Kahf, 16.

³ Maryam, 49.

⁴ Fatir, 10.

Znači, ako želimo stići konačnom cilju (Gospodaru), moramo popraviti svoja uvjerenja i djela, jer nakon ispravnog znanja djela nas uznose u visine.

Naređivanje dobra i odvraćanje od zla

Tačno je da ranije navedeni ajeti govore o određenim ljudima, ali također znamo da Kur'an na taj način obznanjuje univerzalne zakone (*sunnatullah*). Ajet iz sure Fatir govori o određenom principu, a ne o nekoj posebnoj grupi:

إِلَيْهِ يَصْنَعُ الْكَلْمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ
السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ بَيُورُ

K Njemu se dižu lijepe riječi, i dobro djelo On prima. A one koji imaju rđave namjere čeka patnja nesnosna, i njihovo spletkarenje je rabota bezuspješna.

Ova obaveza propisana je svakom od nas, a cilj joj je da u čovjeka utisne osjećaj podsticanja dobra. Kada čovjek shvati ispravnost ove obaveze, saznat će da u samom njegovom biću treba postojati nešto što će mu naređivati dobro, a odvraćati ga od zla.

Kur'an o tome kaže:

Namaz zaista odvraća od razvrata. Prema tome, namaz oživljava i budi tu instituciju u čovjeku, i u nastavku: *A sjećanje na Allaha (zikrullah) još je veće od toga.* Namaz jeste jedan vid zikra, ali se ovdje pod zikrom misli na neprestano sjećanje, koje je objašnjeno ajetom: *Zar on ne zna da Allah sve vidi.*¹

Dok čovjek u sebi ne oživi instituciju naređivanja dobra i odvraćanja od zla, neće postati imun na griješenje, a što se tiče trajnog sjećanja, treba ga posmatrati kao nešto što je održivo

¹ Al-‘Alaq, 14.

prakticiranjem namaza. Ima i onih koji tvrde da ako je čovjek na poziciji *zikra*, onda mu nije potreban namaz. Ovo je lahko pobiti, jer se nemoguće zadržati na posljedici (*zikr*) zanemarujući uzrok (namaz).

Na ovo upućuje i sljedeći ajet:

مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ

*Allah nijednom čovjeku dva srca u njedrima njegovim nije dao.*¹

Znači u srcu je ili sjećanje ili nemar, odnosno sjećanje na Allaha ili na šejtana. Dakle, ili je u čovjekovom srcu prostor za sjećanje na Boga ili na neboga; ono je ili stanište Božije ili šejtanovo.

U *irfanu* je posebna pažnja posvećena pitanju srca, s tim da se pod srcem ne misli na pumpu koju nosimo u njedrima, tj. na srce kao tjelesni organ. Hafiz o srcu kaže:

“O muslimani, ja nekoć imadoh srce kome govorih teškoće svoje. To srce bilo je suosjećajno i preporučivalo mi ono što ispravno jeste. To srce, poput čovjeka savršena, bijaše oslonac onima koji su *ehli-qalb* (okrenuti srcu, produhovljeni). I kad bih u virove nevolja zapadao razgovarajući s njim, obali bih se nadao. Bože, ja se iz tvoje blizine udaljih. Šta mi bi da se na dunjaluku udomih. Ja imam vještina ovu (lijepo govorim), ali je sve to iz Tvoje milosti, jer niko bespomoćniji od Tebe nije iskao.

Sjetite se i ovog izgubljenog pijanca kada naiđete na kakva dobra insana, i spomenite me kao za dovom potrebitog (da se on zauzme za mene). Sve ove lijepi riječi moje postigoše slavu ovu jer su iz ljubavi izravno nicale. Ne recite za Hafiza da je veliki arif i pjesnik; ne, ja sam ga vidio, on bijaše jedan zaboravan čovjek, daleko od Boga.”

¹ Al-Ahzab, 4.

Iz ovoga se vidi da srce o kojem smo govorili nije tjelesno, nego ono čiji zaborav donosi prokletstvo, a sjećanje milost Božiju. Zato Poslanik s.a.v.a. kaže:

“Od namaza ima koristi onoliko koliko je u njemu srce prisutno.” Ovdje se ne misli da namaz nije validan kao fikhska norma i da kao takav nije priznat, već da namaz onoga ko ga obavlja bez prisustva srca ne može daleko odvesti.

8. Značenje riječi ahlak u Kur'anu

Riječ ahlak množina je riječi *huluk* koja označava osobinu duše. Ona se, također, prevodi kao stanje koje se ustalilo u duši, npr. lijenosť i sl. Šta mislimo pod tim kada kažemo da se nešto ustalilo i prodrlo u dušu? To znači da mi činimo djela u skladu sa osobinama naše duše, ili, drugim riječima, djelo je rezultat stanja duše. Djelo koje je urađeno gotovo refleksno, bez promišljanja, također, je rezultat stanja duše. Kad neka osobina preraste u automatizam, onda je to znak da se ona uvriježila u nama.

Naprimjer, u učenju stranog jezika postoji faza kada ga pomalo možemo koristiti, ali kad želimo nešto reći, dobro promislimo i u glavi složimo rečenicu, pa je tek nakon toga i izreknemo. Ovo je stanje kada čovjek još ne zna strani jezik, ali postoji i stanje kad se strani jezik poznaće kao i maternji – i kada riječi idu, bez razmišljanja, kao iz automata. Dakle, za neku osobinu ili stanje možemo reći da je prodrlo i ustalilo se u duši onda kada se djela čine bez razmišljanja, refleksno.

Sada se može postaviti pitanje: Da li je ahlak nešto svojstveno biti čovjeka ili se stječe vježbom i ponavljanjem?

Odgovor glasi: Može biti i jedno i drugo, a Islam nudi propise u oba slučaja.

U nekim predajama nalazimo šta žena treba raditi kada je trudna, a svrha tih radnji je da se bebi usade neke osobine koje će kasnije biti značajne za nju kad odraste. Također, postoje preporuke o odgoju nakon rođenja (npr. da roditelj kaže *bismillah*

za dijete prije jela), a svrha im je oživljavanje i postepeno stjecanje dobrih navika. Dakle, ahlak može biti urođen i stečen i to se odnosi kako na dobre tako i na loše osobine.

Šta se podrazumijeva pod pojmom ahlak? Pojam ahlak upotrebljava se u trima značenjima:

- 1) jezičko značenje pojma jeste osobina duše;
- 2) on podrazumijeva opis nekog djela u vanjsnosti, tj. kad neko nešto uradi, pa kažemo da je uradio dobro djelo;
- 3) kad se upotrebljava samo u pozitivnom značenju, pa kažemo da je neko ahlakli - moralan.

Šta je predmet bavljenja nauke o ahlaku? Nauka o ahlaku bavi se pitanjima dobrih i loših atributa čovjekove ličnosti i predmet su joj ona svojstva koja se mogu steći, a ne ona koja su urođena.

Kakva je korist od ove nauke? Učenjaci kažu da korist od ahlaka leži u:

- 1) prepoznavanju dobrih i loših osobina;
- 2) nakon prepoznavanja i razdvajanja dobrih i loših osobina slijedi nastojanje oživljjenja dobrih i klonjenja loših osobina.

Dakle, ahlak je nauka i djelo, odgoj i obrazovanje. Dok čovjek ne upozna atribute svoje duše i dok ih ne umjedne razdvojiti, neće moći ni izlječiti sopstvene nedostatke.

Pitanja: Da li čovjek teži ahlaku po svom *fitretu*, ili mu se on nameće kao teret koji mora podnosići? Da li poticaj na dobro dolazi iz nutrine čovjeka, iz njegova *batina*, ili izvana, bilo od strane zajednice ili vjere?

Odgovor na ova pitanja bio je povod za razlike u mišljenjima. Neki učenjaci tvrde da je ahlak nametnut, a drugi da potiče iz čovjekove prirode.

Prije svega treba tražiti kur'ansko pojašnjenje, no odmah na početku da se primijetiti da ahlak po svojoj definiciji ne dopušta bilo kakvo nametanje (jer je on osobina duše – nastala osobina). Imajući u vidu činjenicu da u duši postoje i dobre i loše osobine,

pitanje da li je ahlak osobina duše nema smisla, već se jedino može postaviti pitanje: Da li lijepe osobine dolaze iz ljudske duše? Ako, naprimjer, kažemo da je ahlak nametnut čovjeku, onda se pitanje svodi na to da li je neki čovjek dobar ili ne. Za odgovor na ovo pitanje moramo prvo postaviti kriterij, npr. učenost, nakon čega pitanje da li je učen čovjek dobar već ima smisla.

Kur’anski odgovor bit će jasan nakon sljedećeg uvoda. Kur'an postavlja pitanje odnosa čovjek – svijet. Čovjek je kao sastavni dio svijeta u stalnom odnosu s njim. Njegove veze sa svijetom nisu ni apsolutno dobre ni apsolutno loše; neke su dobre a neke loše. Uzmimo, primjera radi, odnos automobil – čovjek. Ovaj odnos je dobar ako čovjek koristi auto kao prevozno sredstvo, ali ako se baci pod njega, onda je taj odnos loš.

Isto tako, neke osobine koje su postale poticaj duše jesu dobre, a druge su loše. Ovo postaje mnogo jasnije kada uzmemmo u obzir neprestanu čovjekovu interakciju sa vanjskim svijetom, preko koje čovjek utječe, ali i potpada pod utjecaj svijeta. Nekada pogled na nešto ima dobar učinak, a nekad loš; nekad je znak ljubavi, drugi put mržnje, a ponekad je to pogled koji će nam upropastiti život na oba svijeta.

Neki rivajeti kazuju nam da je jedna vrsta ogovaranja ogovaranje očima. Zato Allah prati i vidi greške koje činimo krajičkom oka. Kur'an nam obznanjuje neke principe:

- 1) *Allah je Stvoritelj svega i On upravlja svim.*¹
- 2) Djelo Božije je lijepo: *On je Onaj koji sve savršeno stvara.*²
- 3) Čitava Kreacija kreće se ka savršenstvu kao cilju i zato ima unutarnju i vanjsku uputu.

*Musa reče: “Gospodar naš je onaj koji je svemu onom što je stvorio dao ono što mu je potrebno, a zatim ga kako da se time koristi nadahnuo.”*¹

¹ Az-Zumar, 62.

² As-Sagda, 7.

9.

Savršenstvo Allahova stvaranja

- 4) U Allahovoj kreaciji nema nikakvog nesklada:

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا نَرَى فِي خُلُقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَنَاهُوتٍ
فَارْجِعُ الْبَصَرَ هَلْ نَرَى مِنْ فُطُورٍ ثُمَّ ارْجِعُ الْبَصَرَ كَرَتِينَ يَنْقَبِ
إِلَيْكَ الْبَصَرُ حَاسِيًّا وَهُوَ حَسِيرٌ

Ti u onome što Milostivi stvara ne vidiš nikakvog neslaganja, pa ponovo pogledaj vidiš li ikakav nesklad, zatim ponovo više puta pogledaj, pogled će ti se vratiti klonuo i umoran.²

Allame Tabatabai u tefsiru ovog ajeta kaže:

“Kad se kaže da nema nikakve raznolikosti u stvaranju Milostivog, koja će biti uzrokom manjkavosti, ne misli se na vanjsku šarolikost, već na to da se sve stvoreno nalazi pod vlašću i upraviteljskom moći Jednoga Boga, tj. iako je Kreacija šarolika i raznovrsna, sva je pod vlašću Boga i kreće se ka jednom jedinstvenom cilju. Te raznovrsnosti među stvorenjima su kao razlika između dvaju tasova na vagi. Premda jedan ide gore a drugi dolje, oba imaju isti cilj: obavijestiti o težini onoga što se vaga; dakle ta raznolikost je izbalansirana.”

- 5) Pravi uzrok ljepote Božije Kreacije i nepostojanja manjkavosti u stvaranju jeste jednoća, tj. upravljanje iz jedne tačke. Zato se u suri Al-Anbiya kaže:

أَلْوَ كَانَ فِيهِمَا آللَّهُ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسْبُحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا
يَصْفُونَ

¹ Ta-ha, 50.

² Al-Mulk, 3-4.

*Da zemljom i nebesima upravlja više bogova, nastao bi nered (fesad). Pa neka je uzvišen Allah, Gospodar Arša, od onoga što Mu pripisuju!*¹

6) Kada Kur'an govori o stvaranju čovjeka, on kaže da ga Allah stvara u najljepšem skladu. *Mi čovjeka stvaramo u skladu najljepšem.*² A zašto je čovjek u takvom skladu? Zato što mu je njegov lijepi Tvorac udahnuo *ruha* od sebe. *Pa neka je uzvišen Najljepši Tvorac.*³

Šta je svrha stvaranja lijepog čovjeka? Allah, dž.š., kaže da je svrha stvaranja najljepšeg stvorenja da mu se ono vrati. Dakle, on je poslan sa potencijalima, praznih ruku, da bi se vratio Stvoritelju punih ruku.

Iz tog razloga se u Kur'antu kaže:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ

*Ti ćeš, o čovječe koji se mnogo trudiš, trud svoj pred Gospodarom svojim naći.*⁴

Dakle, stvorio Sam te da bi Mi se vratio.

Tevhid je izvor svih moralnih vrlina čovjeka, a one su uzrok lijepog ponašanja i dobrih djela. Isto tako, prihvatanje nevjerstva, širka i neistine donosi moralni sunovrat.

Zaključci iz gore navedenog:

- 1) Čovjek je u stalnoj vezi sa svijetom oko sebe i dio je njega.
- 2) Sve je stvoreno od Jednog Tvorca.

¹ Al-Anbiya, 22.

² At-Tin, 4.

³ Al-Mu'minun, 14.

⁴ Al-Inšiqaq, 6.

3) Sve što je On stvorio je lijepo.

Dakle, pošto je čovjek stvoren od Lijepog Tvorca, i sam je sklon lijepom i teži ljepoti. Čovjekov afinitet prema moralu potiče iz njegovog *fitreta* (iskonske prirode).

10. Čovjekova interakcija s okolinom

11. Jednoća Božija izvor je svih ljepota i vrlina, a lijep ahlak izvor je svih lijepih djela i svakoga dobra, kao što je širk izvor svih negativnosti, ružnih djela i postupaka.

Kur'an ovo pitanje analizira na sljedeći način: Čovjek svojim djelovanjem i ponašanjem ostvaruje direktni kontakt sa svijetom oko sebe, koji je djelo Božije, a kako je i sam dio tog svijeta, on je i sam djelo Božije. Djelo Božije je lijepo, pa iz toga proizlazi da je i čovjekova priroda lijepa ako nije ničim ukaljana.

Čovjekova sklonost ka lijepom potaknuta je njegovom prirodnom sklonom ljepoti u bilo kom obliku. Lijep ahlak inspiriran je prirodom čovjeka, a ne nametnut nekim vanjskim utjecajima. Ovdje se javlja problem, odnosno pitanje koje na izvjestan način dovodi u pitanje ono što smo do sada kazali.

Naime, ako kažemo da je svijet djelo Božije i ako je čovjek dio svijeta, onda je i on djelo Božije. S obzirom na to da je Uzvišeni Allah Apsolutno Dobro, onda je i sve ono što On stvara lijepo i dobro. Budući da je čovjek direktni i neposredan uzrok svome djelu, te da je on sam djelo Božije, iz toga bi se moglo zaključiti da je i svako čovjekovo djelo indirektno djelo Božije. Iz ovoga proizlazi zaključak da u Univerzumu nema zla, a s obzirom da u stvarnosti ima, mogli bismo zaključiti da bi Bog Uzvišeni trebao biti saučesnik u njemu.

Ovdje se javlja nova dilema: Znamo da zlo postoji, a isto tako znamo da je od Boga samo ljepota. Kakvo je, onda, rješenje ovog problema? Radi iznalaženja njegovog rješenja treba napraviti

razliku između dviju vrsta zla: prirodnog i stečenog (šeri') zla. Šta se, zapravo, smatra zlom u prirodi?

Kada naprimjer promatramo ubistvo nožem kao jednu manifestaciju zla, njegovom analizom doći ćemo do zaključka o relativnosti zla. Šta je sve potrebno za takvo ubistvo? Potrebni su: snaga, volja za ubistvom, sredstvo kojim se ubija (npr. oštar nož) i podložnost tijela ubodu (njegovo svojstvo da se može ubiti). Sada se postavlja pitanje da li je oština noža dobra ili loša osobina, da li su čovjekova snaga, čvrstina volje i svojstvo mesa da se može sijeći vrline ili mahane. U suštini, sve su to dobre i poželjne osobine.

Znači, da bi ovakav čin bio ocijenjen lošim, potrebno mu je dodati sastojak koji će svemu što je dotada smatrano dobrim dati boju zla, a to je smrt žive osobe. Zlo je zlo tek sa stanovišta onoga ko je izgubio život i sa stanovišta porodice ubijenog, dok je sa stanovišta ubice to djelo dobro (jer je ubio svog dušmana).

Prema tome, u Univerzumu ne postoji apsolutno, već samo relativno zlo, a svi relativni pojmovi nemaju svoj stvarni bitak. Ono što postoji u zbilji svijeta dobro je, a zlo nastaje kada se dobro koje stvarno postoji dovede u vezu sa nečim, kada se relativizira. Čitav je svijet djelo Božije, a sve što On stvara lijepo je, i ništa drugo osim lijepog ne postoji u zbilji svijeta.

Stečeno (šeri') zlo podrazumijeva kršenje šerijatskih propisa. Čovjek posjeduje slobodu izbora i dato mu je da se može suprotstaviti prirodnim zakonima. Ta sloboda također je lijepa jer je djelo Božije.

12. Da li je čovjekova sklonost ka ahlaku fitretska osobina ili je nešto izvana nametnuto? Da li svijet duša ili nešto drugo nameće ahlak?

Čovjek posjeduje sklonosti, želje i porive. Što su ove pojave bliže osjetilima, to su bliže i shvatanju, kao npr. potreba za jelom, spavanjem i sl., dok ono što je označeno kao *taqwa*

(bogobojaznost) dolazi od ustručavanja, a svako ustručavanje od privlačnih stvari jeste nametanje. Upravo je vjera donijela takve odredbe i nazvala ih *taklifom* – dužnostima (što potiče od riječi *kulfat* – jedna vrsta pritiska koji zahtijeva trpnju).

Postoji jedan broj užitaka koji nas privlače i koji su prijemčivi za tijelo. Kada se nađemo u dilemi da li utoliti glad ili ne, uvijek izaberemo jelo. Između slobode i zabrane biramo slobodu. Iz ovoga slijedi da je strast jednaka slobodi, a bogobojaznost zabrani. Sukladno ovome, strasti su puno bliže čovjekovom tijelu. Iz ovako postavljene teze može se izvući zaključak: "Ahlak ne može biti rezultat *fitreta*."

Ranije smo rekli da je čovjek lijep i da je ahlak trag njegovih nutarnjih stremljenja, pa je prethodna teza ustvari antiteza ovoj. Odgovor na nju je da čovjek ima dva *akla* (uma): teoretski ili istraživački *'akl (nazari)* i praktični *'akl ('amali)*.

'*Akl nazari* odgovara na suštinska pitanja poput: Ima li Boga ili ne, odakle dolazimo, zašto smo ovdje, jesmo li došli ili nas je neko doveo, da li smo slobodni ili neko upravlja nama kao i svim ostalim stvorenjima u svijetu? Odgovori na ova pitanja spadaju u domen teoretskog uma.

'*Akl 'ameli*, s druge strane, brine se o našim interesima: Hoću li se kandidirati za položaj, hoću li kupiti auto, izgraditi će raketu kako bih prije stigao do cilja, ili pokorit će cijelo svijet.

Sva današnja dostignuća u svijetu rezultat su '*akla 'amali*. '*Akl 'amali* dolazi čovjeku njegovim rođenjem. Ista je stvar i sa životinjama, što znači da je ova osobina zajednička životinjama i ljudima.

Za razliku od '*akla 'amali*, '*akl nazari* je neuhvatljiv i nije ga jednostavno definirati. Naprimjer, želja za ženidbom nije svojstvena novorođenčetu, već se vremenom razvija. I sam '*akl nazari* je poput novorođenčeta koje se postepeno razvija. Ahlaku nas vodi upravo '*akl nazari*. On je u početku veoma slabo razvijen i ako bi se našao naspram '*akla 'amali* u djetinjstvu, ovaj potonji bi

prevagnuo i pobijedio jer dijete nema sposobnost shvatanja pomoću teoretskog uma (ta sposobnost nije se u njemu još razvila).

Tvrđnja da su čovjekove strasti, proistekle iz tjelesnih prohtjeva, bliže njegovoј prirodi vrijedi samo za doba djetinjstva, ali razvojem razuma situacija postaje drugačija:

- 1) Istraživačkim razumom svjedočimo pojave u svijetu oko nas (npr. postoje ljudi koji su radi slobode svoje nacije spremni provesti godine u zatvoru).
- 2) Ova vrsta razuma jeste onaj centar u čovjeku koji se zadovoljava uspostavljanjem društvene pravde i uklanjanjem nasilja i nepravde. Iako ovakvi napori iziskuju žrtvu, čovjeku su lahki jer osjeća da čini nešto veliko, pa čak i ako promatrači nemaju direktne koristi od njihovih napora i žrtava, dive se njihovim djelima. Nasuprot ovome, jedan nasilnik nikada neće izazvati zadovoljstvo u narodu. Vladar koji ne rješava probleme sirotinje neće zadobiti simpatije naroda. Ovo potvrđuje da su moralne osobine dio prirode čovjeka, koji je konstruiran tako da po svojoj prirodi voli ahlak.
- 3) Razum nikada neće prihvatići da od našeg Gospodara, koji je Apsolutna Istina, Ljepota i Svetlo, potiče bilo šta loše u Ovom svijetu. Znacići će, naprimjer, reći: "Mi postupamo po dokazima, i ako nam neko predoči dokaz suprotan našim stavovima, mi nastojimo dati odgovor zašto mislimo onako kako mislimo. Pa ako je naš Gospodar lijep, onda je i ono što je On stvorio lijepo."

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلّٰدِينِ حَيْنَا فِطْرَةَ اللّٰهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ
لِخُلُقِ اللّٰهِ

Ti upravi svoje lice pravoj vjeri, fitretu čovjekovom po kome ga je Allah stvorio, dakle, stvorio je naše duše sklonu dobru: nema izmjene u Allahovom stvaranju.¹

¹ Ar-Rum, 30.

U ovom ajetu upotrebljava se izraz *dini-hanif*, naročita vrsta stvaranja, i čovjekov nepatvorenij *fitret* je po tom uzoru stvoren od Boga. Ajet dalje kaže da nema kolebanja čovjeka prema njegovom *fitretu*. A šta je taj uzorak po kome je čovjek stvoren? Prema Kur’antu, to je čovjekova sklonost ka tevhidu i vrhonaravnim okvirima ahlaka.

Imam Ali, a. s., u *Stazi Rječitosti* kaže: “Svrha poslanstva jeste razvijanje istraživačkog razuma.” Poslanik, s.a.v.a., kaže: “Džennet i stremljenje njemu rezultat je *akla*.” Iz dosada rečenog možemo zaključiti sljedeće:

- 1) Čovjekova sklonost tevhidu zapretena je u njegovu prirodu i posredstvom fitreta on stremi Stvoritelju,
- 2) Ako se fitret njeguje, čovjek će njime priskrbiti neke attribute (*sifate*) Stvoritelja, npr. *rahmanijjet* (milostivost), *adalet* (pravednost) itd.
- 3) Poslanikova misija je buđenje ovih osobina i podsticanje čovjeka na izvršenje zadaće.

Zato Allah, dž.š., kaže: *Ko učini dobro djelo, bit će deseterostruko nagrađen*¹, što pokazuje povezanost fitreta sa Stvoriteljem. Usto, ovo nije jedina posljedica dobrog djela. Sve ovo potvrđuje da se čovjek kreće zajedno sa Univerzumom; znači on je u harmoniji sa svim stvorenjima, a grijeh remeti tu harmoniju i on je poput plivanja uz riječnu maticu. Iz tog razloga Ali, a. s., kaže: “Slabosti i strasti nagomilale su se oko vatre.” Džehennem ne nudi ništa svojim pristalicama do obmane, za razliku od Dženneta koji ne nudi nikakvu obmanu.

13. Sklonost vjeri nalazi se u samoj biti ljudskoj

Sklonost vjeri nalazi se u samom *zatu* – biti ljudskoj. Budući da je Bog Apsolutna Ljepota i Dobrota, to je i čovjek sklon lijepom i

¹ Al-An’am, 160.

dobrom. Sada se može postaviti pitanje: "Ako je sklonost vjeri u zatu čovjeka i ako stoga čovjek teži ljepoti u čemu je, onda, smisao objave i šerijata?" Odgovor bi glasio: Cilj šerijata i kur'anske objave jeste skretanje pažnje čovjeku na njega samog i njegovo motiviranje da potpali iskru koja je već usađena u njegovu bit. Šerijat je tu da ukloni prepreke u aktiviranju te čovjekove prirode.

Naprimjer, ako znamo da ispod zemlje postoji izvor, koristit ćemo se mašinama i bušilicama da izvučemo vodu jer voda sama ne bi izbila. Slično tome, šerijat je kao kompresor koji vrti, buši i crpi iskru zapretane vjere u nama.

Allame Tabatabai kaže: "Šerijat je ogledalo u kome se ogledamo da bismo se upoznali sa sobom. To ogledalo kaže: O čovječe, to si ti!"

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلَّدِينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ
لِخُلُقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

Ti upravi lice svoje vjeri, kao pravi vjernik, djelu Allahovu, prema kojem je On ljudu načinio (pravoj vjeri koja je formula tvog stvaranja –tvoja vjera, upravo to si ti).¹

Ovo je tajna usklađenosti islamskih propisa sa ljudskom prirodom. Izlišno je govoriti o tome kako islamski propisi odgovaraju prirodi čovjeka kad su oboje izraz iste zbilje. *Fitreti insan* jest jednako *dini-hanif* (ljudska priroda jednako je prava vjera). Čovjekova sklonost vjeri nije nešto nametnuto (obaveza, teret); ona je čovjekova čast i znak njegove vrline.

Kad bi ljudski um bio zdrav, neukaljan, i kad ne bi dozvolio da se u njemu talože prljavštine, priznao bi nužnost slanja objave i poslanika, kako je to kazao Ibn-Sina:

"Ljudski um, ma koliko bio sposoban, nije u stanju otkloniti sve prepreke na čovjekovom putu, pa otuda potreba za objavom.

¹ Ar-Rum, 30.

Samo ta dva dijela jedne cjeline mogu, nadopunjavajući se, odvesti čovjeka cilju.”

Čovjek je u stanju spoznati činjenice, ali na putu približavanja njima ne može sam otkloniti sve prepreke i prepoznati sve putokaze, te zaključuje da bez vodiča ne može daleko stići, a taj vodič njegov jeste Poslanik, s.a.v.a. Dakle, um nam kazuje o neophodnosti Poslanikovog prisustva u društvu.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِيَّا لَنَهْدِيَّتُمْ سُبُّلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

One koji džihad čine u Nama (radi Nas, odnosno čiji sam Ja cilj) *Mi ćemo sigurno uputiti Našim putevima* (taj put nije negdje van, nego je u samom čovjeku i nije put nebeski), a zaista je Allah uz dobročinitelje.¹

Ovo saputništvo Allaha sa stvorenjima je dvovrsno: On je sa svima ali posebno sa onima koji su *muhsini* (dobročinitelji). Božijeg Poslanika s.a.v.a. su pitali:

“Ko su muhsini? Šta je *ihsan*? Šta znači to da je On na poseban način uz muhsine?”

On je odgovorio:

“*Ihsan* je da se Allahu klanjaš kao da ga vidiš, jer ako ti ne vidiš Njega, budi siguran da On vidi tebe!”

Prema tome, podrazumijeva se obostrana prisutnost jer u suprotnom, ako bi jedna strana nedostajala, ibadet bi bio manjkav.

Imam Sadik, a. s., kaže:

“Užitak sagovorništva sa Uzvišenim Bogom briše sve teškoće i *zahmete*.”

U Iranu je uveden običaj da djeca proslavljuju ulazak u *teklif* (vjersko punoljetstvo), a prvi je tako uradio Seid Ibn-Taus. Kad su ga pitali zašto tako postupa, rekao je: “Od toga dana postao sam sagovornik jer do tada sam bio dijete i tu sam čast htio podijeliti s drugima.”

¹ Al-‘Ankabut, 69.

Zato, kad čitamo dove i hadise Poslanika, s.a.v.a., i Imama a. s. koji govore o njihovim ibadetima, pa u njima vidimo dubinu i ljepotu, to je otuda što su oni svakim korakom i pokretom u ibadetu postajali sve ljepši i uzvišeniji, i svaki korak im je priskrbio novu istinu, a sve zato što su sebe u ibadetu vidjeli lijepim, a čovjek je zadovoljan kad je lijep.

14.

15.

16.

17.

18. KRITERIJ POMOĆU KOJEG ODREĐUJEMO DA LI JE NEKO DJELO MORALNO ILI NE?

Svaki pojam ima svoju manifestaciju u vanjskom svijetu. Kada govorimo o moralnim kategorijama poput pravde, milosrđa itd.,

postavlja se pitanje da li one zaista postoje u vanjskom svijetu, svijetu pojavnosti. O ovome postoje dva mišljenja:

- 1) Postoje samo u domenu misaonog i nemaju vanjsku manifestaciju (I teza);
- 2) One su realiteti u vanjskom svijetu i tamo imaju svoje izraze.

Zagovornicima drugog stava može se postaviti pitanje: "Ako moralne kategorije imaju izraze u vanjskom svijetu, gdje su, onda, ti izrazi? Gdje su, primjerice, izrazi pravde, poštenja itd?"

U odgovoru na ovo pitanje formirana su dva pravca:

- 1) Ti izrazi nalaze se u prirodi koja nas okružuje i utkani su u nju (II teza);
- 2) Moralne kategorije su iznad prirode, u metafizičkom, nematerijalnom svijetu (III teza).

Prva teza je učenje zapadnih etičara čiji je utemeljitelj David Hume. On kaže da su moralni pojmovi samo šala koja nema svoje značenje i da oni ne govore o nekoj realnosti. To učenje prihvatio je i njegov sljebenik Moore.

U sklopu druge teze postoje različita mišljenja:

- 1) Sve što čovjeku donosi užitak i zadovoljstvo dobro je, a suprotno je loše. Utemeljitelj ove hedonističke teorije je Sokratov učenik Aristipus koji kaže: "Užitak je eho prirode i dobro je sve ono što nam užitak donosi."
- 2) Epikur je kritizirao ovakvo mišljenje tako što mu je samo dodao pojam ljudskog uma.: "Dobro je sve što donosi trajniji užitak, ne nanosi bol i što odobrava um, a sve suprotno tome je loše." On užitke dijeli na tri vrste:
 - a) prirodni nužni užici koji su bez izuzetka moralni (spavanje, jelo i sl.),
 - b) prirodni nenužni puteni užici (odnosi muškarca i žene), za koje tvrdi da su moralni ako ih upražnjavamo s mjerom, a nemoralni su ako u njima pretjerujemo. Tako je apstinencija suprotna prirodi

pa je nemoralna, a isto tako i pretjerivanje donosi poteškoće pa je nemoralno.

- c) ni prirodni ni nužni (slava, bogatstvo itd.), i oni su nemoralni.
- 3) John Stuart Mill i Jeremy Bentham također su prihvatali užitak kao mjerilo i epikurejstvu su dali društveni karakter: "Moralno djelo je ono kojim čovjek doprinosi zajednici (utilitarizam)."
- 4) Sljedeća skupina tvrdi da nije dovoljno da nešto donosi korist i užitak, nego je dodatni kriterij da ono treba biti proizvod emocija, te kažu da je djelo moralno jedino kada je proizvod emocija. Naprimjer, majka emotivno voli dijete pa je to moralno. Ova teorija prilično je pihvaćena u Evropi. Nju su zagovarali Schopenhauer i Auguste Comte, koji kažu: "Moralno je ono što je učinjeno i potaknuto emocijama (voluntarizam)."
- 5) Nietzsche tvrdi da je mjerilo svega moć, a vjera je proizvod mašte slabića (suprotno marksizmu po kojem je vjera "opijum za narod").
- 6) Marxovo učenje o moralu kaže da ne možemo tako jednostavno reći šta je moralno, a šta ne. Moramo prvo govoriti o principima pa onda dati odgovor. Njegovo učenje o moralu je u skladu sa dijalektičkim materijalizmom. Pošto su po ovoj teoriji promjene stalne, to ne postoje ni stalni principi. Na pitanje je li istina dobra, on bi odgovorio: "Zavisi od vremena i prostora." Dakle, moral je, po njemu, relativna stvar.
- 7) Kantovo učenje pobija sve dosad navedene stavove. Za njega, da bi nešto bilo moralno, treba ispuniti više uvjeta:
 - a) treba izvirati iz volje izvršioca (sve što je nametnuto ne može se smatrati moralnim);
 - b) treba za čovjeka značiti ispunjenje obaveza (ako misli da mu je to dužnost);

- c) treba biti u skladu sa razumom;
- d) ne treba biti proizvod strasti i ličnih osjećanja – emocija.

Kada bismo ga upitali: “Da li je ljubav majke prema djetetu moralna?”, Kant bi morao reći da je nemoralna jer je proizvod emocija.

Kada šehid Mutahari govori o Kantovom moralu, on kaže: “Zamislimo da čovjek goni drugog čovjeka i hoće da ga ubije na *bi gajri hak* (neopravdano), a mi vidimo gdje se bjegunac sakrio. Ako bi nas ubica upitao: ‘Gdje je?’, kako bi, po Kantu, bilo moralno odgovoriti?” Kant ne daje odgovor na ovo pitanje. Stoga šehid Mutahari dalje kaže: “Ko god se udalji od objave Božije, ma koliko inteligentan bio, njegovo učenje bit će puno kontradikcija i vrtit će se beskonačno u vrtlogu pitanja na koja neće moći naći odgovor.”

19. Šta Kur'an kaže o tim kriterijima

Šta Kur'an kaže o kriteriju na osnovu koga zaključujemo da li je neko djelo moralno ili nije? Po Kur'anu, nedvojbeno je da čovjekovo savršenstvo zavisi od blizine Božije. Put koji čovjeka vodi blizini Božijoj jeste put ibadeta.

U vezi s prvom tezom o ljudskom savršenstvu Kur'an kaže da cilj svih teškoća i napora koje čovjek pretrpi i izdrži u životu jeste njegovo približavanje svom Gospodaru. Znači, svi su ljudi svrstani u dvije skupine: jedni će zavrijediti milost, a drugi zaraditi kaznu.

U suri Al-Qamar kaže se: *Mutekini (oni koji su svjesni Božije potpunosti) biti će naslonjeni na posteljama čije će postave od kadife biti, a plodovi u oba perivoja nadohvat ruke će stajati.*¹

¹ Al-Qamar, 54-55.

مُتَّكِّئُونَ عَلَى فُرْشٍ بَطَائِثُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَجَنَّى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ

Ovdje treba definirati Božiju blizinu. Racionalno gledano, pojam bliskosti posjeduje četiri manifestacije:

- 1) Prostorna blizina (gdje je mjerilo prostor ili njegova količina) – kada, naprimjer, dva predmeta upoređujemo u odnosu na treći pa kažemo da je prvi prostorno bliži trećem od drugog.
- 2) Vremenska blizina – kada, naprimjer, kažemo da je onaj ko je živio u 6. stoljeću vremenski bliži Poslaniku s.a.v.a. od nas.
- 3) Dogovorna ili nametnuta blizina (zavisi od dogovora ljudi), – primjera radi, ministar je bliži predsjedniku države od gradonačelnika.
- 4) Zbiljna ili suštinska blizina (*hakiki*) – blizina u kojoj onaj koji teži obistinjuje u sebi svojstva onoga čemu teži, tj. što više ima svojstava onoga kome teži, to će mu biti bliži. Naprimjer, student medicine bliži je ljekaru od prvačića.

Ovdje se može prigovoriti da se opet radi o vremenskoj udaljenosti jer je student proveo više vremena u školi od prvačića. Odgovor na ovo glasio bi da neko može ići 20 godina u školu, a da u sebi ne obistini svojstva lječnika i da mu se ne približi.

Ovo su četiri vrste blizine koje možemo pojmiti. O kojoj od ovih blizina govorimo kada mislimo na Božiju blizinu? Jasno je da ovdje ne može biti riječ o prostornoj i vremenskoj blizini. Zašto? Zato jer o ovoj blizini možemo govoriti jedino kada su u pitanju dva bitka ograničena prostorom i vremenom, tj. omeđena tijelom, a pošto Bog nije tjesno biće, ne može biti govora o ovim dvjema blzinama. On je izvan prostora i vremena jer ih je Sam stvorio i ne može biti ovisan o njima ni obuhvaćen njima, jer nikada činilac djela ne može biti potčinjen djelu koje stvara.

Ni treća vrsta blizine, dogovorna, ne može biti mjerilom jer to mjerilo donosi zajednica (koja se dogovara), a zajednica je, opet, dio Božije Kreacije, te samim tim ona ne može biti autor norme po

kojoj se mjeri blizina Božija. Ljudska zajednica nije oduvijek niti zauvijek jer je bilo vrijeme kada čovjek nije postojao, a Kur'an kaže da će doći vrijeme nestanka ljudskog društva, u kome neće nestati sva egzistencija ni odnos bića sa Uzvišenim Bogom.

Ovim smo dokazali da Božija blizina ne može biti jedna od prvih četiriju blizina, pa nam ostaje samo peta. Na osnovu te definicije, trebali bismo tragati za načinima ozbiljenja Allahovih, dž.s., *sifata* u sebi jer je to način približenja Bogu. Analizirajući Kur'an i Hadis, trebali bismo pronaći puteve tog ozbiljenja. Sasvim je jasno da se izvršavanjem preporučenih djela i klonjenjem harama uspostavlja posebna veza između čovjeka i Boga.

فُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّنْكُمْ يُوَحِّي إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَزْجُو
إِلَقاء رَبِّهِ فَلَيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحًا وَلَا يُشْرِكُ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

*Reci: "Ja sam čovjek kao i vi, meni dolazi vahj da je vaš Bog jedan Bog. Ko bude žudio za susretom sa svojim Gospodarem, neka čini dobra djela i neka u sebi nema ni trunke širka."*¹

U skladu s ovim ajetom je i hadis Poslanika s.a.v.a., u kome se kaže: "Priskrbite sebi Allahov ahlak", tj. obziljite u sebi Allahova svojstva: budite i vi milostivi kao što je On, praštajte i vi kao što On prašta.

U suri Al-Kahf kazuje se o Musau i Hidru:

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا
قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَيْتُكَ عَلَى أَنْ تُعْلَمَ مِمَّا عِلِّمْتَ رُشْدًا قَالَ إِنَّكَ أَنْ
تَسْتَطِعَ مَعِيَ صَبْرًا

I nađoše jednog Našeg roba kome smo Mi milost Našu darovali i kome Mi iz blizine znanje dадосмо.

¹ Al-Kahf, 110.

Iz ovoga zaključujemo da je za čovjeka koji živi u ovom materijalnom svijetu moguće da za učitelja ima samog Allaha, dž.š., Musa upita:

“Mogu li te pratiti da me podučiš nečem od onoga čime si ti ispravno podučen?” “Ti sigurno nećeš moći sa mnom izdržati”, reče onaj, “a i kako bi izdržao ono o čemu ništa ne znaš.”¹

A, ako bi Musa bio saburli i ako bi se okoristio ovim znanjem, te bi mu se perde skinule.

Može se postaviti pitanje kakve ovo veze ima sa našom temom, jer se ovdje radi o odabranicima Allahovim i tiče se njih, a ne nas. Kur'an odgovara da ovo nije rezervirano samo za njih, odnosno za određenu skupinu ljudi. Sjetimo se kur'anskoga govora o *miradžu*:

سُلْخَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكَنَا حَوْلَهُ لِرِيَةٍ مِنْ آيَاتِنَا

Hvaljen neka je Onaj koji je u jednom času noći preveo svog roba iz Hrama časnog u Hram daleki čiju smo okolinu blagoslovili, kako bismo mu jasne znakove Naše pokazali.²
Završetak ajeta ukazuje na smisao miradža: *da bismo mu pokazali neke od naših dokaza.*

Na drugome mjestu u Kur'anu kaže se da Poslanik jasno vidi:

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى أَفَنَمَارِونَهُ عَلَى مَا يَرَى

Srce nije poreklo ono što je video. I u sljedećem ajetu: Zar se vi svađate s njim oko onoga što je video?³

Iz ovoga je jasno da je rezultat miradža motrenje Allahovih, dž.š., znakova, a u jednom hadisu Poslanik s.a.v.a. kaže:

¹ Al-Kahf, 65-68.

² Al-Isra, 1.

³ An-Nagm, 11-12.

“Namaz je miradž vjernika”, pa zašto se, onda, ovi ajeti ne bi odnosili i na nas i bili upućeni i nama.

Dvije osnovne karakteristike miradža Poslanikova:

- 1) putovanje iz mesdžidul-harama u mesdžidul-aksa;
- 2) motrenje znakova.

Vjernici ne mogu postići prvu privilegiju, ali zato mogu drugu. Miradž Poslanika i miradž vjernika isti su po prirodi, ali ne i po intenzitetu. Vjernik može postići stupanj na kome vidi Allahove znakove. A onaj ko je bio na miradžu, bliži je Bogu od onoga ko nije, ili onaj ko u namazu vidi znakove, bliži je Bogu od onoga koji ih ne vidi. Što je namaz iskreniji, to se udaljenost smanjuje, a to je stoga što takav čovjek u sebi ozbiljuje više Božijih *sifata*.

Na koji način se ispoljavaju učinci motrenja Allahovih znakova? Rezultati toga motrenja vraćaju se čovjeku. To nije puki odlazak da bi se vidjelo i vratio praznih ruku, nego to gledanje postaje njegovim saputnikom i posmatrač se njime konstantno okorišćuje, pa čak uspijeva to svoje stanje prenijeti i na druge.

On ostaje konstantno u tom stanju motrenja na razini do koje je dopro u miradžu; njegovo tijelo se vraća, ali njegovo srce i duša ostaju, a svojim očima drugačije gleda na svijet oko sebe.

20. Suštinska blizina Allahu

Tek na drugom svijetu ostvarit će se stvarna blizina ili udaljenost između čovjeka i Boga, mada tamo neće biti ni vremena ni prostora ni društva. S druge strane, nije samo čovjek blizak Bogu, jer je sve što On stvara na jednakoj razdaljini od Njega, a ono što se ne odnosi samo na čovjeka, ne može ni biti definirano od strane društva. Dakle, društvo nije mjerodavno u određivanju te

blizine jer: *Mi smo njemu bliži od vratne žile kucavice*¹, tj. svim ljudima, kako vjernicima, tako i onima koji to nisu.

Postalo je jasno da blizina Bogu mora biti suštinska blizina, tj. ona blizina u kojoj čovjek u sebi oživi Božije *sifate*. U Kur'anu se kazuje o Sulejmanu a. s. i Belkisi:

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَائِكَةُ إِنَّمَا يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِيْنَ قَالَ
عَفْرِيْثُ مِنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ
لَفْوَيُّ أَمِينٌ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَزْرُتَنِي
الْإِنْسَانُ طَرْفُكَ قَلَمًا رَاهُ مُسْتَقِرًا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِبِلْوُنِي
أَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ
كَرِيمٌ

*Ko će mi donijeti njezin (Belkisin) prijesto prije nego oni dođu da mi se pokore?*² Ifrit, jedan od džinova, reče: "Ja ču ti ga donijeti prije nego ustaneš, ja imam snagu i moć i pouzdan sam." A onaj koji je posjedovao dio znanja iz knjige reče: "Donijet ču ti ga prije nego trepneš okom"², i prijesto je već bio tu.

Poruke citiranih ajeta

- 1) Na početku ajeta Sulejman definira moć, pa se kaže da to jeste znanje (ne ovo kojim mi čitamo i pišemo, nego drugo, koje čovjeka može dovesti u situaciju da ovлада prirodom).
- 2) Ove sposobnosti su u Sulejmanovom narodu bile sasvim normalna stvar jer se kaže: *Ko će mi od vas...,* što znači da su mnogi bili u stanju to uraditi, ali se, također, može zaključiti da su postojale razne deredže u znanju.

¹ Qaf, 16.

² An-Naml, 38-40.

- 3) Sulejman nije dozvolio džinu da to uradi jer džinni tu moć imaju po svojoj prirodi. On je htio da to bude čovjek, jer je želio pokazati da čovjek, ako se približi Bogu, može biti sposobniji od džinna.

Kako možemo zaključiti da je tu sposobnost stekao onaj koji je imao dio znanja knjige? Zaključujemo iz samog ajeta budući da džinn nije podastro nikakav dokaz svoje moći, a zašto bi i trebao kad je to za njegovu vrstu normalna stvar, a čovjek je rekao: *Donijet će mi prije nego trepneš okom*. Prethodno je dat dokaz moći koju je on stekao jer je *imao dio znanja Knjige*. Treba imati na umu da ovo znanje knjige nije vezano isključivo za prošlost, već je trajno i dostupno svim ljudima i u svim vremenima.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِكُمْ
وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ

*A nevjernici kažu: "Ti nisi poslanik." Ti im reci: "Meni je dovoljan svjedok Allah i onaj koji posjeduje znanje Knjige."*¹

Kao što između Ifrita i onoga koji posjeduje dio znanja knjige postoji ogromna razlika, tako isto postoji ogromna razlika između onoga ko ima samo dio znanja Knjige i onoga ko posjeduje znanje cijele Knjige.

¹ Ar-Ra'd, 43.

21. KORIŠTENJE POSEBNIH ALLAHOVIH IMENA

Kada se u Arapskom jeziku koristi prijedlog *min*, onda on označava dio nečega, u našem slučaju “dio znanja knjige”. A odgovor na pitanje kako stići do tog, na neki način posebnog, znanja daje sam Sulejman, a. s., kada u nastavku 40. ajeta sure An-Naml kaže:

Ovo je milost od Gospodara – Skrbnika moga (a ne od onoga ko je donio prijesto), koji me iskušava da li ću zahvalan ili nezahvalan biti.

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا أَتَيْكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَأَهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوْنِي أَشْكُرُ أُمَّا كُفُّرُ

Sulejman je htio reći da je sve to moć Božija i sve te sposobnosti koje čovjek posjeduje ne trebaju ga uznositi jer uvijek treba znati da je svaka moć od Allaha, a o takvima Uzvišeni kaže: *Njihova kupovina i prodaja ih ne odvraća od sjećanja na Allaha.*¹

To što je Sulejman, a. s., upotrijebio baš Allahovo ime *Rabb* – Odgajatelj, Skrbnik, dokaz je direktnog Gospodarevog odgajanja onoga što imate dio znanja Knjige, a pošto je On Uzvišeni Skrbnik cijele Kreacije, time i svih ljudi, ta je mogućnost izravnog odgajanja ostavljena i drugima. Prema tome, ko god se prepusti Allahovom *terbijetu* (odgoju), moći će ovladati prostorom i vremenom.

I zato u hadisu kudsi stoji:

“Robe moj, klanjam Mi se da bih te učinio Sebi sličnim (da bi ti u sebi oživio moje sifate).”

¹ An-Nur, 37.

Allah, dž.š., u Kur'anu kaže da je neke poslanike uzdigao nad drugim zato što su mu oni robovali na jednom višem stepenu.

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ
لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَتَبَدَّلَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَدْمُومٌ فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ
فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ

Ti strpljivo čekaj presudu Gospodara svoga i ne budi kao Zunnun (Junus) koji je u ogorčenju zavapio. I da ga nije stigla Allahova milost, na pusto mjesto bio bi izbačen i prijekor bi zaslužio, ali Gospodar njegov ga je odabrao i učinio ga jednim od dobrih.¹

Ovdje se očituje prednost Poslanikova s.a.v.a. nad Junusom, a. s. Junus je dopustio da ga srdžba savlada pa je bio na udaru srdžbe Allahove. Ipak ga Allah izabrao na osnovu onoga što je ranije činio i na osnovu njegovih ibadeta. Dakle, ono što čovjeka uzdiže jeste robovanje Bogu.

Sljedeća poruka ajeta iz sure An-Naml jeste da su svaka nova odlika i novi stepen u usavršavanju čovjeka ustvari milost od Allaha, dž.š., ali i kušnja: *da bi video hoću li biti zahvalan ili će poreći*. Zato je svaka podarena odlika ujedno i kušnja koja čovjeka može odvesti u propast.

U suri Qasas govori se o Karunu i njegovom imetku. Na pitanje odakle mu toliki imetak, Karun je odgovorio: "Od mojih deset prstiju i iz znanja moga."

Potom izade pred narod svoj u punom sjaju. "Ah, da je i nama ono što je dato Karunu!", gororili su oni koji su čeznuli za životom na Ovom svijetu, "on je, uistinu, presrećan." A oni koji su imali znanje rekoše: "Teško vama, onome koji vjeruje i čini dobra djela bolja je Allahova nagrada, a bit će samo strpljivim pružena." I mi smo i njega i dvorac njegov u zemlju utjerali, i niko ga od Allahove kazne nije mogao odbraniti, a ni sam sebi nije mogao pomoći. A

¹ Al-Qalam, 48-50.

*oni koji su ranije priželjkivali da su na njegovom mjestu stadoše govoriti: "Teško nama, zar ne vidite da Allah daje obilje onome od robova svojih kome On hoće, a i da uskraćuje! Da nam Allah nije milost Svoju ukazao, i nas bi u zemlju utjerao, zar ne vidite da nezahvalnici nikad neće uspjeti."*¹

U suri Qamar se kaže:

إِنَّ الْمُنَّقِّيْنَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ

*Zaista, samo oni koji takvaluk(bogobojaznost) posjeduju bit će na mjestu istine.*²

Ovdje treba naglasiti da između djela i njegovog učinka postoji zbiljska nit koja ih povezuje, npr. namaz se ne svodi samo na obavljanje dužnosti, nego ostavlja i drugi trag u nama, čineći stvarnu vezu sa Bogom.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُم تَتَّقَوْنَ

*O vi koji vjerujete, propisuje vam se post kao i onima prije vas da biste takvaluk postigli.*³

I dalje, u 2. ajetu sure At-Talaq:

وَمَن يَتَّقَ اللهُ يَجْعَل لَهُ مَحْرَجاً

...A oni koji se budu Boga bojali (mutteqini), On će za njih izlaz naći (okoristit će se objavom).

Također se na sličan način govori i u suri Ali 'Imran o onima koji ne posjeduju nikakav strah, nego se oslanjaju samo na Allaha.

Svi ovi ajeti ukazuju na suštinsku vezu djela i učinka i kazuju o tome da će svako na Sudnjem danu biti gost vlastitih djela. Svaka

¹ Al-Qasas, 78-82.

² Al-Qamar, 54.

³ Al-Baqara, 183.

osoba čije ponašanje i djelovanje bude u skladu sa zakonima na kojima počiva Allahova Kreacija, napredovat će putem svog savršenstva do konačnog cilja.

Stoga se u Kur'anu kaže:

مَنْ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَنَّىٰ حَبَّةً أَبْتَثْ سَبَعَ سَنَابِلَ
فِي كُلِّ سُبْلَةٍ مِّئَةً حَبَّةً وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلَيْهِ

Primjer onih koji udjeljuju na putu Allahovom primjer je onoga koji posije zrno iz koga nikne sedam klasova i u svakom klasu po stotinu zrna. Ovo umnožavanje čovjekovih djela grana se beskonačno do Sudnjeg dana, kao ono prvo zrno koje će već u sljedećoj žetvi dati 490.000 zrna. Umnožavanje dobrih djela uzrokovat će tugu mu'mina i kafira; mu'mina što nije više dobra činio, a kafira jer nije nikako činio dobro. Allah, dž.š., na kraju ajeta kaže:

وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلَيْهِ

Allah će dodati kome On hoće, Allah je neizmjerno dobar i sve zna.¹

U jednom rivajetu prenosi se da je neki čovjek sa prijateljima utanacio odlazak na hadždž nekom karavanom, ali je u posljednjem trenutku odustao. Kad su se prijatelji vratili sa hadždža, upitaše ga:

“Što nas prevari? Kad si već išao, zašto nisi htio ići s nama?” On im odgovori: “Pa ja uopće nisam išao.” Oni će na to: “Kako nisi kad smo te i mi i drugi vidjeli tamо.”

Rješili su svi skupa otići Imamu, a.s., da razriješe ovaj nesporazum. Imam ga je upitao za razlog zbog kojeg je u posljednjem trenutku promijenio mišljenje o odlasku. Čovjek reče:

“Prije svoga polaska sam sreo ženu koja je u ruci nosila crknutu kokoš. Pitao sam je zašto će joj ta kokoš. Ona mi nije htjela odgovoriti, ali nakon mog insistiranja ipak je rekla da njome kani

¹ Al-Baqara, 261.

prehraniti bolesnog muža Sejida (potomka Poslanikova) i njihovu djecu, te da misli da, s obzirom da nemaju drugog izlaza, njima nije haram jesti crkotinu. Ja sam se malo zamislio, stavio ruku u džep i dao joj novac namijenjen za hadždž da prehrani svoju porodicu.” “Eto zašto su te tvoji prijatelji vidjeli na hadždžu, iako ti i ne znaš da si bio tamo. Allah je poslao meleka u tvom obliku da svake godine do Sudnjeg dana obavlja hadždž za tebe”, reče mu Imam, a. s.

Naša djela na Ovom svijetu imaju rezultate, a njih ćemo ubirati i na Onom svijetu. Dakle, odnos djelo – rezultat djela nije samo onaj odnos koji mi na prvi pogled vidimo, nego je on mnogo dublji.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَ هُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

Mi oživljavamo mrtve i Mi zapisujemo ono što ste poslali ispred vas i učinke vaših djela i sve to je u duši Imami Mubina.¹

Jer, Allah kaže da će svaki narod na Sudnjem danu doći sa svojim Imamom, koji će svjedočiti o njihovim djelima. A onaj ko postupa suprotno istini, njegova djela gube vezu sa Allahom, dž.š., pa se ne mogu umnožavati.

Danas će svaki čovjek biti nagrađen (ili kažnen) prema onome što je učinio. Danas nema nepravde. Allah zaista brzo obračunava.²

Naravno, onaj ko učini neko loše djelo koje posluži kao primjer, i ko učini da ono bude usvojeno kod drugih, bit će kažnen za to djelo i za greške onih koji ga nastave širiti i činiti nakon njega.

Zato Poslanik, s.a.v.a., kaže:

“Ko oživi lijep sunnet, imat će nagradu do Sudnjega dana, a ko uvede neko zlo imat će kaznu do Sudnjega dana.”

¹ Ja-sin, 12.

² Al-Mu'min, 17.

22. Allahova transakcija s nama samima

Kada Allah, dž.š., u Kur'alu kaže da će 700 (7 klasova, u svakom po 100 zrna) puta uvećati naša djela, da li se to odnosi samo na naša djela ili i na nas same? Čovjek je uzročnik dobrog djela i svako djelo čini on sam.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ

Allah je od vjernika kupio duše i imetke njihove...¹

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نُفْسَهُ إِبْتِغَاءً مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ

A među ljudima je i onaj koji je prodao sebe (svoju dušu) tražeći zadovoljstvo Allahovo...²

Ako Allah, dž.š., na ovaj način pravi transakciju sa djelom, onda će sigurno praviti istu transakciju i sa čovjekom. Ko uradi dobro djelo (npr. pokloni nešto), dobija 700 puta veću nagradu, a ko proda svoju dušu, Allah mu je 700 puta uveća.

Tako se u Kur'alu za Ibrahima a. s. kaže:

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَائِمًا لِلَّهِ

Ibrahim je bio ummet, pokoran Allahu...³

Znači, duše, kao što i ovaj primjer pokazuje, mogu biti uvećane 700 i više puta.

Kur'an poručuje: *Čuvajte svoje duše, pazite na njih ('Alejkum enfusekum), a ako to budete radili: ako ste na pravom putu, zalutali vam neće moći nauditi⁴*, jer šerijat i razum nalažu da prije očišćenja

¹ At-Tawba, 111.

² Al-Baqara, 207.

³ An-Nahl, 120.

⁴ Al-Ma'ida, 105.

djela treba očistiti dušu. Zato Poslanik, s.a.v.a., kaže: "Ko nekog uputi na dobro djelo, piše mu se sevap."

Iz Poslanikova, s.a.v.a., kazivanja: "Ja sam proizvod Ibrahimove dove", može se zaključiti da će Ibrahim, a. s., biti učesnik u dobrom djelima svih muslimana, a do ovakvog stepena došao je pošto je nakon naredbe: *Eslim* (pokori se), rekao: *Eslemtu li rabbil-'alemin* (pokoravam se Gospodaru Svjetova). Prema tome, ako pročistimo svoje duše, svako djelo bit će nam čisto.

U Kur'anu učimo:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

A ko uradi loše djelo, bit će samo prema zasluzi kažnen i neće im se nepravda učiniti.¹

Prenosi se, također, da je Poslanik, s.a.v.a., rekao:

"Ako se neko boji Allaha, čitav se svijet njega boji."

Zato se za Ibrahima kaže da je bio kao cijeli jedan ummet. Imam Homeini znao je reći: "Vallahi, da cijeli svijet ustane protiv ove vjere, ja bih je branio" – te je zato i on bio poput jednog ummeta. A imam Ali, a. s., slično ovome kaže:

"Ko uđe na stazu Stvoritelja, On mu uvećaje, a ko skrene s te staze, ostaje samo jedan čovjek. Zato prenesi svoga Gospodara u sebe!"

Iz ovih ajeta i predaja vidi se da čovjek može postati manifestacijom Božijih sifata, pa mu On uvećava sposobnosti. Postaje, naprimjer, milostiv kao čovječanstvo, hrabar kao cijeli ummet itd. Na isti način Poslanikova, s.a.v.a., duša toliko je uvećana da on njome obuhvata cjelokupnu Kreaciju Stvoritelja Uzvišenog.

¹ Al-An'am, 160.

23. Da li je čovjekov ahlak promjenjiv

Da li je čovjekova čud (*ahlak*) promjenjiva? Prenosi se da su o ovom pitanju Aristotel i Platon imali oprečna mišljenja. Naime, Aristotel je tvrdio da je moral stvar navika i da se kao takav može mijenjati, dok ga je Platon dijelio na prirodni i stečeni. Abu-Nasr Farabi, istaknuti islamski filozof, govori o ovome u knjizi *Sučeljavanje mišljenja dvaju mudraca*, gdje kaže da je po Platonu prirodni moral kao dio čovjekovog bića nepromjenjiv dok je stečeni promjenjiv.

Neki učenjaci kasnije su tvrdili kako Platon nije mislio na racionalnu nemogućnost promjene prirodnog morala, nego je mislio na uobičajenu, normativnu nemogućnost. Naprimjer, prirodno je da olovka padne sa stola kad je gurnemo prema njegovom rubu, a nije racionalno da ostane u zraku, osim ako je privlači neki magnet. Dakle, ovi učenjaci tvrde da je Platon htio reći kako je moral prirodno nepromjenjiv, ali to ne znači da je promjena nemoguća. Ako neko stekne neku naviku i ona se srodi s njegovom prirodom, napuštanje te navike je poput *mu'džize*. *Mu'džiza* je nešto što je uobičajeno nemoguće, ali ne i racionalno nemoguće.

Sadi Širazi u jednoj hikaji kaže:

“Odgojiti onoga ko nije dostojan da bude odgojen teško je poput toga da stavimo orah na jaje pa da ih tako držimo u ravnoteži.”

Promjenjivost morala po naučnicima može biti u obliku nestajanja, nazadovanja ili napredovanja.

Nestajanje je karakteristično za materijalni svijet – svijet prostora i dimenzija. Napredovanje i nazadovanje, usavršavanje i degradacija karakteristike su i duhovnog svijeta. Kada čovjek umire, njegovo tijelo nestaje u nečem drugom, u nekom drugom obliku materije (cvijetu, trnu i sl.).

Nazadak se spominje u Časnom Kur'anu:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا

Licemjeri će na samom dnu Džehennema biti i ti im nećeš zaštitnika naći¹

Gdje se govori o istom onom čovjeku kojeg je Allah *u najljepšem obliku stvorio*, ali je sebe svojim ružnim djelima doveo na dno Džehennema. Zato Poslanik, s.a.v.a., kaže:

“Neki ljudi bit će proživljeni tako da će majmun i svinja biti ljepotani za njih.”

O napredovanju se govori na početku sure Al-Anfal:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجَلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا ثُلِيتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ الَّذِينَ يُقْيِمُونَ الصَّلَاةَ وَمَمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

Pravi vjernici samo su oni čija se srca strahom ispune kad se Allah spomene, a kad im se ajeti Njegovi kazuju, vjerovanje im učvršćuju i samo se na Gospodara svoga oslanjaju; oni koji obavljaju namaz i dio od onoga što im Mi dajemo udjeljuju. Oni su, zbilja, pravi vjernici - njih stepeni, i oprost, i obilje plemenito kod Gospodara njihova čekaju.²

Čovjek ima mogućnost pada na dno Džehennema, ali može postići i najviše stepene. U navedenom ajetu stoji: *Oni su uistinu vjernici i njima pripadaju deredže kod Allaha*. Nekad se kaže da je sam čovjek deredža (mjera vrijednosti na osnovu koje se porede drugi), tj. čovjek može biti pravedan a može sam biti pravda (kao primjer drugima).

O ovome se govori u sljedećim ajetima:

¹ An-Nisa, 145.

² Al-Anfal, 2-4.

أَفَمِنْ أَتَّبَعَ رَضْوَانَ اللَّهِ كَمْنَ بَاءَ بِسَخْطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَيُنْسَ
الْمَصِيرُ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

Zar se onaj koji je Allahovu naklonost zasluzio može porediti s onim koji je Allahovu srdžbu navukao i čije će prebivalište biti Džehennem? A užasno je to boravište! Oni su deredže kod Allaha, a Allah vidi i zna šta oni rade.¹

U nekim rivajetima stoji da je Allah dž.š., dao da se njegova srdžba manifestira kroz srdžbu evlija. U toj situaciji srdžba evlija znači srdžbu Njegovu. Poslanik, s. a. v. a., zato kaže:

“Zaista, Fatimina srdžba je Allahova srdžba, a njeno zadovoljstvo je Njegovo zadovoljstvo.”

Neki ljudi mogu doseći takvo stanje u kojem su oni mjera vrijednosti jer su se potpuno poistovijetili sa tom vrijednošću. U suri Al-Fatiha stoji: *Uputi nas na Pravi put, put onih kojima si milost darovao*, a na pitanje ko su oni odgovor daje sam Kur'an:

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسْنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا

Oni koji su pokorni Allahu i Poslaniku bit će u društvu vjerovjesnika, i pravednika, i šehida, i dobrih ljudi, kojima je Allah milost Svoju darovao. A kako će oni divni drugovi biti!²

Djela Božijeg Poslanika Muhameda s.a.v.a. neće biti vagana na Sudnjem danu jer je on sam mjera i Pravi put, u punom značenju te riječi, tako da nemaju sa čim biti upoređena.

¹ Ali 'Imran, 162-163.

² An-Nisa, 69.

24. Jedan od dokaza promjenjivosti ahlaka jeste prisustvo Božijih poslanika u zajednici

Jedan od dokaza promjenjivosti ahlaka jeste prisustvo Božijih poslanika u zajednici. Kao smisao poslanstva navodi se upravo moralna reforma i preporod ljudske zajednice, odnosno moralni odgoj ljudi čiji je ahlak došao u nezavidno stanje.

Na prethodnu tvrdnju može se uputiti prigovor da nije tačno da su smisao i filozofija poslanstva moralni preporod ljudi, jer kada Kur'an govori o cilju i svrsi slanja poslanika, navodi četiri stvari, a nigdje se ne spominje moral, nego su svi ti razlozi u relaciji sa znanjem. Tako se u suri Al-Gumu'a kaže:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمَمِينَ رَسُولًا مَّنْهُمْ يَتَّلَقَّبُ عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُرَكِّبُهُمْ
وَيَعْلَمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

On je neukima poslao Poslanika, jednog između njih, da im ajete Njegove kazuje i da ih očisti i da ih Knjizi i mudrosti nauči.¹

U Kur'antu se govori i kako je smisao poslanstva izbavljanje čovjeka iz zatvora neznanja na svjetlo znanja i podizanje brane sa puta njegova razvoja. Ovdje se opet ne nailazi na pitanje morala. U Kur'antu ima i primjera gdje se kaže da osobine ljudske duše nisu lahko promjenjive. Naprimjer: 36. ajet sure Ad-Darijat i 102. sure Al-A'raf ukazuju na tu tešku promjenjivost morala i osobina čovjekove duše:

Ali Mi tu (u Lutovom narodu) nismo našli nikoga osim jedne porodice koja je bila muslimanska, ili: a Mi smo znali da se većina njih zavjeta neće držati, i znali smo da će većinom doista grešnici biti.

Može se postaviti pitanje: Ako su poslanici došli da naprave preporod ahlaka, šta je onda radio hazreti Nuh, a. s., kad je uspio

¹ Al-Gumu'a, 2.

promijeniti samo jednu porodicu? Kada pogledamo druge poslanike, a. s., vidimo da je u njihovom vremenu bio vrlo mali broj onih koji su krenuli Pravim putem i promijenili se nabolje. Onima koji zastupaju ovakvo mišljenje ovi ajeti su dokazi njihovih tvrdnji.

U odgovoru na ovu primjedbu možemo reći da je brojni ajeti i hadisi negiraju. Ako bismo njihovu primjedbu prihvatali kao ispravnu, zaključak bi bio da od Božijih poslanika nije bilo nikakve koristi jer su širili znanje koje nije bilo primjenjivo, a kakva je svrha u podučavanju koje ne donosi praktičnu korist ili koje na onome ko ga posjeduje ne ostavlja tragove. Ovakav stav proistekao je iz nepoznavanja poslanika i njihovih uzvišenih pokreta. Sljedbenici ovog stava kažu da nema koristi slušati ili slijediti poslanike jer od toga nema koristi ni pojedinac ni društvo.

Kako odgovoriti na ove argumente u kojima se poziva na Kur'an? Motreći ajete koji se podastiru, moglo bi se pomisliti da prigovori imaju smisla. Međutim, zar i ta jedna porodica nije dokaz da je promjena moguća, jer čim postoji jedan primjer koji ne potvrđuje pravilo, to pravilo ne važi? Ako je većina pokvarenih ljudi, to znači da su se oni pokvarili svojom voljom i po svom izboru jer po rođenju nisu bili takvi.

Dakle, iz ovih ajeta se vidi da je promjenjivost, ma koliko teška bila, ipak moguća, a većina ljudi, iz privrženosti i ljubavi za Ovim svijetom, nije se povela za Božijim Poslanikom (posjedovali su prejak ego, privrženost imetku, zarobljenost srca itd.).

25. Drugi dokaz promjenjivosti ahlaka

Drugi dokaz da je ljudski ahlak promjenjiv jeste činjenica da je Uzvišeni Allah sve ljude na određeni način obavezao da izvršavaju određene dužnosti. To je karakteristično za svakog čovjeka ponaosob, u svim vremenima, na svim prostorima i tokom cijelog njegovog života od trenutka dostizanja punoljetstva. Da ne postoji mogućnost promjene osobina čovjekove duše, tada ni to

izvršavanje obaveza ne bi imalo nikakvog smisla. Da je promjena u ahlaku nemoguća, nemoguće bi bilo i da čovjek postigne neku korist izvršavanjem zadatih obaveza. Nepojmljivo je da Uzvišeni Bog kao Sveznajući Mudrac propiše nešto čije izvršavanje ne donosi korist.

Ovdje se može javiti jedna nedoumica. Naime, u posljednjem ajetu sure Al-Baqara kaže se:

لَا يُكَفِّرُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا أَكْسَبَتْ رَبُّنَا
لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا
حَمَلْنَاهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ

Allah nikoga ne opterećuje preko mogućnosti njegovih: u njegovu korist je dobro koje učini, a na njegovu štetu zlo koje uradi... Gospodaru naš, ne stavljam nam u dužnost ono što ne možemo podnijeti...

Znači, ako smo rekli da Allah dž.š., nikad ne nameće čovjeku ono što on ne može izdržati, čemu onda jedna ovakva rečenica u Kur'antu. Njeno postojanje ili nema smisla, ili je ipak moguće da Allah nametne ljudima nešto što oni ne mogu izdržati, pa ga ovim molimo da to nama ne učini.

Odgovor merhuma allame Tabatabaija glasi:

"Postoji primarna i sekundarna obaveza koju Allah dž.š., propisuje čovjeku. Primarna obaveza jeste ona koju je Allah direktno propisao ljudima, a druga je ona koja je rezultat čovjekovih djela. Prema tome, nekim svojim djelima, koja je izvršio na osnovu svog slobodnog odabira, čovjek sebi nekad nameće obavezu koju nije u stanju izvršiti. Ko god se svojom voljom dovede u stanje prinuđenosti, ne može se smatrati od strane nekog drugog prinuđenim na to (u ovom slučaju od strane Boga). Ako neko sam izabere neki put, taj put će mu nužno nametati neke obaveze, te se za njega ne može reći da je prisiljen izvršavati ih. U navedenom ajetu iz sure Baqara Allahu se obraća imenom *Afuww* (koji mnogo, mnogo prašta) *Wa'fu anna Zašto je izabran baš ovaj*

sifat? Kada čovjek čini neko djelo, rezultati tog djela vraćaju mu se još na Ovom svijetu. Kada počini grijeh, čovjek zna da će, kada se za to sazna, doživjeti sramotu u društvu. Meleci takva djela uzdižu, a spuštaju obaveze koje su njihov rezultat. Te obaveze mogu biti takve da ih čovjek nije u stanju izvršiti. Zbog toga molimo Allaha, dž.s., u posljednjem ajetu sure Baqara dovom koja ima značenje:

وَاعْفُ عَنَا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ

“O Ti koji puno praštaš, ne dozvoli da se rezultati naših djela vrate nama! Spriječi meleke da vrate rezultate tih djela i budi prema nama *Afuww!*”

U dovi Kumejl i hadisu Božijeg Poslanika, s.a.v.a., molimo Allaha da nam oprosti one grijehе koji hapse (zatvaraju) dovu. Gazali u svome djelu *Oživljenje vjerskih znanosti* govori o pitanju promjenjivosti morala i kaže da je moguća promjena *hulka* – osobina čovjekove duše, a nepromjenjiv je *halk* – Allahovo stvaranje. Ovdje se misli na svojevrstan upliv u prirođan tok događanja u Allahovoj kreaciji, a kad se spominje nepromjenjivost u Allahovoj kreaciji, misli se na osnovne postulate na kojima ta Kreacija počiva.

Sjetimo se kur'anskog kazivanja o Ibrahimu, a. s., kada mu je kralj rekao: “Ja sam taj koji daje i uzima život. Ovaj čovjek trebao je biti pogubljen, ali sam ga ja oslobođio, a ovaj drugi trebao je biti slobodan, ali ga ja dajem pogubiti.” Na to mu je Ibrahim, a. s., odgovorio:

“Allah čini da Sunce izlazi sa istoka, pa učini ti da grane sa zapada!” I nevjernik se zbuni.¹

Govoreći na ovu temu i sljedeći u tome velike islamske učenjake: Farabija, Ibn-Sīna i druge, Gazali kaže:

“Poslanici Božiji došli su da bi reformisali ljudski ahlak.” U ovome se poziva na 137. ajet sure An-Nisa, gdje se govori o onima

¹ Al-Baqara, 258.

koji vjeruju, zatim ne vjeruju, pa opet vjeruju, tvrdeći da takvima nakon posljednjeg nevjerovanja Allah dž.š., više neće oprostiti niti im pružiti šansu. Prema Gazaliju, iz ovoga ajeta vidljivo je da je moguća promjena uvjerenja – *akide*, a ahlak je, ustvari, posljedica uvjerenja. Pozitivnu promjenu ahlaka spriječava zavjesa satkana od naših hrđavih djela i grijeha. Ona predstavlja prepreku između nas i istine u nama – naše zbilje. Gazali zatim citira imama Alija, a. s., odnosno 212. izreku u *Nehdžul-belagi*:

“Mnogi su umovi zarobljeni i njima vladaju njihovi *nefsovi*.”

Imam Ali, a. s., u svom kazivanju Muslim Ibn-'Akilu je kazao: “Sinoć mi dođe jedan čovjek noseći posudu s medom. To bijaše posuda omrznuta, baš kao da mi je u njoj donio zmijsku pljuvačku. Rekoh mu: ‘Ako je ovo sadaka, zekat ili nešto slično, to nama ne pripada niti nam je dozvoljeno.’ On mi zatim reče: ‘Ne, ovo je hedija’, a ja odvratih: ‘Ako je tako, ti si ili varalica ili ludjak ili hoćeš da mi daš mito upakovani u hediju, da bih ti sutra iz državne kase dao ono što ti ne pripada. Ne, tako mi Boga, nikada. Sin Ebu-Taliba se tri puta razveo od svijeta ovog i povratak njegov njemu je zauvijek zabranjen.’”

Imam Ali, a. s., koristi riječi zmajska pljuvačka, misleći pri tom na izuzetno otrovnu zmiju koja na svoju žrtvu prvo ispusti otrov iz usta da bi je ošamutila, pa je tek onda ujedom ubija. Ovo svakako ne treba posmatrati kao puko pjesničko poređenje jer u poeziji postoji izreka da je slika bolja što je dalja od stvarnosti. Međutim imam Ali, a. s., na ovaj način govori o suštini korupcije (podmićivanja) riječima: Ti ovim medom hoćeš da me ošamutiš kao zvečarka, pa da ja zatrovam tom tekućinom posegnem za tim da ti dam ono što ti ne pripada i što ti nemam pravo dati. Ako bih tako postupio, takav moj čin bio bi ravan konačnom otrovnom ujedu zvečarke.

Uvjet za promjenu ahlaka nabolje jeste spoznaja (*ma'rifet*) i poznavanje njene uloge u čovjekovom ahlaku. Kada dođemo do saznanja o tome kakve posljedice naša djela imaju u stvarnoj

prirodi, a kakve sa stanovišta promjevih zakona, onda ćemo mnogo lakše mijenjati svoje moralne osobine.

Allame Tabatabai u *Mizanu* o ovom pitanju kaže da su za moralno usavršavanje predložene brojne metode od strane ranijih poslanika, a. s., i velikih vjerskih učenjaka. Neki od njih zagovarali su asketizam i duhovno pročišćenje tim putem, drugi su veći značaj davali spoznavanju i izučavanju ahlaka, ali Kur'an je obznanio jedan novi metod koji ne nalazimo ni u ranijim knjigama ni u ranijim kazivanjima velikih mudraca prije Isaa, a. s., poput Platona i Aristotela, pa ni u učenjima mudraca koji su došli nakon objavlјivanja Božanskih religija, uključujući Islam. To je specifičan kur'anski metod moralnog preporoda. Sasvim nam je poznata činjenica (kao racionalni argument, a i kao nešto što smo iskusili u svojim životima) da bilo koje djelo ili postupak koji činimo za određeni cilj uvijek ima jedno od ovog dvoga: ili da njim sebi priskrbimo neku korist, ili da izbjegnemo neku štetu ili zlo. Bilo koji čovjekov postupak svjedoči o ovome, pa se to čak odnosi i na one koji počine samoubistvo. I oni to rade ili radi neke koristi ili radi izbjegavanja štete. Ako otvorimo oproštajna pisma samoubica, uočit ćemo da su dvije stvari najčešći motivi njihovog čina: ili prevelika zaljubljenost u osobu s kojom je veza bila nemoguća i neostvariva, ili gomila dunjalučkih problema koji su u tom trenutku izgledali nerješivi.

Pitanje: Kada imam Ali, a. s., govori o trima vrstama ibadeta (ibadet trgovaca, ibadet robova i ibadet slobodnih ljudi), on sebe svrstava u treću skupinu, skupinu onih koji ibadet čine iz ljubavi prema Bogu, odnosno tražeći Njegovo zadovoljstvo. U osnovi, to je opet priskrbljivanje neke koristi. Zašto voliš Allaha? Čak i kad Ga voliš i tražiš Njegovo zadovoljstvo, opet je to za tvoje dobro i ima značenje priskrbljivanja određene koristi. Ovo je općeprihvaćeni princip. Imajući ga u vidu, časni Kur'an kaže:

إِنَّ الْعَزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

*Svaka korist i dobro jesu kod Allaha; On sve čuje i sve zna.*¹

Stoga, ako zaista želiš korist i pobjedu, okreni se Njemu.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحْبِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْلَا يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْفُرْقَةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ

*A da znaju mnogobožci da će onda kada dožive patnju - svu moć samo Allah imati i da će Allah strahovito kažnjavati.*²

U ovom ajetu kaže se da je svaka snaga i moć kod Allaha, dž.š. Prema tome, ako želiš izbjegći neku štetu ili se suprotstaviti nekom zlu koje ti prijeti, jedini ko ti je u stanju pomoći i sačuvati te od svih šteta jeste Allah jer je Njegova moć absolutna.

Ako čovjek na osnovu ovoga pojmi šta znači da Allahu sve pripada i ako spozna da je On apsolutni vlasnik naše biti, osobina i djela, te shvati da je svako biće u Univerzumu u oskudici i ovisnosti o Allahu, dž.š., da nijedno stvorene nije samodovoljno i neovisno, onda za takvog čovjeka činjenje nepravde, tlačenje drugih i pohlepa za ovim svijetom više nemaju smisla. Takva spoznaja čovjeku donosi unutarnje ispiranje duha i svih osobina njegove duše, pa nakon toga za njega ne postoji niko drugi pred kime bi se pretvarao i kome bi udovoljavao. Takav čovjek ne vidi nikog osim Allaha dž.š., niti se ikoga drugog boji.

Allame Tabatabai u nastavku ovog izlaganja kaže da kada neki pametan čovjek od cara traži da udovolji nekoj njegovojo potrebi, neće u caru okrenuti leđa i obraćati se njegovu veziru za tu potrebu, jer bi takvo šta ponizilo cara pred vezirom. Ako čovjek dođe do ove spoznaje, onda nema potrebu za postepenim mijenjanjem svoje čudi jer odmah na početku neće dozvoliti ničem

¹ Junus, 65.

² Al-Baqara, 165.

hrđavom da se nađe u njegovom biću, u njegovoj duši i u njegovim postupcima.

26. Kur'anski stav o promjenjivosti ahlaka

Kada Kur'an govori o promjeni čovjekovog ahlaka, on to radi na dva načina:

1) Postoji niz kur'anskih ajeta koji navode primjere događaja ili postupaka pojedinih ljudi. Ti primjeri govore o promjenjivosti ahlaka, ali se promjena u njima ne spominje izravno.

2) Druga skupina ajeta spominje sam pojam promjenjivosti ahlaka i govori o njegovom značenju.

Prvoj skupini pripada sljedeći ajet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُوئُنُوا قَوَامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءِ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِي مَنَّكُمْ
شَنَآنٌ قَوْمٌ عَلَىٰ إِلَّا تَعْدِلُوا اعْدُلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلنَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
حَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

Budite pravedni jer zaista je to bliže bogobojsnosti...¹

Ovdje kao da kaže: O, vjernici, ustanite i krećite se u ime Allaha, budite svjedoci pravde i utjelovljenje pravednosti! Ako ste s nekim u zavadi, pa vam on učini neko zlo i prekorači granice pravednosti, ne dozvolite da i vi prekoračite te granice i tako izadete iz granica pobožnosti.

Ovo je kur'anska uputa vjernicima da kada dođu u sukob sa drugom skupinom ljudi, koja se u tom sukobu pokaže nepravednom, ne koriste istu metodu, već se moraju razlikovati od njih. Ponašanje izvire iz morala, a moral vjernika treba biti visoko iznad morala onih koji to nisu.

Prirodno je da se čovjek u svom okruženju ponekad sukobi sa onima s kojima živi i radi, pa nas stoga Kur'an poziva da u takvim

¹ Al-Ma'ida, 8.

situacijama obratimo pažnju na pravednost (*adl*) i da sebi ne dozvolimo prelazak granice koju je Allah dž.š., postavio, bez obzira na to što je granicu davno prešao onaj s kim smo se sukobili. Allahove granice nikad ne smijemo smetnuti s uma.

Imam Homeini, r.a., imao je rođaka kod kojeg nije običavao ići u posjetu jer se nisu slagali u nekim pitanjima. Rođak je radi toga prekinuo veze s Imamom i situacija je bila takva da ga Imam nije mogao posjećivati kod kuće, ali je to redovno činio na njegovom radnom mjestu. Time je htio kazati da rođakovo prekidanje odnosa ne mora značiti Imamovo prihvatanje tog prekida, i da se u posjetu ne ide s očekivanjem da ona bude uzvraćena, nego u prvom redu radi izvršavanja svoje vjerske i moralne obaveze.

Naše posjete rodbini i prijateljima mogu se svrstati u jednu od ove dvije grupe:

1) Ovosvjetska razmjena – kada idemo nekom da bi i on sutra nama došao, ili kada učinimo nekom nešto da bi i on sutra nama pomogao. Islam, doduše, ne negira ovakvu vrstu posjeta i ne smatra je grijehom, ali su mnogo vrednije posjete koje svrstavamo u sljedeću grupu.

2) One posjete koje predstavljaju razmjenu sa Allahom dž.š., i koje ne činimo da bismo stekli neku ovosvjetsku korist ili ostvarili neki interes.

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَأطِيعُوا وَأنْفُقُوا حَيْرًا لِأَنفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ شُحًّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

Zato se Allaha bojte koliko god možete, i slušajte i pokoravajte se i milostinju udjelujte - za svoje dobro...¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

¹ At-Tagabun, 16.

O vjernici, bojte se Allaha onako kako se treba bojati (kako je hakk)...¹

Iz ovih i stotina drugih ajeta izvlače se tri osnovne poruke:

- 1) Ako nemate ove i slične lijepe osobine, nastojte ih steći i oživjeti u sebi!
- 2) Ako te osobine posjedujete, nastojte ih ojačati, upotpuniti i dovesti do savršenstva!
- 3) Ako ste ih upotpunili, osnažili i doveli do krajnjih granica, nastojte ih očuvati i ne dozvolite da se one više mijenjaju u vama!

U skupinu ajeta koji sadrže sam pojam moralne promjene spadaju sljedeći ajeti:

كَذَابٌ أَلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِيَوْمِ اللَّهِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُنْ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّىٰ يُعَزِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ وَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلَيْهِمْ

Tako je bilo i sa faraonovim ljudima i onima prije njih: u Allahove dokaze nisu vjerovali, pa ih je Allah zbog grijeha njihovih kaznio - Allah je, uistinu, moćan i strašno kažnjava; to je zato što Allah neće lišiti blagostanja narod kome ga je podario – sve dok se on sam ne promijeni, a Allah sve čuje i sve zna.²

Zašto je tako? Prema Allahovom sunnetu, kada On podari nekome blagodat, ne oduzima je sve dotle dok taj čovjek u svom moralu ne izazove promjene iz kojih izvire njihovo negativno ponašanje. Allah dž.š., dao je faraonu snagu, moć i vlast koje su trajale sve dok faraon sam nije proizveo negativne promjene u svom ponašanju. Ovo je jedan od sveopćih zakona koji vladaju u Kreaciji. To je princip koji kaže da postoji tjesna veza između

¹ Ali ‘Imran, 102.

² Al-Anfal, 52-53.

čovjeka i djela koje čini, s jedne strane, i tog istog čovjeka i njegovih djela prema svijetu koji ga okružuje, s druge strane. Dakle, ako čovjek u sebi izazove promjenu nagore, to će se prenijeti i na njegova djela, a konačni ishod bit će takav da će cijeli Univerzum okrenuti protiv sebe. Ili obrnuto, ako čovjek popravi svoju nutrinu, popravit će se i njegova djela, a time i njegov odnos prema svijetu koji ga okružuje. U 53. ajet sure Anfal imamo univerzalnu poruku:

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُنْ مُعَيْرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّىٰ يُعَيِّرُوا مَا
بِأَنفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

To je zato što Allah neće lišiti blagostanja narod kome ga je podario - sve dok se on sam ne promjeni, - a Allah sve čuje i sve zna.

Allah neće nijednog grešnika preko noći učiniti dobrim čovjekom, niti će mu preko noći oprostiti grijeha. On neće učiniti da takva osoba postane moralna sve dok ona tu promjenu sama ne izazove u svojoj nutrini. Slično ovome, čovjeku koji je vjernik, dobar i moralan, Allah neće uzeti te osobine sve dok on sam nekim svojim postupcima i uvjerenjima ne promijeni sebe nagore i time se izvede iz skupine dobrih.

Pojam srca u Kur'anu

(prema poglavlju "Srce u Kur'anu" iz knjige *Ahlak u Kur'anu*, ajatollah Misbaha Jazdija)

Pitanjem srca (*qalb* ili *fuad*) bave se nauke kao što su antropologija i ontologija, no, s obzirom na to da se ovaj pojam često spominje u ahlaku, pogotovo u ahlaku sa stanovišta Kur'ana, obično se o srcu progovori i u okviru takve rasprave.

U 108. hutbi *Nehdžul-belage* imam Ali, a. s., govori o srcu kao najzanimljivijem, najzačudnijem, najkomplikovanijem dijelu čovjekova bića uopće:

“...o arteriji čovjekovoj visi jedan komad mesa, koji je najzadivljujući dio organizma njegovog a to je srce iz kojeg izviru i u kom se nalaze trunci mudrosti i trunci gluposti. Ako se ohrabri u nadanju svome, postoji velika opasnost da će ga pohlepa njegova u poniženje odvesti, i ako bude ustrajno u toj pohlepi, njegova grabežljivost će ga u propast odvesti, a ako ga obuzme očaj i beznađe, za njega postoji opasnost da umre u žalosti. Ako je srce ispunjeno srdžbom i grubošću, one će prerasti u neprijateljstvo i mržnju. Kad ga obuzme radost i zadovoljstvo, zaboravlja oprez i postaje nemarno, a ako ga strah napadne, pretjeran oprez suzdržat će ga od bilo kakva djelovanja. Čim se nađe u ozračju sigurnosti, obuzme ga san varljivi, a ako dospije u nevolju i teškoću, njegova nestrpljivost i slabost donijet će mu sramotu. Ako imetak veliki stekne, osjećaj materijalne sigurnosti naredit će mu nepokornost, a ako ga siromaštvo i oskudica snađu, teškoće koje oni porode ispunit će čitavo biće njegovo.”

Ovim posljednjim riječima želi se reći da siromaštvo nije propast, jer ako nemamo novca, uvijek imamo glavu na ramenima i sposobnost razmišljanja. Ostavljena nam je mogućnost da tražimo izbavljenje iz tog privremenog ambisa. Međutim, čovjek je takav da čim zapadne u bijedu i probleme koje ona donosi, to obuzme cijelo njegovo biće te on postaje pasivan misleći da se stanje ne može promijeniti.

“Ako ga glad savlada, njegova slabost ga odvodi u potpunu nemoć u kojoj pada na koljena, ali ako se prejede, veliki stomak mu ne da da ustane. Zato, sve što je ispod mjere štetno je, a svako pretjerivanje odvodi ga u nered.”

Kada ovdje govori o srcu, imam Ali ne misli na onaj komad mesa s početka, nego na srce u smislu zbilje čovjekove (*haqiqatul-insan*).

O tome govori sljedeća anegdota: Jedan čovjek je imao dvije udate kćeri i odlučio ih je posjetiti. Kad je došao kod prve i pitao je kako živi i šta radi, ona je odgovorila: "Hvala Bogu, dobro je, dosta smo toga posijali i uradili oko zemlje, još kad bi Allah dao dobru kišu da sve to zalije, onda bismo imali dobre prinose." Čim je otac stigao kući, počeo je moliti od Boga kišu kako bi mu kćer i zet stali na noge. Kad je sutradan posjetio drugu kćer i nju pitao isto što i sestru, ona odgovori: "El-hamdu lillah, dobro je, nekog smo uglja pripremili, on se sad suši na suncu, samo ne daj Božje kiše, sve bi nam propalo." Čovjek se našao u nedoumici za koju kćer da moli, a kad ga supruga upita kako je bilo u posjetama, on reče: "Ukratko da ti kažem, ako padne kiša ne valja, a i ako ne padne, opet ne valja. Teško nama!"

Hazreti Ali, a. s., upravo to kaže o srcu: Ako mu uskratiš, ne valja, a ako mu daš previše, opet nije dobro.

27. Razlika između fizičkog i ahlačkog srca

Kada kažemo: "Treba očistiti srce", pod tim, naravno, ne podrazumijevamo srce kao tjelesni organ, nego ono što je izvor našeg ahlaka. Dvije grupe alima – *mufessiri* i *muhaddisi*, bavili su se iznalaženjem veze između fizičkog i ahlačkog srca. Proučavanjem ajeta i hadisa, dali su sličnu definiciju kao i lingvisti: "Ahlačko srce potiče od riječi *taqallub* – izokrenuti, učiniti revoluciju." Dakle, čovjek svojim ponašanjem može očistiti i onečistiti srce, kao što fizičko srce pumpanjem mijenja položaj krvi u organizmu. Oba srca izazivaju promjene.

Ayatollah Misbah se ne slaže s ovom definicijom, navodeći kao dokaz brojne ajete i hadise. On obraća pažnju na homonime, tj. riječi koje se isto izgovaraju i pišu, ali imaju različito značenje (npr. kosa). Jedno te isto srce sa stanovišta ljekara može biti potpuno zdravo, dok je sa stanovišta ahlaka sasvim bolesno.

Allame Tabatabai u svom *Mizanu* kaže da život počinje kad pumpa proradi, jer kada dijete poprimi formu i u njega se utisne *ruh*, srce je prvi organ koji počinje s radom. Isto tako, kada prilikom smrti *ruh* odlazi, opet je srce posljednje što prestaje raditi.

Imam Ali, a. s., je rekao: "Bože moj, učini me nasljednikom *qalba moga.*", ili drugim riječima: Bože, učini me vlasnikom srca koje će biti predano Tebi, pa kad fizičko srce umre, neka duhovno nastavi živjeti!

S obzirom na to da je fizičko srce najbolji pokazatelj tjelesnog života, po uzoru na to je i duhovno srce nazvano srcem, označavajući centar i najbolji pokazatelj života duše.

Ayatollah Misbah je uzevši u obzir sve kur'anske ajete obrazložio značenje riječi *qalb*.

- 1) Prva stvar na koju ova riječ upućuje jeste moć shvatanja i razumijevanja. Naprimjer, u 179. ajetu sure Al-A'raf, kaže se: ...*oni imaju srca ali njima ne shvaćaju...*, a u 78. ajetu sure An-Nahl, stoji: *Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate, i daje vam sluh i vid i fuad (srce) da biste bili zahvalni.*
- 2) Sljedeća stvar na koju se odnosi ovaj termin tiče se *gajba*: *Nije slagalo srce ono što je vidjelo.*¹ *Fuad* je taj putem kojeg je Božiji Poslanik, s.a.v.a., video Allaha, dž.š., i on nadvlađuje i *'akl* i sva čula.
- 3) Termin srce spominjemo i kada govorimo o pitanjima odricanja, kao u ajetu: *Ne povodi se za onim što ne znaš! I sluh, i vid, i srce, za sve to će se, zaista, odgovarati.*²
- 4) U sljedećem ajetu spominje se bolest srca: *Njihova srca su bolesna, a Allah njihovu bolest još povećava; njih čeka bolna patnja zato što lažu.*³

¹ An-Nagm, 11.

² Al-Isra, 36.

³ Al-Baqara, 10.

Ayatollah Misbah smatra da zaključak o značenju riječi *qalb* treba izvoditi tek nakon sumiranja svih ovih spomenutih kur'anskih ajeta.

28. Najvažnija osobina koju Kur'an pripisuje srcu je njegova sposobnost poimanja i shvatanja

U 179. ajetu sure Al-A'raf, kaže se:

وَلَقَدْ ذَرَّا نَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا

Mi ćemo u Džehenum veliki broj ljudi i džinna odvesti; oni srca imaju - a njima ne poimaju, iz čega se da zaključiti kako je srce jedan od čovjekovih percepcijskih potencijala.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلَنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكْلَهَهُ أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي
آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرْوَأُ كُلُّ آيَةً لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ
يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

Neki od njih zaista slušaju da bi razumjeli, međutim, njihova su srca prekrivena i nisu u stanju pojmiti istinu koju im govoriš.¹

Oni čuju i razumom poimaju to što im govori Božiji poslanik, ali nisu u stanju to dokučiti svojim srcima, jer su im ona prekrivena.

Još jedna od osobina srca (*qalba*) koju spominje časni Kur'an jeste da je ono u istoj ravni sa razumom ('*aklom*).

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ أَذَانٌ
يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَلُ الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَلُ الْفُلُوبُ الَّتِي فِي
الصُّدُورِ

¹ Al-An'am, 25.

*Zašto oni po svijetu ne putuju pa da srca njihova shvate
ono što treba da shvate i da uši njihove čuju ono što treba
da čuju, ali, oči nisu slijepi, već srca u grudima.*¹

Srce, prema Kur'anu, nije u istoj ravni sa razumom, nego je čak iznad njega.

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ أَفَتَمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ وَلَقَدْ رَآءَ نَزْلَةً
أُخْرَىٰ

*Srce nije slagalo ono što je video, pa zašto se prepirete s njim o onom što je video? On ga je i drugi put video.*²

Iz ovih ajeta vidimo da je poimanje srcem jače od poimanja razumom. Još jedan od dokaza o prednosti srca nad razumom nalazimo u ajetu:

فُلْ مَنْ كَانَ عَدُوا لِجَبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقاً لِمَا
بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

Reci: "Ko je neprijatelj Džibrilu?" a on, Allahovom voljom, tebi stavlja na srce Kur'an.³

Dakle, srce je u stanju pojmiti objavu, a ne razum. Ono je vidjelo Džibrila i primilo ono što je on donio od Allaha, dž.š.,.

*Džibril je spustio Kur'an na srce tvoje da bi ti njime opominjao ljude.*⁴

Još jedna od osobina srca koju Kur'an spominje jeste njegova reakcija na utjecaje izvana. Ono svojim stanjima reagira na te vanjske utjecaje. Jedna od tih reakcija na spoljnje utjecaje jeste strah. Allah dž.š., u 2. ajetu sure Al-Anfal kaže:

¹ Al-Hagg, 46.

² An-Nagm, 11-13.

³ Al-Baqara, 97.

⁴ Aš-Šu'ara, 193-194.

Pravi vjernici su samo oni čija se srca strahom ispune kad se Allah spomene; a u 60. ajetu sure Al-Mu'minun: I oni koji od onoga što im se daju udjeluju, i čija su srca puna straha zato što će se vratiti svome Gospodaru.

Znači, kod pravih vjernika uvijek postoji bojazan da možda nisu sve uradili kako treba, bez obzira koliko revnosno izvršavali svoje dužnosti, jer su svjesni da Allah dž.š., ima znanje o dubinama njihovih duša i o svim tajnama njihovih bića.

Postoji i druga vrsta straha koja ispunjava srca ljudi, koju spominje sljedeći ajet:

سَلْتُنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّغْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ
سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَتْوِى الظَّالِمِينَ

Mi ćemo uliti strah u srca onih koji neće da vjeruju zato što druge Allahu ravnim smatrali...¹

Ljudsko srce može biti i u stanju zebnje i zabrinutosti koji su različiti od straha. Ovo se spominje u 8. ajetu sure An-Nazi'at, gdje se kaže: *Srca će toga dana biti uz nemirena*. Prema tome, na Sudnjem danu neki će sa zebnjom isčekivati konačnu presudu, ne znajući da li će njihovo boravište biti Džehennem ili blizina Allahova.

O istom stanju srca govori se i u ajetu:

وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أَمِ مُوسَى فَارِغًا إِنْ كَادَتْ لَثْبِي بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَى
قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

I srce Musaove majke ostade prazno (sa zebnjom), umalo ga ne prokaza, da Mi srce njeni nismo učvrstili i vjernicom je učinili.²

¹ Ali 'Imran, 151.

² Al-Qasas, 10.

Iz ovog ajeta saznajemo da, suprotno nekim tvrdnjama, *qalb* i *fuad* imaju isto značenje. U dijelu ajeta u kojem se kaže: *ona je osvanula sa zebnjom u srcu*, koristi se termin *fuad*, a u nastavku ajeta gdje stoji: ...*a mi smo učvrstili njeno srce*, upotrijebljena je riječ *qalb*. Iz ovog je očigledno da su *fuad* i *qalb* sinonimi, tj. označavaju isti pojam.

U sljedećem ajetu spominje se još jedno stanje srca – *hasret*, tj. stanje žaljenja za nečim što je propušteno, osjećaj gubitka:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْرَانِهِمْ إِذَا
ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أُو كَانُوا غُرَّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَأْتُوا وَمَا قَتَلُوا
لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحِبُّ إِيمَانَهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرٌ

O vjernici, ne budite kao nevjernici koji govore o braći svojoj kada odu na daleke pute ili kada boj biju: "Da su s nama ostali, ne bi umrli i ne bi poginuli" - da Allah učini to žaljenjem u srcima njihovim; i život i smrt Allahovo su djelo, On dobro vidi ono što radite.¹

Objavlјivanjem ovog ajeta ustvari se hoće skrenuti pažnja vjernicima, sljedbenicima Pejgamberovim, da ne žale za onim što im se desi uz Poslanika, s.a.v.a., i za peginulima u borbi na njegovom putu. Smrt neumitno dolazi; to je dio Allahovog zakona na kojem počiva cijeli Univerzum i neizbjegna je za svakog čovjeka bez obzira u koje vrijeme i na koji način ga snašla.

Još jedna od osobina srca koju spominje časni Kur'an jeste tvrdost, grubost, okrutnost – *qisvat*. O ovom stanju srca govori se u 22. ajetu sure Az-Zumar:

فَوَيْلٌ لِّلْفَاسِيَّةِ قُلُوبُهُمْ مِّنْ ذِكْرِ اللَّهِ أَوْلَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

¹ Ali 'Imran, 156.

Teško onima čija su srca neosjetljiva kad se spomene Allah, oni su u pravoj zabludi!

U 159. ajetu sure Ali 'Imran Allah dž.š., govori Poslaniku s.a.v.a.:

وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيلَةً لِّقَلْبِ لَانْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ

Ti si Allahovom milošću blag prema njima; a da si osoran i grub, razbježali bi se iz tvoje blizine.

Odavde saznajemo nešto vrlo korisno za ophođenje prema ljudima. Naime, većina ljudi ne slijedi racionalne dokaze – ono što im se logično i argumentirano objasni, nego njihovo prihvatanje nečega zavisi od toga ko i kako im se to prenese. Božiji Poslanik, s.a.v.a., govorio je samo istinu, ali najveći broj ljudi poveo se za njim zato što istinu nije predočavao na grub i osoran način, jer da uporedo sa istinom nije bilo poslanikovog savršenog ahlaka, blagosti i ljubaznosti, niko ga vjerovatno ne bi ni saslušao, a kamoli slijedio. Način ophođenja sa ljudima ostavlja jači i trajniji utisak na ljude od racionalnih dokaza, pa zaključujemo da je ahlak utjecajniji od 'akla. Nemjerljivo je više onih koji su prihvatali Poslanikov poziv zbog njegovog ahlaka. Tačnije, sve ono što je imao kazati, Poslanik, s.a.v.a., usadio je u svoje ponašanje. Ako je govorio o Allahu, bojao ga se, a ako je govorio o Sudnjem danu, sam je pokazivao strah od njega. Svojim djelima je privlačio ljudе. Kad bi neko došao sa strane, nikad ne bi prepoznao Poslanika među njegovim ashabima, jer nije bilo nekog posebnog mjesta na kojem bi sjedio niti je bilo čim odudarao od ostalih, običnih ljudi. Na kraju spomenutog ajeta kaže se: *Ti si Allahovom milošću blag prema njima*, odakle zaključujemo da je to, ustvari, dato svakom čovjeku, ali da neprestanim griješenjem čovjek sam svoje srce učini grubim.

Osobinu blagosti srca i ljepotu širine duha Allah je dao svima koji slijede poslanike Njegove. Tako se u jednom ajetu kaže:

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَتَيْنَاهُمْ
الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً

...dok nismo Isaa, sina Merjemina, posali, kojem smo Indžil dali, a u srca sljedbenika njegovih smo blagost i samilost ulili...¹

29. Smisao duhovnog srca: Udhahnuo sam mu od ruha svoga

Srce o kojem Kur'an govori razlikuje se od pojma srce kao materijalnog organa. Ni na jednom mjestu u Kur'anu, kada se spominje srce, ne misli se na "pumpu" u prsima. Čak i u slučajevima kada se spominju osobine koje se mogu pripisati materijalnom srcu, kao npr. osobine zdravlja ili bolesti, i tada se misli na ono duhovno srce.

Ni jedna dimenzija u čovjekovoju duši i nijedno ljudsko djelo ne postoji, a da se na neki način ne može pripisati srcu. Iz ovoga proizlazi konačan stav Kur'ana o pojmu srca, a on bi glasio da se pod ovim pojmom podrazumijevaju shvatanje, poimanje, emocije, odlučivanje, prijateljstvo, neprijateljstvo itd. Dakle, da se zaključiti kako se pod pojmom srce (*qalb*) u Kur'anu ne misli ni na šta drugo do na sam *ruh* i *haqiqat* (suštinu, zbilju) čovjekovog bića, ili na onu dimenziju tog bića o kojoj govori Allah dž.š., kada kaže: *Udhahnuo sam mu od duha svoga.*²

Ovdje bi neko mogao iskazati svoje neslaganje kazavši da se ne može dati tako široko značenje srcu i poistovjetiti ga sa pojmom duh, jer se o duhu govori kao o izvoru života, nečemu po čemu čovjek živi, a srce se nigdje u Kur'anu ne spominje kao izvor života.

Odgovor na ovaj prigovor glasio bi: Čovjek u svom biću smiruje dvije dimenzije života: životinjsku, po kojoj je čovjek živo biće kao i životinja ili biljka; i insansku dimenziju koja je izvor

¹ Al-Hadid, 27.

² Al-Higr, 29.

čovjekovih vrlina što ga uzdižu iznad svih ostalih bića. Allah dž.š., u Kur'anu kaže:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَحْيِوْا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحِبِّيْكُمْ
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقُلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

*O vjernici, odazovite se Allahu i Poslaniku kad vas pozovu
onome u čemu je vaš život!*¹

Srce ne možemo poistovijetiti sa duhom ili dušom kada govorimo o životinjskoj dimenziji čovjekovog bića, ali to možemo učiniti kada se radi o insanskoj dimenziji srca, iz koje izviru uzvišene osobine ljudskog bića. Međutim, neko opet može kazati kako ne prihvata tu tezu o dvojnosti ljudskog duha, već da postoji samo jedna duša, koja biljkama daje osobine biljaka, koja je životinjama izvor aktivnosti i napretka, ali kada je u čovjeku, izvor je svega toga, s tim što su mu istovremeno svojstvene i neke ljudske osobine poput moralnih vrlina.

S obzirom na to da ljudska duša ima u sebi više pojedinačnih nivoa duha: *nefsi emmare*, koja nastoji ovladati čovjekom i potiče ga na činjenje zla radi zadovoljenja vlastitih strasti, prohtjeva i želja; *nefsi levvame* ili moralna savjest; *nefsi mulheme* ili nadahnuta dimenzija u ljudskom duhu koja prima inspiraciju i putem koje čovjek ima mogućnost da bira između dobra i zla; te *nefsi mutmeinne*, smirena, uvjerenja ljudska duša, o kojoj Kur'an govori kao o vrhuncu čovjekovog uspinjanja ka vrlini i ka Allahu, dž.š.. Tim nivoima mogli bismo pridodati i pojам srca ili *qalba*, koji je vrlo blizak *nefsul-mutmeinnu*. Sve ovo govorimo pod prepostavkom da nam neko dokaže da ljudski duh ima samo jednu dimenziju i da je to ustvari ona *anima* koju posjeduju i životinje, s tim što su joj pridodate i neke ljudske osobine. Međutim, pošto ovo nije dokazano ni racionalno ni na osnovu Kur'anskih učenja, mi

¹ Al-Anfal, 24.

ostajemo pri tome da je *qalb*, u Kur'anskom smislu, jednak *ruhu*, a *ruh* je, opet, jednak *nefsu*.

Nefsi mulheme ili *fitret* negdje je na sredini, na jednakoj udaljenosti od dobra i zla i svojstvena mu je mogućnost biranja i jednog i drugog. Ako bismo sa njim postupali loše, jačala bi dimenzija *nefisi emmare* koja zapovijeda zlo; ako ne bismo postupali ni previše dobro ni loše, onda nastupa *nefisi levvame*: činimo zlo, ali se u sebi uvijek korimo zbog toga; a ako bismo, pak, postupali baš onako kako Allah dž.š., traži od nas, onda bismo uspjeli razviti svoj *nefs* do stupnja *mutmeinne*.

U Kur'anu postoje dokazi o tome da *nefs* i *ruh* označavaju jedan te isti pojam. Na jednom mjestu u Kur'anu Allah dž.š., kaže: *Udahnuo sam mu od duha (ruha) svoga*, a na drugom, gdje se govori o smrti, kaže: *Allah uzima duše (nefsove) u trenutku smrti*.¹ U prvom slučaju koristi se pojam *ruh*, a u drugom *nefs*, s tim da oba označavaju istu zbilju.

30. Ljudi, samim tim i poslanici, jedna su od karika u Univerzumu

Kada Kur'an govori o čovjeku, govori o biću koje je u interakciji sa svijetom. Iako Božiji poslanici pripadaju nematerijalnom svijetu, oni istovremeno pripadaju i ovom svijetu i ne mogu izbjegći njegov utjecaj.

- 1) Allah dž.š., obraća se Poslaniku, s.a.v.a., sljedećim riječima: *Zaista ćeš ti umrijeti, a umrijet će i oni*.² Dakle, ni sam Poslanik nije imun na događaje u vanjskom svijetu.
- 2) I poslanici imaju ovosvjetske potrebe koje moraju zadovoljiti

¹ Az-Zumar,42.

² Az-Zumar, 30.

3) I na njih, kao i na ostale ljude, utječe ponašanje drugih ljudi, što dokazuje ajet: *Nemoj tugovati zbog onoga što oni pričaju.*¹

4) Poslanici su voljeli svoju rodbinu i tugovali za njihovim odsustvom. Poznata je Jakubova tuga za Jusufom.

Prirodni faktori utječu na poslanike kao i na druge ljude. I oni su se razbolijevali. Čovjek nije biće izolovano iz prirode, a poslanici su dio ljudskog roda, ljudi od krvi i mesa, s tim da su da su imali posebnu vezu sa drugim i drugaćijim svijetom.

Ljudi, samim tim i poslanici, jedna su od karika u Univerzumu. Racionalno je poznato da dio uvijek slijedi cjelinu kojoj pripada. Čak i površnim posmatranjem može se zaključiti da čovjek prima utjecaje iz vanjskog svijeta. Međutim, Kur'an tvrdi da čovjek utječe na svijet pa i na vanprirodne svjetove. Jedna od novina koju donosi Kur'an je da i ludska zajednica ima svoj životni vijek kao i čovjek. On dokazuje da je kako čovjeku tako i društvu svojstven uspon i pad.

Priroda u cjelini također je sklona napretku i propadanju. Naime, nekad je niz pojava u prirodi takve naravi da donosi propadanje. Tako, npr., hladnoća i nevrijeme mogu uništiti usjeve.

Kur'an uvodi još jednu novinu kada govori o utjecaju čovjeka na društvo i okolinu. Čovjekovi postupci koji nisu u skladu sa istinom izazivaju poremećaje u prirodi i društvu. Zbog toga se u njemu kaže:

ظَاهِرُ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَنْوَارِي

*Zbog onoga što ljudi rade, pojavio se nered i na kopnu i na moru.*²

Ako je, naprimjer, nanesena nepravda jetimu (siročetu), nakon koje on zaplače, ta će suza potresti Allahov 'arš i cijeli Univerzum.

¹ Ja-sin, 76.

² Ar-Rum, 41.

Zato, kada Imam Ali kaže:

“Tako mi Boga, kada biste mi davali sve što Sunce obasjava a da iz usta mrava uzmem zrno pšenice na nepravedan način, na to ne bih pristao.”

Ovo nije samo znak njegove milostivosti i dobročinstva, već govori i o njegovoj svijesti o veličini toga grijeha. On zna da takvo djelo izaziva podrhtavanje cijelog Univerzuma.

Allah dž.š., u 16. ajetu sure Al-Ginn kaže:

وَالْوَرُ اسْتَقَامُوا عَلَى الْطَّرِيقَةِ لَا سُقِّينَا هُمْ مَاء عَدَّفَا

A da se oni (ummet) Pravog puta drže, Mi bismo ih vodom obilnom pojili.

Kada se ovdje spominje voda, ne misli se doslovno na vodu, nego je ta riječ samo upotrijebljena kao metafora. Riječ voda uzeta je vjerovatno zato što u 30. ajetu sure Al-Anbiya Allah dž.š., vodu označava izvorom života: *Mi od vode sve živo stvaramo*. Shodno tome, spomenuti ajet iz sure Al-Ginn mogao bi se protumačiti ovako: Da su oni nastavili Put istine i ostali ustrajni na njoj, Mi bismo ih doveli do samog izvora života, do vrela istine i vrela bitka uopće.

U ovom smislu možda možemo razumjeti i 26. ajet sure Al-A'raf:

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابَ آمَنُوا وَاتَّقُوا لَكَفَرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دُخْلَانًا هُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاهُ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكْلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمَنْ تَحْتَ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أَمَّةٌ مُفْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ

A da su stanovnici sela i gradova vjerovali i grijeha se klonili, Mi bismo im blagoslove i s neba i iz zemlje slali, ali, oni su poricali, pa smo ih kažnjavali za ono što su zaradili, kao i sljedeće ajete:

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابَ آمَنُوا وَاتَّقُوا لَكَفَرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دَخَلْنَاهُمْ جَنَّاتَ النَّعِيمِ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التُّورَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَا كُلُّوا مِنْ قُرْقُبِهِمْ وَمَنْ تَحْتِ ارْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أَمْمَةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ

A da su sljedbenici Knjige vjerovali i grijeha se čuvali, Mi bismo prešli preko ružnih postupaka njihovih i sigurni bismo ih uveli u džennetske bašće uživanja. A da su se oni pridržavali Tevrata i Indžila i onoga što im je objavio Gospodar njihov, jeli bi (u obilju) i iznad sebe i ispod sebe (na svim stranama). Ima ih i umjerenih, ali ružno je ono što radi većina njih.¹

Treba podsjetiti na to da kada se govori o opskrbi, blagodatima i nafaki, upotrebljava se riječ “jesti”. Taj pojam također ne treba shvatati doslovno misleći da se on odnosi samo na materijalnu opskrbu jer on obuhvata i ono što je mnogo šire i što se tiče čovjekovih misli, uvjerenja, morala; jednom riječju, osobina njegove duše. Ni ova sintagma – sljedbenici knjige, ne tiče se samo Jevreja i kršćana, nego svakog čovjeka u svakom vremenu, pa i onih koji sebe nazivaju muslimanima, time i nas danas. Ibadet ustvari nije ništa drugo do način i put spajanja i sjedinjenja privremenog (akcidentalnog) bića sa Trajnim i Nepromjenjivim, pa te blagodati mogu biti i putevi našeg spajanja sa Vječnošću.

Anštajn (Einstein) je rekao:

“Sva naučna otkrića, svi prirodni zakoni koje je čovjek otkrio ustvari su nastali Božjom inspiracijom, i to nadahnuće svojstveno je samo dobrom srcima, onima koji su zaslužili da budu nadahnuti. Ja sam potpuno uvjeren da što nauka bude više napredovala, samo će donositi nova pojašnjenja, nove izraze Istine o kojoj govori religija.”

Istina sama po sebi, tj. njeno ponašanje jeste dvojako. Ona je istovremeno milost, izvor dobra i blagodati za one koji je

¹ Al-Ma'ida, 65-66.

prihvataju i dokaz na Sudnjem danu protiv onih koji joj se suprotstavljaju. Zato u Kur'anu Allah dž.š., govori o Sebi kao o milosti i lijeku za vjernike, a nevolji i propasti za nevjernike. Pod vjernicima se ne podrazumijevaju puki klanjači, nego oni koji su svoje srce predali Bogu.

U islamsikm predajama postoji preporuka da se uvijek prije spavanja uče sure koje počinju slavljenjem Allaha, dž.š., Muhammed, s.a.v.a., običavao je to raditi i preporučivati drugima jer učenje tih sura omekšava ljudske duše i ljudska srca, čini ih tanahnim i spremnim za ugodan san koji će im otkriti mnoge istine i u kojem će moći motriti nematerijalni svijet.

Imam Ali, a.s., u *Stazi rječitosti* kaže:

“Pripazite, upozoravam vas na jezike vaše, jer jedna riječ izgovorena može izazvati proljevanje krvi, nevolje, stradanje!”

31. Čovjekova djela dio su njegove ličnosti

32. Svijet što nas okružuje čini jednu cjelinu koja je sastavljena iz mnoštva jedinki.

- 1) Sam čovjek, kao dio tog svijeta također je jedna cjelina sastavljena iz više dijelova. Dijelovi svake cjeline međusobno su povezani i utječu jedni na druge. Voda, primjera radi, uzrokuje klijanje zrna, iz kog se razvija biljka itd. Ovakav utjecaj svima je jasan.

Hafiz je u vezi s tim rekao: “Svijeća je htjela da otkrije tajnu skupine koja se sastala u tmini, ali, *el-hamdu lillah*, vatra je spržila jezik kojim je kanila to učiniti.” Dakle, zahvaljujući Božijem poretku, vatra je odigrala svoju, u ovom slučaju pozitivnu ulogu i zaštitila tajnu spomenute grupe.

- 2) Što se tiče padanja pod utjecaj i utjecanja na nešto, uvijek su dijelovi ti koji se povode za cjelinom. Sukladno tome, i čovjek potпадa pod nečije utjecaje ali i utječe na druge.

3) Čovjekova djela dio su njegove ličnosti. Ako je čovjek takav da pada pod tuđi utjecaj i da može utjecati na druge, onda je i njegov ahlak takav da može biti pod tuđim utjecajem, ali može i utjecati na druge. Dio dijela cjeline i sam je dio te cjeline. Naprimjer, ako je grana dio drveta, a list dio grane, onda je i list dio drveta. Slijedeći ovu logiku, filozofi tvrde da pošto je čovjek dio cjeline, odnosno Univerzuma, a ahlak je dio čovjeka, možemo reći da je ahlak u određenoj vezi sa Univerzumom, tj. da ostvaruje određeni utjecaj na prirodu koja ga okružuje, a istovremeno i potpada pod njen utjecaj. Da li Kur'an prihvata ovakav stav?

Kur'an, naravno, podržava ovakav stav. Štaviše, upravo je on prvi ukazao na tu činjenicu: *A da se pravog puta drže, Mi bismo ih vodom obilnom pojili.*¹ Na drugom mjestu kaže se: ...*a Mi od vode sve živo stvaramo.*² Iz ovoga postaje jasno da ako čovjek ustraje na Pravom putu, stići će do potpunog blagostanja.

U Kur'antu se spominje da onima koji kažu:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَنَزَّلَ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَا تَخَافُوا
وَلَا تَحْرَجُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

“Allah nam je Gospodar”, pa poslije u tom ustraju, dolaze meleci: “Ne plašite se i ne budite tužni, i radujte se Džennetu koji vam je obećan.³

U suri Al Ma'ida, 65, 66. kaže se: *A da su sljedbenici Knjige vjerovali i grijeha se čuvali, Mi bismo prešli preko ružnih postupaka njihovih i sigurno bismo ih uveli u džennetske bašće*

¹ Al-Ginn, 16.

² Al-Anbiya, 30.

³ Fussilat, 30.

uživanja (na'im –blagodati kojima nema kraja). A da su se pridržavali Tevrata i Indžila i onoga što im je objavio Gospodar njihov, jeli bi (u obilju) i iznad sebe i ispod sebe (na svim stranama).

U Kur'anu postoji jedna stavka koja se nekim ne dopada. Naime, među ljudima postoji mišljenje po kome su građani privilegirani u odnosu na seljake. Prema Kur'anu, osnovna podjela među ljudima je po bogobojsnosti (*taqwa*), za razliku od marksista koji smatraju da je bilo kakva podjela među ljudima izlišna te da svi ljudi trebaju biti jednakci. Imam Homeini je na ovakav stav marksista odgovorio da je takva jednakost za životinje a ne za ljude.

Postavlja se pitanje da li se ovo obećavanje blagodati ljudima koji idu Pravim putem odnosi na cjelinu ili na jedinku. U Kur'anu se kaže:

*Ko god uradi dobro djelo, bio on žensko ili muško a vjernik je, dat ćemo mu ugodan život.*¹

Dakle, Bog ne uskraćuje dobro onima koji čine dobro. Islam od nas ne traži da napustimo ovaj svijet jer on i jeste stvoren radi čovjeka. Čovjek može zaslužiti Ahiret i ako je ugodno živio na Ovom svijetu. Kada Kur'an od nas traži da budemo jaki, to ne znači da potpuno trebamo okrenuti glavu od Ovoga svijeta, već ojačati svoj ahlak.

¹ An-Nahl, 97.

33. Božije blagodati ovisne o našem ahlaku

U 96. ajetu sure Al-A'raf kaže se: *A da su stanovnici sela i gradova vjerovali i grijeha se klonili, Mi bismo im blagoslove i s neba i iz zemlje slali.*

Blagodati koje se spominju nisu samo materijalne nego i duhovne prirode, odnosno blagodati koje potiču iz skrivenog svijeta. Prenosi se da je Ibn-Sina, kada god bi naišao na neki teži problem imao običaj uzeti abdest, klanjati dva rekata namaza, nakon čega bi taj problem postao lahko rješiv.

Hazreti imam Homeini prenosi od svog učitelja Hajrija da su oni na osnovu prakse i na osnovu rivajeta koji se dotiču tog pitanja došli do zaključka da svaki učenik koji obavlja noćni namaz ima peterostruko veću moć shvatanja vjerskih pitanja.

Merhum allame Tabatabai prenosi da mu je jednom, za vrijeme njegovog studiranja u Iraku, prišao jedan čovjek i stavio ruku na rame kazavši:

“Sinak, ako želiš Ovaj svijet, obavljam noćnu nafilu, a ako želiš Onaj svijet, opet obavljam noćnu nafilu.”

Kada se Allame okrenuo, vidio je da je to njegov učitelj koji se također zvao Tabatabai. Dakle, ako čovjek zakorači na put izgradnje svoje duše, osim što će imati ovosvjetske koristi, okoristit će se i blagodatima Onoga svijeta.

Ovu istinu iznosi i ajet:

وَالَّذِينَ حَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُلَّيْنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

*One koji se budu zbog Nas borili Mi ćemo, sigurno, putevima koji Nama vode uputiti, a Allah je zaista, na strani onih koji dobra djela čine!*¹

¹ Al-‘Ankabut, 69.

Postaje jasno da se Allahovo bivanje uz dobročinitelje razlikuje od Njegovog bivanja sa ostalim stvorenjima. Prema prvima Allah dž.š., ima poseban vid pažnje.

Hafiz r.a. kaže:

“Oko koje je zaprljano ne može vidjeti lice Božije dok ne očisti ogledalo svog postojanja.” U nastavku, da bi opomenuo one koji uživaju u njegovim pjesmama, dodaje: “Ovo nije samo pjesma, nego moje vlastito iskustvo. Želeći pročišćenje, uzeo sam gusul suzama svojim.”

U suri Al-Waqi'a, od 77-80. ajeta potvrđuje se istina da se čovjek mora pročistiti:

...on je, zaista, Kur'an plemeniti u Knjizi brižljivo čuvanoj – dodirnuti ga smiju samo oni koji su čisti, on je Objava od Gospodara svjetova.

Dodirivanje Kur'ana nije dozvoljeno bez abdesta, a njegovo shvatanje nije moguće bez unutarnjeg pročišćenja. Kada Hafiz kaže da je učinio gusul suzama svojim, to nije samo pjesnička forma, već je zaista zbilja.

Na osnovu ovoga, možemo se zapitati: Obavljam sve Božije naredbe, klanjam, postim, a ništa neobično se ne događa. Da li su kur'anska obećanja, *ne'uzu billah*, lažna, ili ja nisam uredu?

U 6. ajetu sure Ad-Dahr (Insan) kaže se: *...sa izvora iz kojeg će samo Allahovi štićenici piti.* Ti izvori nisu postojali dok dobra djela Božijih robova nisu uzrokovala njihov nastanak. Dakle, uzrok izviranja džennetskih izvora jesu same džennetlije.

Poslanik, s.a.v.a., je rekao:

“Ko bude iskreno robova svom Gospodaru četrdeset dana, Allah, dž.š., učinit će da iz njegovog srca provre mudrost.”

Izvori spoznaje nastali su sa ljudskim dobrim djelima. Baš kao što je potrebno vrijeme da bi biljka dala plod, tako je ono potrebno i za rađanje duhovnih plodova.

Hafiz prenosi kako se jedan *salik* (duhovni putnik), koji je bio dostigao viši duhovni stepen, obraćao nekom čovjeku riječima:

“Da bi vino postalo dobro, mora odstajati četrdeset dana. Kao što tom vinu treba četrdeset dana da dobije kvalitet, tako i vino, u prenesenom značenju, koje bi poteklo od Allaha dž.š., također treba pripremati četrdeset dana.” Potom Hafiz izražava bol svoje duše: “Iskvarili smo se, loši smo, mnogo smo se od Allaha udaljili! Može li za nas jedan usamljenik dovu proučiti, i ove naše mračne nutrine osvijetliti?”

Posljedice naših vrlina i mahana povezane su sa stanjima čovjekove duše. Kod nekih ljudi stanja duha su pomiješana, te se nakon činjenja dobrih djela opet okreću lošim i obrnuto. Pošto je njihovo stanje tako nestabilno, jedina mogućnost da se njihova duša odvoji od tijela jeste njeno prisilno odvajanje koje nazivamo smrću. Zbog toga je u Kur'anu rečeno da će ljudi zaslužene blagodati uglavnom vidjeti tek na Ahiretu, jer je većina nas takva da jedino prisilnim odvajanjem duše i tijela može takvo šta vidjeti i doživjeti.

Časni Kur'an kazuje:

Oni koji trpe da bi postigli naklonost Gospodara svoga, i koji namaz obavljuju radi Boga, i koji od onoga što im dajemo i tajno i javno udjeljuju, i koji budu stajali na put lošim djelima, svojim dobrim djelima – njih čeka najlepše prebivalište, džennetski vrtovi, u koje će ući oni i roditelji njihovi i supružnici njihovi i porod njihov – oni koji su bili čestiti – i meleci će im ulaziti na vrata svaka: “Mir neka je vama, zato što ste trpjeli, a divno li je najlepše prebivalište!”¹

U 93. ajetu sure Al-An'am Allah dž.š., obraća se svome Poslaniku:

A da ti je vidjeti nevjernike u smrtnim mukama, kada meleci budu ispružili svoje ruke prema njima: “Spasite se ako možete! Od sada ćete neizdržljivom kaznom biti kažnjeni zato što ste na Allaha ono što nije istina iznosili i što ste se prema dokazima Njegovim oholo ponašali.” Obje spomenute skupine, i dobri i loši robovi

¹ Ar-Ra'd, 22-24.

Božiji, vidjet će svoje blagodati tek nakon razdvajanja duše od tijela, a za razliku od njih postoji i treća skupina, koja posjeduje svu duhovnu čistotu i spremnost da već na ovom svijetu vidi takve blagodati.

Jednom je Božiji Poslanik, s.a.v.a., dok je sjedio u društvu svojih ashaba, primijetio mladića koji se izrazom lica izdvajao od ostalih mladića tog vremena. Pejgamber ga je pozvao k sebi, i upitao:

“Kako si osvanuo?” Mladić je odgovorio: “O Poslaniče Božiji, osvanuo sam sa uvjerenjem (jekinom) u sve!” Poslanik mu reče: “Govoriš krupne riječi! Šta su znakovi tvoga uvjerenja?” Mladić odgovori: “Božiji Poslaniče, u takvom sam stanju kao da vidim Džennet i zbivanja u njemu, kao što vidim i Džehennem i kazne u njemu. Sve što sam video dovelo me u stanje da danju postim, a noću ne spavam.” Tada mu je Poslanik s.a.v.a. rekao: “Ti si Božiji rob kojemu je Allah osvijetlio srce imanom!” Mladić je potom upitao Poslanika: “Želiš li da sad opišem Sudnji dan i da ti kažem ko će od ovih tvojih prijatelja u Džennet, a ko u Džehennem? Tačno vidim džennetlije kako se raduju! Tako su ushićeni spašavanjem svojim, da jedni drugima čestitaju i grle se! Gušio sam od jecaja i žalopojki onih koji čekaju kaznu. Oni kruže oko Tebe (izvora Kewser), ali njihove usne ostaju žedne.” Poslanik je odgovorio: “Ne, to ne smiješ sada otkriti! To treba ostati tajna do Sudnjega dana.”

Dova Imama Sedždžada a. s.

Imam Sedždžad u *Munadžatul-Muhibbin* (šapćući moljenje zaljubljenih) moli Uzvišenoga Gospodara:

“Učini me putnikom karavana koji putuje ka blizini Tvojoj! Učini da budem od onih koji svojom čistotom zaslужuju Tvoje društvo i milost te od onih koje si podstakao da Te posjete! Učini da budem zadovoljan svojom sudbinom! O moj Bože, podari mi da

budem od onih koji će biti uz sofru Tvoga prisustva, i koji će uvijek gledati Tvoje lijepo lice!”

Jasno je da neki ljudi već na Ovom svijetu uspijevaju raskinuti lance koji ih sputavaju i stižu do visina koje drugi ne mogu uočiti. Hafiz, r.a., kaže:

“Krčmaru, dođi, Voljeni je skinuo perdu sa svoga lica. Uznapredovao je posao onih koji u samoći pale svjeće. I dođe duh mesihski od Boga, i podiže teret svih onih tuga i tegoba koje nam se nakupiše na plećima.” Prema tome, posljedice svojih moralnih vrlina neki ljudi će, iz nespremnosti, vidjeti tek na Ahiretu, dok će ih drugi posvjedočiti na ovom svijetu.

Odgovor na postavljeno pitanje: Da li su kur'anska obećanja lažna ili ja nisam uredu, jeste da mi trenutno nismo spremni vidjeti posljedice svojih djela. Ukoliko budemo pažljiviji i predaniji, postoji mogućnost da ovu osobinu oživimo u sebi.

Islam sam po sebi nema nikakvih krvnjavačkih, svaki nedostatak je kod nas.

34. Različiti vidovi utjecaja

35. Postoje četiri vrste utjecaja:

1. utjecaj materije na materiju (npr. ako vatrom djelujemo na vodu, voda će se grijati, a ako vodu prospemo po vatri, ona će se ugasiti);
2. međusobni utjecaj dviju nematerijalnih stvari (utjecaj učiteljeve duše na učenikovu);
3. utjecaj materije na nemateriju (kao kad čovjekova duša pada pod utjecaj muzike ili lijepog lica);
4. utjecaj nematerije na materiju (utjecaj “urokljivog” oka ili sihra na čovjeka).

Ljudi se razlikuju po tome kada i pod koji utjecaj potпадaju.

Jedna vrsta ljudi, zbog svoje nutarnje čistote i nezaprljanosti materijalnim nečistoćama ima jaku vezu sa duhovnim svijetom. Zbog takvog stanja, nekad direktno a nekad indirektno primaju vrijedne poruke od Gospodara. Što je veći intenzitet njihova potpadanja pod utjecaj duhovnog svijeta, to je njihovo podlijeganje utjecaju materijalnog svijeta manje. Zato Dželaludin Rumi u *Mesneviji* kaže:

“Svijetli svjetle privlače, a vatreni vatrene.”

Zbog duhovnog stanja u kojem se nalazio, Božiji Poslanik s.a.v.a. direktno je bio predmet slanja milosti kako od Allaha dž.š., tako i od meleka i onih koji vjeruju (Al-Ahzab, 56). Sve duše u Univerzumu okreću se oko jedne egzistencije – duše Muhammeda, s.a.v.a.

Drugu skupinu čine *mu'mini* (putnici ka Bogu) koji nisu na razini čistote na kojoj je bio Božiji Poslanik, ali su na putu da tako nešto postignu. S jedne strane su zaprljani materijalnim prljavštinama, a s druge imaju čist cilj i putuju ka svjetlosti. Oni također padaju pod utjecaj i primaju poruke iz duhovnog svijeta:

*On na vas šalje selam, a i meleci Njegovi, da bi vas iz tmina na svjetlo izveo.*¹

Dakle, ovaj selam je povod njihovog spasenja.

Hafiz kaže: “O meleku koji vodiš, učini moju odluku jakom. Poput slabašnog sam djeteta što se zaputilo daleko, ali bez nečije pomoći tamo nikad neće stići.”

Meleci, ustvari, nikad ne dolaze po nas, već nas njihova privlačna energija vuče ka njima poput magneta koji privlači metal. Upute koje se primaju imaju različite forme: nekad se one primaju putem sna, nekad se ogledaju u čovjekovom raspoloženju za osamljivanje i druženje sa Bogom.

Tako Mevlana prenosi kako je jedan čovjek došao do stepena kada je znao dosezati takva stanja da razgovara sa Allahom, dž.š.., Tada se u njegove misli upleo šejtan govoreći:

¹ Al-Ahzab, 43.

“Ti tolike noći probdiješ u ibadetu i sve činiš za Boga, a gdje je Njegov odgovor?” Padnuvši pod šejtanov utjecaj, on pomisli: “Zaista si upravu, noćas neću ustajati.” U snu mu je došlo pitanje: “Šta misliš, otkuda potiče ta ljubav koja gori u tebi? To je od Nas. A ono što govorиш: *Ja Rabbi, ja Rabbi, lebbejk*, to je Naš odgovor, jer Mi ti dajemo energiju i moć da tako nešto možeš govoriti.”

Imam Sedžad, a. s., u dovi moli:

“Bože, učini moje srce naklonjenim Tebi, pa da budem od onih koji će ustajati da vrše ibadet.” Ponekad se kod čovjeka poput iskrica pojave trenuci nadahnuća. Nekad je ta uputa saputnik kojeg Uzvišeni šalje za put koji predstoji.

U suri Al-Kahf, u ajetima 65 i 66 kaže se:

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَمْنَاهُ مِنْ لَذْنَا عَلِمًا
قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَيْتُكَ عَلَى أَنْ تُعْلِمَنَ مِمَّا غِلِّمْتَ رُشْدًا

I nadioše jednog Našeg roba kome smo milost Našu darovali i onome što samo Mi znamo naučili. “Mogu li da te pratim” - upita ga Musa - “ali da me poučiš onome čemu si ti ispravno poučen?”

Ovdje se spominje primjer vezan za navedeni vid upute gdje Musa, a. s., nailazi na upućivača – Hidra, a. s., tražeći da ga nauči onome čemu ga je Allah dž.š., direktno naučio.

Nekad se upućivač može pojaviti u vidu djeteta, supruge ili bilo koga ko u određenom trenutku kaže odgovarajući riječ koja će čovjeka uputiti na pravi smjer. Često se desi da čovjek nije svjestan da se radi o Božjoj milosti pa ti trenuci ostanu neiskorišteni.

Hafiz veli:

“O muslimani! Imao sam jednom nekoga kome sam se mogao jadati. Bio je takav da je razumio bol srca mog i uvijek me ispravno upućivao. Takav je bio za svakoga ko je želio da bude upućen. Kada bih upao u more bola, on bi me izvlačio na suho.”

36. *Musteqimi, oni na pravom putu*

Musteqimi, tj. oni koji su u svom uvjerenju stabilni i rade po njemu, jesu oni za koje kur'anski ajet kaže:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَنَزَّلَ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَا تَخَافُوا
وَلَا تَحْرَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

Onima koji kažu: "Allah nam je gospodar", pa u tome ustraju spuštaju se meleci, govoreći im tri stvari: " Ne plašite se i ne žalostite, i radujte se Džennetu koji vam je obećan!"¹

Iz ovog ajeta vidimo da su Meleci ti koji opominju i donose radosne vijesti, baš kao što to čine i Božiji poslanici. Srca *mu'mina* jesu sigurna mjesta u koja dolaze meleci, isto kao i srca poslanika. Iz ovog postaje jasno da mogućnost veze između čovjeka i duhovnog svijeta nije ograničena samo na poslanike. Položaj ove treće skupine ljudi, na čija se srca meleci direktno spuštaju, uzvišeniji je od položaja druge skupine kojoj meleci iz daljine šalju selam. Spuštanje meleka inače se odvija na dva načina:

1. spuštanje meleka koji nose Božije zakone (*vahj*);
2. spuštanje meleka sa vijestima i potvrdom od strane Uzvišenoga Boga.

Prvi način svojstven je samo Božijim poslanicima, a drugi se odnosi i na ostale ljude, i nije ograničen vremenski, već ovisi o spremnosti čovjekove nutrine da primi bića od svjetlosti.

Jednom je jedan čovjek došao kod Božijeg Poslanika, s.a.v.a., rekavši:

"Plašim se da ne postenem *munafik* (dvoličnjak)." Kad ga je Poslanik upitao zašto se toga boji, on je odgovorio: "Kada smo pored tebe, i ti nam pričaš o duši, o *gajbu* i sl., ja se osjećam vrlo jakim, produhovljenim, ali kad se vratim kući i počnem brinuti o

¹ Fussilat, 30.

dunjalučkim stvarima, zaboravim ono što si ti pričao i shvatim kako mi je ustvari drago boraviti na Ovom svijetu. Zar to nije dvoličnost?”

Božiji Poslanik, s.a.v.a., mu odgovara: “Ne, to nije dvoličnost jer je ljudskoj duši svojstveno da se u nekim stanjima uspinje, a u drugim pada. Pošto je čovjek po svojoj prirodi sklon spoznaji Boga, kada ste sa mnom, vi ste veseli. Kada se udaljite od mene i približite svojoj porodici, vaša duša jednostavno biva uhapšena tim načinom života. Tijelo je tada nadvlada i materijalna sfera života prevlada onu duhovnu u vama. Kada biste uspjeli sačuvati to stanje u kojem se nađete kada ste blizu mene, mogli biste vidjeti meleke i grliti se sa njima.”

U drugom hadisu Poslanik, s.a.v.a., ide još dalje: “Kada biste svoje jezike sačuvali od nepotrebna govora, i svoja srca od stremljenja ka bilo čemu osim Boga, došli biste u isto stanje u kojem sam ja.”

Nažalost, mi smo srca svoja koja teže duhovnim svjetovima zarobili, a svoj smo jezik oslobođili.

U jednoj pjesmi se kaže: “O ti koji imaš sto srca, spoji ih u jedno srce, pa ljubav ka drugima iz njega izbaci, i samo jednu noć dođi i sa nama iskreno pričaj. Ako ti tada ne damo ono što budeš tražio, žali se na nas.”

Dakle, oni koji tvrde da je veza između Boga i čovjeka prestala prestankom dolaska Božijih Poslanika na krivom su putu jer nisu shvatili vjeru na pravi način. Bilo bi nepravedno da su samo jednom narodu poslani i Božiji Poslanik i imami i meleci, a da drugi nemaju ništa osim pustinje. Kako su poslanici dolazili, polahko su otvarali nebeska vrata, a dolaskom našeg poslanika ona su širom otvorena, kako bi se cijelom čovječanstvu do Sudnjega dana omogućila veza sa duhovnim svijetom. Većina savremenika Božijeg Poslanika, s.a.v.a., bili su *mušrici* (politeisti). Kako god su njima ta vrata bila otvorena, ona su još otvorenija onima koji su se svojim ahlakom i pobožnošću približili Poslaniku.

Jednom je jedan Arap video kako je Božiji Poslanik poljubio jednu djevojčicu. To ga je začudilo pa ga je upitao zašto to radi jer on ima desetero djece i ni jedno nikad nije poljubio, a posebno curice. Poslanik, s.a.v.a., mu je odgovorio: "Ti si čovjek koji u svom srcu nema ni trun milosti."

U 201. ajetu sure Al-A'raf općenito se kaže:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقُوا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ

Oni koji se Allaha boje, čim ih sablazan šejtanska dodirne, razmisle i shvate, i odjednom dodu sebi.

Dakle, kao što mu'min nikad ne vara druge, s druge strane ima privilegiju da nikad neće biti prevaren. Razlog zbog kojeg mi bivamo prevareni od šejtana je što i sami druge varamo. Ako je čovjek u sebi oživio bogobojaznost, on se ne boji da će biti prevaren.

Allame Tabatabai, r.a., u komentaru ovog ajeta kaže da ako obratimo pažnju, primijetit ćemo da ajet ima značenje kao i 99. ajet sure An-Nahl: *On doista nema nikakve vlasti nad onima koji vjeruju i koji se u Gospodara svoga pouzdaju.* Iz ovih ajeta zaključujemo da postoje ljudi koji primaju pozitivne utjecaje iz duhovnog svijeta, ali kad se radi o šejtanu, njegov utjecaj uspijevaju prepoznati i odagnati.

Božiji Poslanik u šabanskoj hutbi je rekao:

"Ljudi, šeitan je u ovom mjesecu u okovima."

Dakle, ako se dogodi da u ovom mjesecu počinimo grijeh, treba znati da nas nije šeitan podstakao na njega, već smo sami krivi. Postaje jasno da nije on taj koji dolazi nama, već mi svojim nogama kročimo ka njemu.

Hazreti Ibrahim, a. s., govorio je da on ide ka Bogu, a za hazreti Muhameda, s.a.v.a., kaže se da je on pozvan ka Bogu i tu

postoji velika razlika. Razlog Poslanikova odlaska na taj put (miradž) je da bi mu bile pokazane istine.

Kada je Božiji Poslanik s.a.v.a. pitao da li je miradž svojstven samo njemu ili i drugi mogu imati miradž, odgovorenio mu je:

“Svi imaju svoj miradž – namaz je miradž mu'mina.”

Božiji Poslanik, s.a.v.a., je rekao:

“Učenjaci mog ummeta bolji su od poslanika Beni Israila”, jer su oni na svoj miradž pozvani od strane samog Allaha, dž.š.. Opisujući spomenute učenjake, Poslanik, s.a.v.a., je rekao: “To su ljudi kod kojih se riječi poklapaju sa djelima.”

Jedan od učenjaka iz Koma priča kako se na jednom putovanju zadesio u autobusu pored allame Tabatabaija. Pomislio je: Dobra prilika za razgovor, i upitao ga: “Oprostite, možete li mi dati jedan savjet?” Nakon duge šutnje, kad je već došao kraj putovanju, Allame je rekao: “Sve sam vrijeme mislio šta da ti savjetujem, ali sam sebe video potrebnijim za savjet od bilo koga drugog.”

37. Ko su nesretnici

Nasuprot spomenutih *salihina* stoji skupina nesretnika. U Kur'anu se, u 121. ajetu sure Al-An'am kaže da ova skupina ljudi, koja nema nikakve koristi od svjetlosti koju primaju *salihini*, pada pod utjecaj šejtana izdaleka:

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكُرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفُسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ
لَيُؤْخُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطْعَثْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

Ne jedite ono pri čijem klanju nije spomenuto Allahovo ime, to je, uistinu, grijeh! A šejtani navode štićenike svoje da se s vama raspravljaju, pa ako biste im se pokorili, i vi biste sigurno mnogobošci postali.

Iz ovog ajeta nazire se nekoliko pouka. Jedna od njih je da je grijeh jesti ono pri čijem klanju nije spomenuto Božije ime i to

znači skretanje sa Pravog puta. Sa stanovišta Kur'ana, kada čovjek postane grešnik, njegove riječi se ne prihvataju kao istinite. Druga pouka je da šejtani šalju poruke svojim priateljima da bi se uz pomoć njih mogli raspravljati sa mu'minima.

Povod objave ovog ajeta bio je sljedeći događaj: Muslimani nisu koristili meso životinje koja bi sama uginula. Mušrici su im u vezi s tim rekli da postoje dva načina da životinja izdahne. Zatim su, zapodjenuvši raspravu, upitali muslimane da li radije jedu meso životinje koju je zaklao dobar ili one koju je zaklao loš čovjek. Naravno, muslimani su se opredijelili za meso zaklano od strane dobrog čovjeka. Mušrici su zatim kao "argument" naveli da je životinja koja je umrla prirodnom smrću ustvari ubijena od strane Boga. Muslimani su se u prvi mah zbunili jer je ovakvo rezonovanje djelovalo logično. Međutim, u Kur'anu je kazano da su mušrici primili poruku od šejtana upravo s namjerom da muslimani posumnjaju u Božiji propis i skrenu s Pravog puta. S obzirom da je Božiji Poslanik, s.a.v.a., rekao da čovjek pripada onom narodu koji oponaša, i muslimani bi, da su prihvatali ovakvo nagovaranje mušrika u vezi jedenja mesa, i sami postali od njih, kao što se na kraju ajeta i kaže.

U vezi s ovim u Kur'anu se kaže:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَخَذُوا أَلْيَهُودَ وَالنَّصَارَى إِلَيَّا مِنْهُمْ
أُولَئِكَ بَعْضٌ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَإِنَّهُمْ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ

O vjernici, ne uzimajte za zaštitnike Jevreje i kršćane! Oni su sami sebi zaštitnici! A njihov je onaj među vama koji ih za zaštitnike prihvati; Allah uistinu neće ukazati na Pravi put ljudima koji sami sebi nepravdu čine.¹

Postaje jasno da su mnoge naše misli proizvod šejtanskih poruka. Ako naše uvjerenje i naš ahlak nisu usklađeni sa

¹ Al-Ma'ida, 51.

kur'anskim normama, jasno je odakle je izvor takvog ponašanja, odnosno sa čijim normama će oni biti usklađeni. Jedan od učenjaka radi toga je savjetovao svoje učenike da prije nego pođu na spavanje kažu sljedeće:

“Bože, mi prihvatomo upravo ono što Ti i Tvoj Poslanik prihvataste, mada se može desiti da u praksi pokazujemo da to ne razumijemo, ili smo zbog nekih naučnih rasprava prihvatili nešto drugo. Ono što Ti i Tvoj Poslanik ne prihvataste, ne prihvatomo ni mi, mada može izgledati da smo u praksi (zbog naučnih rasprava) to prihvatili.”

Ovaj savjet ustvari je prijevod 2. ajeta sure Muhammed, u kojem se kaže:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَهُوَ
الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ كَفَرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بِاللَّهِمْ

A onima koji vjeruju i dobra djela čine i vjeruju u ono što se objavljuje Muhammedu – a to je istina od Gospodara njihova – On će preko hrđavih postupaka njihovih preći i prilike njihove će poboljšati.

Dakle, govorili smo o prvoj skupini, skupini onih koji izdaleka primaju šejtanove poruke, svejedno bio taj šejtan u obliku džinna ili insana.

Drugu skupinu činili bi oni koji ne samo da simpatiziraju, nego i ugošćuju šejtana:

Onome ko se bude slijepim pravio da ne bi Milostivog veličao, Mi ćemo šejtana natovariti, pa će mu on nerazdvojni drug postati.¹

Šejtan podstiče određene misli u ljudskom razumu, što se dalje odražava na čovjekovim moralnim karakteristikama i ponašanju. Njegovo uvjerenje i ponašanje odavat će miris šejtana.

Imam Ali a. s. u 7. hutbi *Nehdžul-belage* kaže:

¹ Az-Zuhraf, 36.

“Oni su šejtana učinili gospodarem poslova svojih, a on ih je uezio za saradnike. Položio je jaja i izlegao ih u grudima njihovim. U krilima njihovim gmiže i puzi. Gleda kroz oči njihove i govori jezicima njihovim.”

Kada je jedan od pjesnika pred Poslanikom s.a.v.a. kazivao svoje stihove, Poslanik mu je rekao:

“To nisu tvoje riječi. Te riječi je Bog spustio na tvoj jezik.” Slično, kada bi pjesma bila neumjesna, on bi govorio: “To su riječi samog šejtana.”

Prema tome, razlika između mu'mina i munafika je u sljedećem: Vjernik prvo razmišlja pa onda govoriti, dok licemjer prvo kaže pa onda razmišlja što je rekao.

Treća skupina su oni koji se spominju u suri At-Tawba:

وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ حَلْطُواْ عَمَلاً صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى
اللهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

A ima i drugih koji su grijeha svoje priznali i koji su dobra djela s drugim koja su hrđava izmiješali; njima će, može biti, Allah oprostiti jer Allah prašta i samilostan je.¹

Ova skupina nije ni potpuno pokorna Allahu, dž.s., niti je pod potpunim utjecajem šejtanovih nagovora. Ponekad se okoriste svjetlošću pa čine dobra djela, a ponekad bivaju pogodenici šejtanskim utjecajem pa čine loša. Ako su oni dobri u svijetu svjetlosti a oni loši u svijetu vatre, postavlja se pitanje što je sa trećima. Oni i poste i ogovaraju, klanjaju, ali ponekad i lažu. Kur'an šalje poruku da postoji mogućnost da će ovakvima biti oprošteno, ali ne zato što su oni zaslužili oprost, nego zato što je Allah Milostiv i mnogo prsta.

Mi smo za džehennem mnoge džine i ljude stvorili; oni pameti imaju – a njima ne žele da shvaćaju, oni oči imaju – a njima ne

¹ At-Tawba, 102.

*žele da vide, oni uši imaju – a njima ne čuju; oni su kao stoka, čak i gori – oni su zaista nemarni.*¹

Jedan učenjak rekao je da u ovom ajetu nije rečeno: *oni su čak i gori od stoke*, ova bi izjava bila uvreda za stoku jer je stoka po prirodi stvorena stokom, a čovjek se odrekao svoje prirode i ponaša se poput životinje.

Kur'an još kaže:

*O vjernici, pazite svoju dušu! Ako ste sami upućeni, neće vam štetiti tuđa zalutalost.*²

Imam Homeini, r.a., prije šezdesetak godina je napisao:

"Da nismo počeli slijediti svoje nefs, ne bi došlo do toga da ovoliki broj muslimana padne u nemilost i šake Jevreja. Kad bismo u ime Allaha ustali, uspjeli bismo ih pobijediti kao što je Musa a.s., kao obični čobanin, pobijedio velikog tiranina."

Hafiz kaže:

"Dodite da, umjesto što plačemo za drugima, prolijemo suze radi svoje zalutalosti! Jusuf je otisao, mladost i čast je otisla. Pa šta će se desiti sa našim vodičem (Kur'anom)? Ako ti se ovdje nešto i udijeli, život ti se uzima. Zato odaberi vječni život!"

Imam Ali a. s. kaže da je Džehennem kuća u kojoj nema milosti, gdje postoji samo kazna.

U 77. ajetu sure Az-Zuhraf kaže se kako će se stanovnici Džehennema obraćati njegovom čuvaru:

"O Malik! Neka Gospodar tvoj učini da umremo!" – a On će reći: "Vi ćete tu vječno ostati!"

Ovdje je interesantno da ovi ljudi čak i na ovom mjestu, gdje bi im sve trebalo postati jasno, čuvatu govore da zove svoga, a ne njihovog Gospodara. Odgovor im se daje na drugome mjestu: *Pa u njoj neće ni umrijeti ni živjeti.*³ Drugim riječima, niti će im se

¹ Al-A'raf, 179.

² Al-Ma'ida, 105.

³ Al-A'la, 12.

oduzeti duša, niti će imati vječnog života, jer nisu ništa pripremili za njega.

U *Nehdžul-belagi* se kaže da su srca nekih osoba već sada u Džennetu. Njihov post, namaz i ostali ibadeti tako su iskreni da mogu srcem osjetiti Džennet. Imam Sedždžad u svojim dovama uvijek ponavlja molbu:

“Bože, opskrbi me ljubavlju svojom i ljubavlju onih koji Tebe vole, i ljubavlju onoga što me vodi ka Tebi!”

Jedan od učitelja ahlaka prenosi hadis od Božijeg Poslanika s.a.v.a., u kom se kaže:

“Ja i Ali smo očevi ummeta. Ne dozvolite sebi da se loše ponaštate prema sinovima u prisustvu njihovih očeva!”

U Kur'anu se postavlja pitanje:

هُنْ أَنْتُكُمْ عَلَىٰ مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّالِكِ أَثْيَمٍ

Hoću li vam kazati kome se spuštaju šejtani? Oni se spuštaju svakom lašcu, grešniku.¹

Ovaj ajet može biti odgovor onima (kao što je Salman Rušdi) koji zastupaju mišljenje da je Božiji Poslanik s.a.v.a. govorio riječi šejtana, a ne objavu od Allaha, dž.š.. U perzijskom jeziku jedna poslovica kaže: “Reci mi ko ti je drug, da bih znao kakav si.”

Razlog zbog kojeg se na sudu poziva svjedok jeste da on ukaže na istinu kojoj je prisustvovao, ako je optuženi pokuša zaobići ili poreći. Bog je samog čovjeka uzeo za svjedoka Njegove vlasti nad njim. U ovom procesu i svjedok i onaj protiv koga se svjedoči jedna su osoba. Imam Ali a. s. zato savjetuje:

“Čuvajte se griješenja kada ste osamljeni jer ćete na najvišem sudu biti svjedoci sami protiv sebe. Gdje je po vašem mišljenju najusamljenije mjesto? To je čovjekovo srce, a i u njemu Uzvišeni Bog ima svoje prisustvo.”

¹ Aš-Šu'ara, 221-222.

Hazreti imam Džafer Sadik a. s. kaže da je srce Božiji harem i u njega ne treba puštati nikoga osim Allaha, dž.š.,.

Čak i za svoje auto osiguramo garažu i držimo ga pod ključem, a srce ostavljamo otključano za svakog šejtana koji sobom nosi mnoge grijeha. Nepobitna je istina da u očima mnogih od nas Bog nije vrijedan ni koliko jedan auto.

Allame Tabatabai je kazao:

“Bez obzira na to do koje je mjere čovjek egoista i do koje su ga mjere ovo svjetski užici uspjeli prevariti, te do kojeg je položaja na Ovom svijetu došao, on ne može doći do tačke da prihvati svoju egzistencijalnu samostalnost i neovisnost.

Naime, svima je jasno da je čovjek zarobljenik zakona prirode u kojoj živi. Također, svi su uvjereni da će svako od nas jednoga dana biti spušten u hladnu zemlju. Svako zna da je pod utjecajem sile gravitacije, bez obzira razumije li njen pojam ili ne. Čovjek osjeća potrebu za hranom i pićem, mora koristiti vazduh, svjetlost, po pitanju emocija ima potrebu za tuđom naklonošću i ljubavlju. Ako bi jednoga dana shvatio da ga niko na ovom svijetu ne voli, poludio bi. On je, također, svjestan da ako želi da se svime ovim okoristi, mora upotrijebiti razmišljanje. Ukoliko bi mu snaga razmišljanja bila isključena samo jedan dan, ne bi bio u stanju učiniti ništa. Dakle, kad pogleda svoju zbilju, čovjek će zaključiti da nije ništa drugo do jedna velika potrebitost. Tako se uobičjava njegova potreba za Gospodarom. Zar je ovo išta drugo do priznanje da mu je neko potreban?”

Prema riječima allame Tabatabaija, gdje god da se čovjek zadesi, duboko je u sebi svjedok svoje suštine i potrebe za drugim. Kako da to čovjek ne potvrdi, kad je taj osjećaj neodvojiv dio njegove biti. Sama predodžba te njegove potrebe bez shvatanja za čim se ona ima nemoguća je, isto kao što i žedan čovjek tačno zna da mu je potrebna voda.

Sažetak ajeta u kojem je Allah dž.š., uzeo zavjet od čovjeka (Al-A'raf, 172) bio bi:

1. Mi smo Ademovu djecu stvorili na ovom novom svijetu,

2. Odvajamo ih jedne od drugih radi razmnožavanja,
3. Obavijestili smo ih o njihovoj prirodi, a ta priroda je potreba za nečim,
4. Oni su prihvatali i posvjedočili da su bespomoćni i da imaju potrebu za nečim,
5. Kad su to prihvatali, prihvatali su i posvjedočili da postoji Bog.

Ovo priznanje nije bilo jezikom već vlastitom suštinom. Ono je poput toga kad se zadesimo na mjestu gdje se desilo bombardiranje. Čim se nađemo tu, odmah nam biva jasno šta se dogodilo. Priroda fitreta takva je da svaki čovjek, bez potrebe i za kakvim posrednikom ili pomagačem, sam shvata da mu je neko potreban, a taj neko je njegov Stvaralac, koji je Silan i nema potrebe ni za čim.

Prvi cilj dolaska Božijih poslanika bio je, dakle, da ljudi podsjetite na ugovor koji je zaboravljen, bez obzira zbog čega je zaboravljen. Ljudski potencijali su takvi da ako čovjek posveti više pažnje jednom od njih, drugi bivaju zanemareni, mada je svijest o njihovom postojanju još prisutna. To je poput primjera kada nam neko dođe u goste, a mi gledamo televiziju. U jednom trenutku zaboravimo na njegovo prisustvo, ali se uskoro opet sjetimo.

Kada nas Kur'an savjetuje da sa sagovornikom razgovaramo na blag način i sa mudrošću, time nas, ustvari, poziva da koristimo jezik koji on poznaje. Jedan od puteva širenja vjere jeste učenje tog jezika nauke, kako bi se naučnicima mogle prenositi vjerske istine. Nasuprot tvrdnji koju su dali neki jevrejski i kršćanski svećenici da je nauka odvojena od vjere, istina je u tome da su svi Božiji poslanici dolazili među svoj narod da bi širili nauku. Prva kur'anska objava je: *Uči!* Jedan biolog u Iranu napisao je knjigu *Ibadet s ljubavlju*, opisujući ponašanje cvijeća. U knjizi je naveo primjer da kućno cvijeće izražava poseban vid poniznosti i posebnu vrstu reakcije prema osobi koja se brine o njemu.

Otkuda potreba za ahlakom

Sveta bit Allahova podijelila je Svoja stvorena u tri skupine:

- stvorena od svjetlosti (Meleci)
- stvorena mraka
- bića satkana od svjetla i mraka (ljudi i džinni)

Prva skupina Allahovih bića ima osobinu da je njihov razvoj okončan njihovim stvaranjem. Zato oni svoj put prelaze bez ikakvih smetnji i prepreka, nisu obavezni činiti ni veliki ni mali džihad. Ništa im se ne suprotstavlja ni iznutra niti izvana. Kur'an to vrlo kratko i jasno objašnjava: *Svakome od nas mjesto je određeno.*¹ Dakle, svaki melek ima sebi svojstven položaj i iz njegovih okvira ne izlazi. Ovakva bića nemaju potrebu ni za ahlakom ni za principima morala.

Druga skupina stvorenja – bića mraka – jesu bića iz prirode, a njihov najznačajniji predstavnik su životinje koje sve čine instiktivno, slijedeći svoj nagon. Sve njihove aktivnosti mogu se okarakterizirati kao jednolično kretanje, bez ikakvih uspona i padova. Posmatrajmo, primjera radi, pčelu! Način na koji je ona pravila saće prije stotinu godina isti je kao i danas. Nije ostvarila nikakav napredak. Kada govorimo o drugim Allahovim stvorenjima iz ove skupine, npr. vjetru, vidimo da je vrhunac jednog vjetra oluja, ili najviše što može uraditi je more - da se uzburkaju njegovi valovi.

U 40. ajetu sure Ad-Dariyat Allah dž.š., govori o potapanju faraona: *I Mi i njega i vojske njegove dohvatismo, pa ih u more bacismo, jer je bio osudu zasluzio.* Ovo što je more uradilo njegov je krajnji domet.

Dakle, kod prve skupine Allahovih stvorenja nema ni unutarnjih suprotnosti ni vanjskih ometanja. Druga skupina nailazi na prepreke u svijetu oko sebe, ali ih instiktivno nastoji savladati i na tom putu dati i svoj život. U njihovom svijetu vlada zakon jačeg, odnosno prirodna selekcija.

¹ As-Saffat, 164.

Šta je sa čovjekom kao bićem satkanim od elemenata obaju spomenutih svjetova (svjetla i mraka)? Čovjek može birati da li će ići putem svog savršenstva ili ne, i shodno tome, opskrbljen je sposobnošću razmišljanja, odnosno razumom. S druge strane, on nosi sa sobom i dio prirode, tj. svijeta stvorenog od mraka (mrak je uvjetna, simbolična kategorija i podrazumijeva sve što je tjelesno, životinjsko). Kao rezultat toga, on bi trebao biti sposoban birati, a da bi imao mogućnost izbora, moraju postojati dvije opcije, tj. da bi mogao birati da li će izbjegći neku prepreku, ta prepreka mora postojati. Koristeći Bogom dani potencijal – razum, on je u stanju donositi odluke o izboru. Koje su poteškoće ili prepreke koje se nalaze na čovjekovom putu ka savršenstvu?

Kur'an Časni napravio je dvije velike usluge čovjeku. Prva je što je obznanio poteškoće koje mu se mogu naći na putu. Tako Kur'an govori o unutarnjim i vanjskim smetnjama. Druga usluga je što je definirao način suprotstavljanja tim preprekama i način njihovog otklanjanja. Sve te poteškoće i smetnje mogu se dijeliti na unutarnje i vanjske.

U 8. ajetu sure Aš-Šams Allah dž.š., kaže:

فَاللَّهُمَّ إِنَّمَا فُجُورُهَا وَتَقْوَاهَا

Pa ju (duši) je nadahnuo da razumije šta je dobro, a šta loše za nju.

A u 5. ajetu sure Al-Qiyama se kaže: *Ali, čovjek hoće dok je živ da ima za griješenje put otvoren, dok u suri Al-A'raf, 175 i 176. ajet, čitamo:*

I kaži im vijest o onome kome smo dokaze Naše dali, ali koji se od njih udaljio pa ga je šejtan dostigao, i on je zalutao. A da smo htjeli, mogli smo ga s njima uzvisiti, ali se on ovom svijetu priklonio i za svojom strašcu krenuo. Njegov slučaj je slučaj kao psa: ako ga potjeraš, on isplažena jezika dahće, a ako ga se okaniš, on opet dahće. Takvi su ljudi koji Naše dokaze smatraju lažnim; zato kazuj događaje da bi oni razmislili.

U 23. ajetu sure Al-Gatiya stoji:

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهًا هَوَاهُ وَأَضْلَلَهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ
وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا
تَذَكَّرُونَ

Reci ti Meni ko će uputiti onoga koji je strast svoju za boga svoga uzeo, onoga koga je Allah u zabudi ostavio, dok je bio u stanju znanja, i sluh njegov i srce njegovo zapečatio, a pred oči njegove koprenu stavio? Ko će mu, ako neće Allah, na pravi put ukazati? Zašto se na urazumite?

U jednom hadisu kaže se:

“Ljubav prema nekoj stvari u stanju je čovjeka oglušiti i oslijepiti.”

S druge strane, kaže se:

“Ako treba koriti oči ljubavi, isto toliko treba koriti i oči mržnje.”

To znači da kao što onaj koji voli ne vidi mahane onoga koga voli, tako ni onaj koji mrzi ne vidi dobre strane onoga koga mrzi.

Kao rezultat ovih nekoliko spomenutih ajeta, navodimo sljedeće:

1. Čovjek ima mogućnost da posegne za zlom, odnosno prljavim i nevaljalim stvarima.
2. Da bi ostvario ciljeve svoga nefsa, čovjek je spreman da ukloni sve prepreke koje se nađu na putu njihovog ostvarenja.
3. Čovjek želi vječni, ali i ovozemaljski život, što je suprotno zakonima istine, jer je materija promjenjiva i podložna nestajanju; ona je samo most koji vodi spasenju.
4. Da bi ostvario svoje želje, čovjek je sklon slijedenju strasti.
5. Nefs se ni u kojoj fazi tog puta ne zadovoljava i uvijek napada čovjeka, kako u nevolji, tako i u trenucima izobilja i blagostanja (s tim što bogataša napada na jedan način, a

siromaha na drugi). U jednom hadisu se kaže: “Zašto je nefs najveći i najopasniji čovjekov neprijatelj? Zato što nije podmitljiv (ničim ga ne možemo zadovoljiti).”

6. Čovjek je zarobljen u kandžama ljubavi i mržnje i u takvom stanju njegova sposobnost razmišljanja i korištenja razuma biva sve slabija. Ljubav prema nekome dovodi čovjeka do toga da, ne koristeći razum, prihvata šta god mu kaže onaj koga voli, bez obzira što to može biti neistinito, a mržnja prema nekome čini ga takvim da ne prihvata ni najveću istinu od onoga koga mrzi.
7. Čovjek je sklon popuštanju pred materijalnim (ovosvjetskim) silama. Kur'an govori o Karunu:

I izide on pred narod svoj u svom sjaju. “Ah, da je i nama ono što je dato Karunu!” – govorili su oni koji su čeznuli za životom na ovom svijetu – “on je, uistinu, presrećan.”¹

Sve ovo možemo sažeti u sljedećem:

1. Čovjekovo neznanje o sebi i čitavoj Kreaciji koja ga okružuje;
2. Strah od onog od čega se ne bi trebalo bojati;
3. Strasti i slijedenje prohtjeva nefsa odvraćaju čovjeka od postizanja stvarnih vrijednosti.

Poslanici Božiji došli su da čovjeku donesu znanje, da ga upoznaju sa njegovim mjestom i njegovom ulogom u Univerzumu, nudeći mu put izbavljenja iz neznanja, straha i slijedenja strasti. Došli su da neznanje zamijene znanjem, da nakon straha čovjeku podare duh hrabrosti i odvažnosti i da na mjesto koje su zauzele strasti u čovjekovom biću postave Boga i uzvišene duhovne ciljeve. Čovjek u svojoj unutrašnjosti nailazi na niz prepreka koje ga ometaju u postizanju vlastitog savršenstva. Prije svega, potrebno je upoznati te smetnje, a potom se protiv njih boriti odgovarajućim sredstvima, savladati ih i preći preko njih, kako bi čovjek mogao nastaviti koračati putem ka svom konačnom cilju, cilju koji je definiran i određen pri samom činu stvaranja.

¹ Al-Qasas, 79.

38. Vanjske prepreke na čovjekovom putu ka savršenstvu

Recimo sada nešto o vanjskim preprekama koje se nalaze na čovjekovom putu ka savršenstvu.

U Kur'anu se ove prepreke pojavljuju u dva vida:

1. Šejtan, tj. stvorenje koje se usprotivilo Božijoj naredbi da učini sedždu Ademu, a. s.
2. Sam čovjek, koji zbog svoje naravi prati šejtana, i kao takav predstavlja prepreku na putu drugim ljudima.

U 39. ajetu sure Al-Higr prenose se riječi šejtana:

“Gospodaru moj” – reče – “zato što si me u zabludu doveo, ja ču njima na Zemlji poroke lijepim predstaviti i potrudit ću se da ih sve zavedem.

Slično kazivanje nalazimo i u ajetu:

قَالَ فِيمَا أَغْوَيْتَنِي لَا قُعْدَنَ لَهُمْ صِرَاطُكَ الْمُسْتَقِيمَ ثُمَّ لَا تَنِنُّهُمْ مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ

“E zato što si odredio, pa sam u zabludu pao” – reče – “kunem se da će ih na Tvojem Pravom putu presretati, pa će im sprijeda, i straga, i zdesna i slijeva prilaziti, i Ti ćeš vidjeti da većina njih neće zahvalna biti!”¹

U suri Al-Isra', od 62. do 64. ajeta, šejtan se opet obraća Uzvišenom Gospodaru riječima:

“Reci mi” – reče onda – “evo ovoga koga si iznad mene uzdigao: ako me ostaviš do Sudnjega dana, sigurno ćeš, osim

¹ Al-A'raf, 16-17.

malobrojnih, nad potomstvom njegovim zagospodariti.” “Odlazi!” – reče On. “Onima koji se za tobom budu poveli i tebi – kazna džehennemska bit će vam puna kazna. I zavodi glasom svojim koga možeš i potjeraj na njih svoju konjicu i svoju pješadiju, i budi im ortak u imecima, i u djeci, i daji im obećanja – a šeitan ih samo obmanjuje.

Na drugome mjestu ponovo se spominje šeitan: *On jednima na Pravi put ukazuje, a drugima, s pravom, pripada zabluda, jer oni, pored Allaha, šejtane za zaštitnike uzimaju i misle da dobro rade.¹*

A zaista šejtani navode prijatelje svoje da se s vama raspravlјaju, pa ako biste im se pokorili, i vi biste sigurno mnogobošći postali.²

Hoću li vam kazati kome se spuštaju šejtani? Oni se spuštaju svakom lašcu, grešniku.³

Iz ovih ajeta možemo izvesti pet zaključaka:

1. Mi, ljudi, imamo neprijatelja koji sjedi u zasjedi na našem putu ka savršenstvu, a on se zove šeitan.
2. Šeitan ima određene načine izvršavanja svog zadatka, tj. našeg skretanja s Pravog puta. Nekad ulazi u naše misli, nekad u naše imetke, naš porod itd.
3. On ne radi sam, nego ima svoju vojsku.
4. On ima tačno razrađen plan na osnovu kojeg šalje poruke svojim prijateljima.
5. Šeitan u potpunosti vlada tom vojskom i ima svoje zakonike i pravilnike za svoje vojnike.

Ovaj neprijatelj sam je sebe proglašio neprijateljem, izjasnio se na koji će način svoje neprijateljstvo provoditi, te objavio da ima svoje doušnike u nama samima. U borbi protiv ovakvog neprijatelja čovjek mora imati određenu odbrambenu snagu i znati kako da se suprotstavi svim njegovim spletkama. Ukoliko ne

¹ Al-A’raf, 30.

² Al-An’am, 121.

³ Aš-Šu’ara, 221-222.

iznađe nikakav način otpora šejtanu, čovjek će neminovno postati jedan od njegovih sluga. Poruka šejtana je dakle, identična onoj Bushovoj poruci: "Ili ste s nama, ili protiv nas."

U Kur'anu se kaže da pored šejtana čovjek ima i druge, možda čak i opasnije neprijatelje. Za ove neprijatelje Kur'an kaže da su u isto vrijeme i vidni i skriveni, te da imaju svoje dvije osnove.

Kada susretnu one koji vjeruju, govore: "Vjerujemo!" – a čim ostanu nasamo sa šejtanima svojim, govore: "Mi smo s vama, mi se samo rugamo."¹

Šejtani koji se u ovom ajetu spominju jesu ljudi sljedbenici šejtana.

Tako smo svakom vjerovjesniku neprijatelje određivali, šejtane u vidu ljudi i džina koji su jedni drugima kićene besjede govorili da bi ih obmanuli. A da je Gospodar tvoj htio, oni to ne bi učinili; zato ti ostavi njih i ono što izmišljaju.²

Šejtan je jasno rekao da će nam prilaziti sa svih strana, uplitati se u naše misli, biti saučesnik u našim imecima, djeci itd. Pogledajmo kako to Kur'an objašnjava i na koji način se to odigrava.

U 91. ajetu sure Al-An'am navode se riječi Jevreja:

Nijednom čovjeku Allah nije ništa objavio!

U sljedećem ajetu navode se riječi nevjernika:

Ako se budete pokoravali čovjeku kao što ste vi, sigurno ćete biti izgubljeni³, a zatim u 47. ajetu iste sure stoji: Zar da povjerujemo dvojici ljudi koji su isti kao i mi (Musa i Harun), a narod njihov je roblje naše?

Mi dobro znamo da oni govore: "Poučava ga jedan čovjek!" Jezik onoga zbog koga oni krivo govore je jezik tuđina, a ovaj Kur'an je na jasnom arapskom jeziku.⁴

¹ Al-Baqara, 14.

² Al-An'am, 112.

³ Al-Mu'minun, 34.

⁴ An-Nahl, 103.

Ali su glavešine naroda njegova, koje nisu vjerovale, govorile: "Ovo je samo čovjek kao i vi, samo hoće da je od vas ugledniji. Da je Allah htio, meleke bi poslao; ovako nešto nismo čuli od naših predaka davnih, a u istoj suri dalje se kaže: On je čovjek kao i vi; jede ono što i vi jedete, i pije ono što i vi pijete.¹

Glavešine naroda njegova, koje nisu vjerovale, odgovarale su: "Mi smatramo da si ti doista neznačica i mi mislimo da si ti zaista lažac."²

Oni su odgovorili: "Vi ste ljudi kao i mi; hoćete da nas odvratite od onih kojima su se preci naši klanjali – pa, donesite nam čudo vidljivo!"³

Neki sljedbenici Knjige govore: "Pokažite da i vi vjerujete u ono što se objavljuje vjernicima, i to na početku dana, a pri kraju dana to porecite, ne bi li i oni svoju vjeru napustili", i u istoj suri u nastavku: Neki od njih uvijaju jezike svoje čitajući Knjigu da biste vi pomislili da je to iz Knjige, a to nije iz Knjige, i govore: "To je od Allaha!" – a to nije od Allaha, i o Allahu svjesno govore laži.⁴

Zaključci proizašli iz ovih ajeta:

1. Uočavamo da ovi ljudi ne poriču postojanje Boga, nego poriču mogućnost uspostave kontakta s Njim, smatrajući Ga tako dalekim da ne postoji prilika za povezivanje s Njim.
2. Oni se služe pobuđivanjem ljudskih osjećaja (npr. govoreći: *Zar i oni nisu ljudi kao i vi*) i istovremenim zapostavljanjem razuma, kako bi sačuvali svoje imetke i položaje.
3. Došlo je do zamjene pojmova jer oni ne prave razliku između nauke i učenjaka, između Poslanika i poslanice. Tako, ako čovjek ode kardiologu, mogao bi se zapitati:

¹ Al-Mu'minun, 24 i 33.

² Al-A'raf, 66.

³ Ibrahim, 10.

⁴ Ali 'Imran, 72 i 78.

“Zašto bih ja njemu dao svoje srce na raspolaganje? Ko je on da mu to dozvolim?” Ali, naravno, niko se takvo šta ne pita jer kod doktora idemo radi njegovog znanja, a ne zbog njegove ličnosti.

4. Ovdje se radi o jednoj vrsti fašizma jer su ti ljudi svoju vrstu smatrali superiornom. Kur'an nam poručuje da ta oholost potiče od šejtana koji je, kad mu je naređeno da učini sedždu Ademu a. s. rekao:

Ja sam bolji od njega, stvorio Si me od vatre, a njega od zemlje.

5. Ovakvi ljudi poriču mogućnost da su poslanici od Boga i smatraju da su oni produžena ruka stranaca koji imaju loše namjere prema njihovom narodu.

Čak i njihovo navodno vjerovanje u Boga bilo je samo s namjerom da bi se oni koji su povjerovali Poslaniku zaveli sa Pravog puta. Jedan kur'anski ajet (Az-Zumar, 18) u skraćenoj formi kaže da čovjek u životu treba imati tri principa ako želi da ne propadne:

- Šta god čuje, prvo treba dobro razmisiliti o značenju toga;
- Pošto je to razumio, potrebno ga je uporediti sa kriterijima i mjerilima onog čega se tiče (ako je vezano za vjeru, treba ga uporediti s osnovama vjere);
- Nakon što je sve to odvagao, treba izabратi ono što je najbolje.

Spomenuti protivnici Poslanika s.a.v.a. također su bili za odvajanje vjere od politike. Govorili su: Ako je Muhamed zaista poslanik, on ne bi trebao raditi prljave poslove kao što je hodanje po ulici i pričanje s narodom. On bi trebao poput svjetlosti lebdjeti nad ljudima. Zašto bi jedan takav čovjek prljao svoje ruke poslovima kao što je kandidiranje za predsjednika (a nisu svjesni da time potvrđuju kako je prljavo ono čime se oni sami bave).

6. Ovi “dušebrižnici” koji razmišljaju o napretku zajednice i društva optužuju vjerovjesnike da njihovo upućivanje ljudi na

bogobojaznost, ibadet i sl. dovodi u pitanje napredak društva, tehnologiju itd.

Ovakvi stavovi imaju svoju dugačku historiju, a korijen im je u hrišćanstvu. Will Durant u svojoj knjizi *Historija civilizacija* kaže da ni jedna vjera nije toliko poticala svoje sljedbenike na ulaganje truda u traženje nauke kao Islam.

7. Oni su se služili poticanjem tradicionalističkih osjećaja, odnosno zagovarali su slijedeće vjere svojih predaka. Nažalost, iako muslimani ne bi trebali vjerovati u ove vrijednosti, u svojoj praksi pokazuju kako su potpuno zapali pod ovaj utjecaj.

Imam Džafer es-Sadik a. s. bio je pozvan u goste kod jednog čovjeka. Kad je došao, video je kako mu je kuća veoma mala i tjesna, iako je on bio imućan čovjek. Pitao ga je:

“Zašto svoju porodicu stavljaš na muke, kad biste mogli mnogo udobnije živjeti?” On je odgovorio: “U ovoj kući je živio moj baba pa ja ne bih želio da ga povrijedim i da pravim veću kuću od njegove.” Imam Sadik je zatim rekao: “Znači, da je tvoj otac bio od onih koji nisu ništa razumjeli, i ti bi nastavio njegovu praksu!? Ako ti je Allah dodijelio imetak, svojoj porodici duguješ pristojan život.”

39. Vraćanje lijepom ahlaku jedini način prevazilaženja svih prepreka

Jedini izlaz za prevazilaženje unutarnjih i vanjskih prepreka koje se nađu na putu čovjekovog usavršavanja jeste obraćanje ahlaku. Imam Ali a. s. u vezi s tim izrekao je jednu kratku ali veoma vrijednu mudrost: “Koliko li samo ima kratkih užitaka koji za posljedicu imaju dugo kajanje.” Ovo se ne tiče samo strasti, već se tu uključuje i, naprimjer, srdžba koja isto može prouzrokovati mnoge štete i kajanje. Također, jedna neispravna predodžba koju čovjek ima u svom mozgu, može ga dovesti u takvu situaciju.

Bitnost uljepšavanja svoje duše sa stanovišta Kur'ana.

Časni Kur'an navodi očišćenje čovjekovog nefsa kao jedan od najbitnijih razloga za slanje Božijih poslanika. Hazreti Ibrahim a. s. zbog toga se obraća Uzvišenom Gospodaru riječima:

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَيُرْكِيْمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

*Gospodaru naš, pošalji im poslanika, jednog od njih, koji će im ajete Tvoje kazivati i Knjizi ih i mudrosti učiti i očistiti ih, jer Ti si, uistinu, silan i mudar!*¹

Vidimo da je očišćenje čovjekovog nefsa jedan od četiriju bitnih elemenata (učenje ajeta, poučavanje Knjizi, poučavanje mudrosti, očišćenje) zbog kojih se uopće šalju poslanici. Prva tri spomenuta elementa su prethodnica, odnosno uvod u četvrti, jer jedan alim bez 'amela (djela) nema nikakvu vrijednost.

Ahlak i uređivanje društva

Vjerski učenjaci i oni koji to nisu potvrđuju da je razlog i povod nereda i problema koji nastaju u društvu upravo nedostatak ahlaka kod pojedinaca. Ako se ahlak pojedinaca uspjedne popraviti i uređiti, doći će do narastanja povjerenja među ljudima i pravilnog izvršavanja obaveza, što dovodi do duševnog smirenja. Nečist ahlak prvo će nauditi njegovom vlasniku, a zatim i ljudima koji ga okružuju. Zato Kur'an i kaže: *A nevjernici će u Džehennemu gorivo biti.*² Ovaj kratki ajet govori nam velike istine:

1. Prije nego što sagori drugog, ovo nasilništvo prvo sagorijeva svog vlasnika.

¹ Al-Baqara, 129.

² Al-Ginn, 15.

2. Uz to što sagorijeva njega, sagorijeva i druge (prihvatili smo da je Ovaj svijet ahiretska njiva).

Pošto je Kur'an knjiga upute, učenjaci ahlaka otvorili su jedno poglavlje koje su nazvali *Džennet i Džehenem ahlaka*. Kur'an nam prvo kazuje da onoga ko čini dobra djela kao nagrada čeka Džennet, a onome ko čini loša sljedeće Džehenem, a zatim kaže:

*I nastojte da zaslužite oprost Gospodara svoga i džennet prostran kao nebesa i Zemlja, pripremljen za one koji se Allaha boje.*¹

Sličan ovome je i ajet:

*Pa ako to ne učinite (ne donesete Kur'an kao ovaj), a nećete učiniti, onda se čuvajte vatre za nevjernike pripremljene, čije će gorivo biti ljudi i kamenje.*²

Drugi korak koji Kur'an čini je da nas obavještava o tome da su Džennet i Džehennem ne samo spremni nego i otvoreni za primanje svojih budućih stanovnika.

*I džennet će se čestitima približiti*³, odnosno spreman je za ugošćavanje, dok se u sljedećem ajetu kaže: *A Džehennem zalatalima ukazati*, ili: *U čas oživljaja nema nikakve sumnje*⁴, te: *Na dan kada Džehennem upitamo: "Jesi li se napunio?", a on odgovori: "Ima li još?"*⁵

Sljedeći korak je da Kur'an gotovo skida perdu sa ahiretske tajne, obraćajući se na vrlo prisian način u suri Al-Waqi'a, 88. i 89. ajet:

فَلَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقْرَبِينَ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَلَمَّا

¹ Ali 'Imran, 133.

² Al-Baqara, 24.

³ Aš-Šu'ara, 90.

⁴ Al-Kahf, 21.

⁵ Qaf, 30.

I ako bude jedan od onih koji su Allahu bliski (...) sam će biti Džennet (odnosno bit će onaj koji će druge “hraniti” i sa čije će se trpeze drugi koristiti).

U hadisu od Poslanika s.a.v.a. kaže se da je Džennet željni Selmana i Ebu-Zera nego što su oni željni njega. Drugačije rečeno, oni su sami Džennet. Selman Farisi je bio sin jednog od velikih isfahanskih kapitalista. Otac mu je bio mušrik, obožavalac kipova. Pošto je odrastao u tako bogatoj familiji, roditelji mu nisu dopuštali da ima ikakvih poteškoća u životu. Jednom je bez dozvole oca izašao u vrt da prošeta i tamo je sreo vrtlara, koji mu je ispričao o dolasku novog poslanika. Selman se zainteresirao za to. Vrtlareve riječi u njemu su probudile vatru i iz daljeg razgovora saznao je da Poslanik dolazi u Hidžaz. Uskoro je Selmanov otac primijetio je da je Selman nestao.

Nekoliko godina Selman je mukotrpno putovao, preživjevši mnoge nedaće, samo da bi stigao do svog odredišta. Kad je stigao u Hidžaz, Božiji Poslanik s.a.v.a. je rekao: “Selman je od nas, od Ehlul-bejta.” Sasvim je prirodno da čovjek koji se odrekne dženneta Ovog svijeta samo da bi bio uz Božijeg Poslanika, da dostigne tu deredžu da i sam bude Džennet.

Stoga se u Kur'anu i kaže za neke pojedince da kod svoga Gospodara imaju stepene (deredže). U narednom ajetu ide se dalje i od ovoga:

هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

Oni su sami stepeni (deredže) kod njihovog Gospodara.¹

Imam Sadik a. s. jednom se obratio nekim od svojih ashaba riječima: “Vi ste trenutno u Džennetu i molite Uzvišenoga Gospodara da vas ne istjera odatle i to tako što ćete se čuvati loših djela koja bi to prouzrokovala.”

¹ Ali ‘Imran, 163.

U jednom hadisu Božijeg Poslanika s.a.v.a. on se obraća Aliju a. s. riječima:

“O Ali, ja sam grad mudrosti, a ti si kapija toga grada.”

Tumačeći ove riječi, Poslanik je objasnio da je taj grad mudrosti ustvari sami Džennet. U jednom drugom hadisu pitali su Aišu:

“Kakav je ahlak Poslanikov?” Ona je odgovorila: “Njegov ahlak je sam Kur'an, pa ukoliko budete gledali šta on radi, put vam je jasan, a rezultat siguran.”

Razlika između ovog svijeta i Dženneta je da smo ovdje prisiljeni živjeti zajednički, moramo se međusobno potpomagati i živjeti društvenim životom, dok je Onaj svijet okarakteriziran pojedinačnim voljama i željama. Pojedinci u Džennetu svojom voljom i željom stvaraju ono što hoće. Po riječima Božijeg Poslanika s.a.v.a. kapi abdesta koje padaju sa ruku mu'mina su meleci Božiji (evlije na visokim deredžama ih mogu vidjeti prostim okom). U hadisu-kudsi Poslanik s.a.v.a. kaže da mu je Džebrail rekao, a njemu Uzvišeni Gospodar:

“Ko bude radio da bi Mene zadovoljio, dat će mu tri osobine. Prva je da od njega neću sakriti svoje dobre prijatelje (samo bivanje s njima je bivanje u Džennetu). Ako neko dostigne taj stepen da na ovom svijetu vidi Božije poslanike, Alija a. s. i imame Ehlul-bejta i sl., za njega nema razlike da li je na dunjaluku ili u Džennetu.”

Sulejman a. s. veli:

O dostojanstvenici, ko će mi od vas donijeti njezin prijesto prije nego što oni dođu da mi se pokore?” “Ja ču ti ga donijeti” – reče Ifrit, jedan od džina – “prije nego iz ove sjednice svoje ustaneš, ja sam za to snažan i pouzdan.” “A ja ču ti ga donijeti” – reče onaj koji je imao dio znanja iz Knjige – “prije nego što okom trepneš.”¹

U 43. ajetu sure Ar-Ra'd kaže se:

¹ An-Naml, 38-40.

Oni koji ne vjeruju govore: “Ti nisi poslanik!” Reci: “Meni i vama dovoljan će biti kao svjedok Allah, i Onaj koji ima potpuno znanje knjige Knjige.”

Ako se vratimo na događaj iz vremena hazreti Sulejmana a. s. i vidimo koliku moć ima osoba koja posjeduje dio znanja iz Knjige, logično je da ova osoba kojoj je dato znanje cijele Knjige ima neuporedivo veću moć. Kur'an nam zato na indirektn način govori: O ljudi, Džennet je spreman, on je blizu vas, samo čeka da se poslužite. Sami možete postići Džennet, pa zašto to ne uradite? No on dodaje i: O ljudi, Džehennem vam je blizu, on je spreman, čeka da se samo uđe u njega. Vi sami možete postići Džehennem, pa zašto radite ono što vas odvodi u Džehenem?

Prema riječima Dželaluddina Rumija:

“Ako mi ne vidimo i ne osjećamo, to je zato što su nam osjećaji bolesni i čula mrtva. Za liječenje tjelesnih bolesti obratite se liječniku, a za liječenje unutarnjih obratite se svom Voljenom.”

Koliki će samo gubitnici biti ljudi kada vide da su svojim izborom napustili Džennet i odabrali Džehennem. Jednom je Imam Ali a. s. upitao Selmana: “Da li želiš da ideš u Džennet?” On je odgovorio: “U bezizlaznoj sam situaciji. Ako odem radi ljubavi Poslanikove, bit ću odvojen od tebe, a ako sam s tobom, odvojen sam od njega. Moj Džennet ste vi, bolje od toga mi ne treba.”

40. Treba odrediti cilj, put stizanja do tog cilja i prepreke do cilja

Neophodno je da čovjek nauči i prepozna šta se može naći na putu ka njegovom savršenstvu, kako bi to mogao na vrijeme otkloniti. Stoga je potrebno prvo odrediti cilj, put stizanja do tog cilja i prepreke na koje se na tom putu može naći. Dok čovjek ne zna gdje želi ići i šta mu se može naći na putu, on ili neće imati snage da napravi početni pokret ili ako krene, prepreke će ga u tom poduhvatu zaustaviti. **Učenjaci ahlaka kažu da prve stvari koje u**

ovoj nauci trebamo naučiti jesu negativnosti ahlaka, kako bismo ih mogli spriječiti ili otkloniti.

Irfanski pjesnici u vezi s ovim savjetuju:

“Ako želiš da te posjećuju stanovnici duhovnih svjetova, očisti svoje ogledalo, kako bi se oni u njemu mogli ogledati.”

Arifi imaju jedno pravilo koje koriste na svom putu:

“Prvo pražnjenje pa onda uljepšavanje.”

Shodno ovom stavu, prvo je pravilo da čovjek svoju dušu očisti od svega što ne pripada njemu, a nakon toga da sebe ukrasi lijepim osobinama. Ako npr. u bazenčić pun mulja uspemo čiste vode, i ona će se izmiješati sa muljem i postati prljava. Isto tako, ako čovjek pun mahana učini koje dobro djelo, ono se pretvara u loše djelo. Ovdje je potrebno napomenuti da je naša duša nekad bila poput čistog ogledala, ali smo je mi polahko onečistili. Dakle, sami smo krivi za svaku nečistoću koja na njoj postoji.

U 78. ajetu sure An-Nahl kaže se:

Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi kada vi ništa ne znate, i daje vam sluh i vid i razum da biste bili zahvalni.

Međutim, u suri Aš-Šams, od 7. do 9. ajeta Allah dž.š., kaže:

Tako Mi duše i Onoga koji je stvori, pa je nadahnu i za put dobra i put zla – uspjet će samo onaj ko je očisti.

Naizgled, ovi ajeti su protivrječni jer se u prvom kaže: *ne znate ništa*, a u drugom: *dali smo vam ilham (nadahnuće) za zlo i dobro*. U prvom ajetu naglasak je stavljen na aktuelnost, što znači da se odnosi na vrijeme neposredno nakon rađanja, kada čovjek ne zna ništa, a u drugom ajetu u pitanju su potencijali, tj. svaki čovjek potencijalno može biti dobar ili loš, zavisno od toga šta odabere.

Dakle, kada se govori o čistoti duše, to treba shvatiti na dva načina. To je ili “preventivna” čistota, kao kada, npr., dijete od malih nogu biva odgajano islamski i, prvo pod nadzorom roditelja, a kasnije svojom voljom, odraste u čovjeka čistog ahlaka, ili ako je već došlo do zaprljanja, te se nečistoće trebaju odstraniti.

Uobičajene prepreke na putu do čovjekovog savršenstva

- a- one koje se tiču čovjekovog uma (teoretske ili naučne prepreke);
- b- one koje se tiču čovjekovog djela (praktične prepreke).

U prvu vrstu prepreka ubrajamo:

1. *Gaflet* (nehaj),
2. Naučna sumnja (koja je uglavnom proizvod šejtanove vesvese),
3. Iluzije,
4. Praktični razum, koji može raspoznati šta je za njega korisno, a šta štetno, ali ne može raspoznati istinu od laži. Nažalost, prisutan je kod većine ljudi.

U drugu vrstu prepreka ubrajamo:

1. Povođenje za svojim strastima,
2. Egoizam,
3. Šejtanske zamke,
4. Nefsanske obmane – čovjekov nefš ponekad se služi i samom vjerom kada radi protiv vjere.

Naprimjer, neko od uleme ponekad izda fetvu koja se ne poklapa sa Kur'anom, ali smatrajući sebe borcem za vjeru, takvi ne vide potrebu da provjeravaju ispravnost svojih odluka.

5. Ljubav prema dunjaluku – mnogi arifi dostigli su visoke stepene na putu prema svom Gospodaru. Zahvaljujući tome, imali su neobične sposobnosti, npr. bili su u stanju da jedno suho drvo učine zelenim. Međutim, elemenat ljubavi ka Ovom svijetu odveo ih je u Džehennem.

41.

42. GAFLET (NEHAJ)

Pojam gaflet kazuje nam da se nešto može shvatiti, ali se ne obraća dovoljna pažnja da bi se shvatilo. Osnovna razlika između gafleta i neznanja je da je čovjek u gafletu ranije imao znanje, ali je ono zbog nehaja zaboravljen, a neznanje podrazumijeva da znanja

nikad nije ni imao. U srži pojma gaflet, dakle, leži znanje. Drugim riječima, to je nepoznаница koja je bila poznata, ali je napuštena.

Časni Kur'an u 22. ajetu sure Qaf kritizira nevjernike na Sudnjem danu:

Ti nisi mario za ovo (zbog gafleta), pa smo ti skinuli koprenu tvoju, i danas ti je oštar vid.

Kur'anski stav je da je gaflet osnova svih problema. U 179. ajetu sure Al-A'raf kritiziraju se oni koji ne upotrebljavaju svoje potencijale za shvatanje:

Mi smo za džehennem mnoge džine i ljude stvorili; oni srca imaju – a njima ne shvaćaju, oni oči imaju – a njima ne vide, oni uši imaju – a njima ne čuju; oni su kao stoka, čak i gori - oni su zaista nemarni.

Imam Ali a. s. u dovi Munadžat Ša'banijje kaže:

“Bože, ja nemam nikakvog uspjeha u kretanju prema Tebi, jer sam u gafletu. To će moći samo ako me probudiš i pokloniš mi svoju ljubav.”

Hafiz u vezi sa ovim kaže:

“Jednom, dok sam spavao, došao mi je usred noći i šapnuo na uho: ‘O ti zaljubljeniče moj, zar ti se spava a kažeš da Me voliš?’”

Zar onaj kome se ovo desi može ikad više da se smiri i da ne razmišlja o svom Gospodaru.

Imam Ali a. s. u spomenutoj dovi još kaže:

“Bože, učini me od onih u kojima ćeš probuditi vatru u tajnosti, a oni će Ti u javnosti zikr činiti.”

Putevi suprostavljanja šejtanu

Prvi metod suprostavljanja jeste prihvati vjeru na razumskim osnovama. Naša vjera, kao i sve prirodne pojave koje nas okružuju, ima potrebu da se razumije. U slučaju da čovjek ne spozna vjeru i zakone vjere na ispravan način, on neće moći ni razumjeti vjeru ni koristiti se njom. Kur'an nam neće koristiti ako ne shvatimo

njegovu poruku i sadržaj. Prvi korak suprostavljanja šejtanu je spoznaja Islama i njegove poruke.

Drugi metod jeste osjećaj potrebe za vjerom, tj. oživljavanje tog osjećaja u nama samima. Ako čovjek u svojoj nutrini ne osjeti snažnu potrebu za vjerom, nikakve koristi neće imati od svoje vjere jer on po fitretu traži savršenstvo. Osjećaj fitretske potrebe zapravo ga potiče da dosegne savršenstvo. Taj naš osjećaj potrebe za nečim pokretačka je snaga u nama jer vidimo da će se čovjek koji ima želju da postane bogat zamisliti kako da to ostvari i koje su mu prepreke na tom putu. Isti je slučaj i s pitanjem vjere. Nije moguće da se čovjek kreće prema nečemu prema čemu ne osjeća potrebu.

Kako sa stanovišta razuma tako i iz našeg svakodnevnog iskustva, pokazalo se da je naša kretnja utemeljena na dvjema osnovama: stjecanju koristi i odbijanju štete. Ova dva temeljna činioca kretnje sami po sebi traže da se spoznaju. Šta je to savršenstvo čovjeka, a šta manjakavost? U Kur'anu se također primjenjuje ovaj princip i smatra da je temelj uspostavljanja kur'anskih načela i propisa upravo taj osjećaj potrebe za vjerom i ispravno razumijevanje vjere na osnovu razuma. Svako ko je liшен ove potrebe, makar spolja gledano bio član jedne vjerske zajednice, nema nikakve koristi od te vjere. Ova spoznaja pripisana je fitretu od strane Kur'ana:

Zaista u izmjeni noći i dana i u stvaranju nebesa i zemlje su dokazi i ajeti za one koji su obdareni razumom.¹

Ko su ti razumom obdareni? To su oni koji se stalno sjećaju Boga (sjedeći, stojeći, ležeći) i razmišljaju o stvaranju nebesa i zemlje. Rezultat njihovog razmišljanja je sljedeći: Bože ti nisi uzalud stvorio Nebesa i Zemlju. Sve što je stvoreno s ciljem, ima i svoje zakonitosti. Spoznavši činjenicu da postoje zakonitosti, oni se trude da spoznaju te zakone koji će ih odvesti do njihovoga Gospodara. Uz pomoć Gospodara žele razotkriti i spoznati tajnu stvaranja, kako sebe, tako i cijelog svijeta. U vremenu kada dođu

¹ Ali 'Imran, 190-194.

oni koji donose Božiju Riječ i pozivaju ljude ka Bogu, oni se njima lako odazivaju.

Kur'an ih citira:

Bože, mi smo čuli glasnika koji poziva u vjeru: "Vjerujte u Gospodara vašeg", pa smo uzvjerovali.

Oni ono što su na osnovu fitreta i razuma tražili, pronašli dolaskom Poslanika, s.a.v.a. Potom govore: Bože, oprosti nam grijeha naše prošle i prispoji nas svojim dobrim robovima.

Ovi koji se odazvaše izaslanicima Božijim spadaju u dvije grupe: oni koji su se zadovoljili mudžizama poslanika i oni koji su ono što su tražili našli u riječima Poslanika. Oni su predstavljeni u suri Ja-sin:

I slijedite Poslanike zbog toga što posjeduju dvije karakteristike: oni od vas ne traže nikakvu nagradu i upućeni su.¹

Svaki razuman čovjeka suočen sa ovim dvjema karakteristikama nema izlaza osim da prihvati njihov poziv. U 12. ajetu sure Ibrahim opisuju se posjednici razuma – oni koji su tražili uputu:

Zašto da se ne pouzdamo u Gospodara a Gospodar je nama ukazao put. (O neprijatelji vjere) Mi ćemo se strpiti na mukama na koje nas budete stavljali, a oni koji se uzdaju, neka se uzdaju u Allaha.

U ovom ajetu predočavaju se dvije temeljne stvari: ljubav prema istini njima daje snagu da budu izdržljivi, da budu istrajni pred svim nedaćama i provokacijama. Zahvala za to smo pronašli ovaj put je da budemo istrajni. Hafiz kaže:

“O ti koji posjeduješ plemenitost, sa zahvalnošću tvog selameta budi obazriv prema nama. Ti koji imaš, znaš li šta je tvoja zahvala, ona je da meni udjeliš nešto od toga što imaš.”

Jedan pjesnik kaže:

¹ Ja-sin, 21.

“Bogobojaznost i čistoća duše jeste u mladosti jer svako u starosti može biti bogobojan.”

Ljubav ka istini činilac je istrajnosti na putu, a drugo je da svaki čovjek treba imati neki oslonac koji sam o sebi opstoji. Ako čovjek osjeti potrebu i nužnost za vjerom, sigurno je da će se iščupati iz kandži šejtana. Imam Homeini je rekao:

“Prvi metod je da izborimo pobjedu s našim najvećim tagutom – našim nefsom. Ako nema spoznaje i osjećaja nužnosti ka vjeri, kretanje ka savršenstvu nije moguće.”

Šejtanove zamke

Jedna od važnih tema sa stanovišta Kur'ana na području ahlaka i čovjeka jeste prepoznavanje neprijatelja budući da je za ostvarenje svakog pretpostavljenog savršenstva nužno ispunjenje dvaju uvjeta:

- a) prepoznavanje i određivanje cilja,
- b) poznavanje postojećih prepreka.

Jasno je da je sa stanovišta Kur'ana krajnji cilj čovjeka susret sa Gospodarem. Također, Gospodar je preko svojih poslanika obznanio da na tom putu postoje velike opasnosti od strane velikog čovjekovog neprijatelja – šejtana, koji stalno stoji u zasjedi iščekujući svoju žrtvu da je udalji od puta pokornosti Uzvišenom Bogu i da je vječno zarobi u zatvoru njene prirode i nefsa. Nužno je, dakle, svakom putniku duhovnoga puta poznavanje nekih pitanja o preprekama na putovanju ka Uzvišenom Bogu.

Postojanje neprijatelja

Kur'an na eksplicitan način kaže:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُواً شَيَاطِينَ الْإِنْسَانِ وَالْجِنِّ

Tako smo svakom vjerovjesniku neprijatelje određivali, šejtane u vidu ljudi i džinnova.¹

Ono što je izrečeno u ajetu predstavlja zakon i sunnet koji vlada u Kreaciji, tj. da nasuprot istine stoji laž i nasuprot upute zabluda. Kur'an ovo potvrđuje i drugim ajetom iz sure Jusuf:

إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلإِنْسَانِ عَدُوٌ مُّبِينٌ

Šejtan je doista čovjeku otvoreni neprijatelj.²

Šejtani imaju razrađen program. Kur'an i ovu činjenicu jasno obznanjuje:

يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقُولِ غُرُورًا

Jedni drugima kićene besjede govore da bi ih obmanuli.³

Oni jedni druge nadahnjuju skrivenim govorom, spolja lijepim i primamljivim, ali u zbilji obmanom. Oni jedne druge podučavaju metodom kako se čovjek može zavesti i skrenuti sa Božijega puta.

Neki od šejtanovih programa su:

1. Uljepšavanje djela

Ukras predstavlja svaku stvar koja je po sebi lijepa i poželjna, a kada se prispoji drugoj stvari, nju također čini lijepom i poželjnom. Tragalac za ljepotom radi njenog stjecanja i radi okorištavanja njenim koristima odlučuje se na kretnju. Primjerice, čovjek oblači odjeću zbog njene ljepote, ali ujedno se i služi njemim koristima, kao što je očuvanje od hladnoće ili prevelike toplice. U istom kontekstu Kur'an kaže:

وَإِذْ رَأَيْنَاهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَاَ غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ

¹ Al-An'am, 112.

² Jusuf, 5.

³ Al-An'am, 112.

*I kada im je šejtan kao lijepe njihove postupke predstavio i rekao: "Niko vas danas ne može pobijediti."*¹

U jednom od ratova mnogobožaca sa Poslanikom, s. a. v. a., šejtan je prevario Božije neprijatelje dajući im lažnu sliku o veličini i moći njihovoj, te držeći ih u takvoj zabludi poveo ih u borbu sa vjernicima. I pored njegovog obećanja da ih danas niko ne može savladati, vjernici su izašli kao pobjednici.

Šta je zadovoljstvo?

Uzvišeni Bog za svaku ljudsku djelatnost stvorio je zadovoljstva koja se u krajnjoj tački završavaju na istinskoj sreći ljudskoj. Da ne postoji zadovoljstvo koja prate poslove, čovjek ne bi mogao podnijeti sve nedeće i teškoće kroz život. U suprotnom, uništio bi se život i ljudski rod bi nestao. Osjećaj zadovoljstva jedna je potreba ponikla iz prirode čovjeka koju je Uzvišeni Bog položio u biću ljudskom, da bi tim putem dostigao svoje savršenstvo.

Vrste zadovoljstava:

1. Prirodni užitak

Neki od užitaka po svojoj prirodi lijepi su i poželjni, kao što je okus hrane i napitaka ili užitak braka. Ovakva vrsta zadovoljstva položena je u samoj kreaciji i usađena je Bogom u bit svih stvari radi upućivanja i vođenja ka krajnjem cilju stvaranja Kreacije. Niko osim Boga nema moć upućivanja bića ka njihovom savršenstvu. Međutim, nekada se ovo upućivanje ostvaruje s posrednikom a nekad bez posrednika.

¹ Al-An'am, 48.

2.Umni užitak

Neka od zadovoljstava nalaze se u umu čovjeka da bi uredila i uljepšala ljudski život, a nisu na štetu Ahireta. Ova vrsta užitka je, kao i prva, od Gospodara, proistekla iz zdravog fitreta onakvim kakvim ga je Bog stvorio, a znamo da nikakve promjene nema u Božijem stvaranju. Od istaknutih oblika ovog užitka je iman. U skladu sa Kur'anom, Uzvišeni Bog ovaj dar daje onome kome želi:

حَبَّ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَرَبِّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ

Allah je nekima od vas pravo vjerovanje omilio, i u srcima vašim ga lijepim prikazao.¹

3.Užitak sa strašću

Treći oblik užitka ima korijene u umu, ali je u skladu sa nefsanskim željama i strastima. Ovaj užitak je uzrok nesreće čovjeka i na Ovom i na Onom svijetu. Kvari čisti čovjekov život i anulira učinke pokornosti Bogu. Ovo je užitak kojem se suprotstavlja zdrav i neiskvaren fitret.

Nije moguće da propisi i užici koji su proizašli iz fitreta budu u suprotnosti sa osnovom fitreta. Zašto je tako? Zato što je Uzvišeni Bog stvorio fitret takvim da vodi čovjeka ka njegovom savršenstvu i istinskoj sreći. U skladu sa ovim, svaki propis i misao koji budu u sukobu sa zdravim i neiskvarenim fitretom i ne osiguraju sreću čovjeku sigurno nisu proistekli iz fitreta. Zapravo, to je šeđtanov upliv ili greška duše i nefsanskih strasti potaknutih šeđtanom.

Ove užitke Uzvišeni Bog pripisao je šeđtanu. U Kur'anu prenosi njegove sljedeće riječi:

لَا زَيْنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا غُوَيْنَ لَهُمْ أَجْمَعِينَ

*Ja ću njima na Zemlji poroke lijepim predstaviti i potruditi
ću se da ih sve zavedem.²*

فَرَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالُهُمْ

¹ Al-Hugurat, 7.

² Al-Higr, 39.

*Šejtan im je lijepim predstavljao postupke njihove.*¹

Primjedba:

Moguće je da neko ovdje prigovori zašto i ove užitke ne pripisemo Bogu, budući da je šejtan stvorenje Božije i jedna je od posljedica Njegovog stvaranja, isto kao i čovjek.

Sve što učine ova dva bića, sukladno uzročno-posljedičnom zakonu, pripisuje se prvom uzroku, tj. Bogu. Dakle, može se reći da je ove užitke, kao i ostale, stvorio Bog i samim tim pripisuju se Njegovoj Svetoj Biti. A šta je cilj tog stvaranja, mi ne razumijemo. Možda je zbog iskušenja ili iz nekog drugog razloga. U svakom slučaju, to je stvorenje Božije i pripisuje se Njemu.

Odgovor:

Užici se dijele u dvije skupine: skupinu užitaka koja se realizira bez posrednika, i položena je u nutrini svakog bića, te skupinu užitaka koja se realizira preko posrednika i ne nalazi se u samoj Kreaciji, nego je izvana nametnuta. Prva skupina užitaka, bez posrednika, sigurno je djelo Božije. Međutim, razlog zašto posredni užici nisu djelo Božije leži u tome što je Uzvišeni Bog stvorio Kreaciju kojom vlada red i svako biće vodi i upućuje krajnjem cilju stvaranja, a to je njegova istinska sreća. Među tim bićima je i čovjek, kojem je podario fitret, u koji je položio uvjerenja i misli, da bi, vodeći se tim, čovjek uskladio i uredio svoje djelovanje te na kraju dostigao svoju sreću i izbjegao nesretan kraj. Ovo je Božiji sunnet i zakon Njegovog stvaranja.

Ako prihvatimo stav da posredni užici koji odvode u zabludu budu djelo Božije, to nužno znači da u Božijem stvaranju postoji oprečnost. Sveta Bit Božija je čista i uzvišenija od toga. Postojanje ovakvog čega značilo bi besmislenost postojanja obaveze prema Bogu i cijelog serijata. Nijedan fitret ne može prihvati ovaku oprečnost u stvorenjoj Kreaciji i takvo šta pripisati Bogu.²

¹ An-Nahl, 63.

² Allame Tabatabai, *Al-Mizan*, tom 7., sažetak tumačenja 108. ajeta sure Al-An'am.

Dakle, šejtan čovjeku izvana prikazuje njegova djela lijepim, dok ga s druge strane potiče na činjenje takvih djela. Na ovaj način čovjeku uskraćuje ostvarenje njegove vječne sreće, odvodeći ga sa ispravnog puta robovanja na stranputicu i vječnu nesreću.

Šejtan planira

Drugo načelo koje treba razmotriti jeste postojanje razrađenog i preciznog programa kod šejtana za zavođenje potomstva Ademovog sa Puta istine i robovanja, kao što i Kur'an kaže:

Jedni drugima kićene besjede govore da bi ih obmanuli.¹

Drugim riječima, šejtan čovjeku izlaže lijep govor u skladu sa njegovim strastima kako bi ga obmanuo, i to toliko je istrajan u svojoj nakani da ne odustaje sve dok čovjek svoja loša djela ne prihvati kao lijepa.

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءٌ عَمَلٌهُ فَرَآهُ حَسَنًا

Kako bi mogao biti isti: onaj kome su njegova ružna djela prikazana lijepim, a i on ih smatra lijepim...²

Nakon što čovjek promijeni svoje poglede, ne samo da sebe ne kori zbog činjenja loših i pokuđenih djela, već ih smatra lijepim. Ako bismo analizirali život i misli ratnih zločinaca, uvidjeli bismo da se ni najmanje ne kaju niti su uzrujani zbog svojih gnusnih djela. Oni su potpuno uvjereni da je sve što su uradili u potpunosti dobro: i ubijanje ljudi, i otimačina, i zlostavljanje ljudi, i kršenja prava drugih itd.

¹ Al-An'am, 112.

² Fatir, 8.

Neobičan kur'anski prikaz

Kur'an prikazuje i analizira scenu Sudnjega dana kada vrisak i jadikovanje dostignu svoju kulminaciju, kada se susretnu nevjernici i mnogobošci sa rezultatima svojih djela iz materijalnog svijeta. U tom trenutku poželjet će da se vrate na dunjaluk.

وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقْفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا تُرْدُ وَلَا نُكَذَّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا
وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

A da ti je vidjeti kako će, kad pred vatrom budu zadržani, reći: "Da nam je da vraćeni budemo, pa da dokaze Gospodara našeg ne poričemo i da vjernici postanemo!"¹

Postavlja se pitanje: Da li su se oni zaista pokajali zbog svojih grijeha i poricanja Boga, ili ih je kazna i džehennemska vatra primorala na priznanje i želju za povratkom u prijašnji život?

Poslušajmo kur'anski odgovor:

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلٍ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نَهْوَاهُ عَنْهُ
وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

Ne, ne! Njima će očevidno postati ono što su prije krili; a kada bi i bili vraćeni, opet bi nastavili da rade ono što im je bilo zabranjeno, jer oni su doista lažljivci.²

Vezano za ovaj ajet, prvo ćemo reći da priželjkivanje nemogućeg nije nemoguće sa stajališta razuma, kao što se i kaže u jednoj arapskoj pjesmi: "Kamo sreće da se mladost prodaje, pa da je kupim!", a zatim da ono što je nagnalo nevjernike da požele povratak jeste strah od vatre, a ne rasvjetljavanje istine i njeno prihvatanje. Kur'an je izričit u tome da su oni uvidjeli istinu i da im je ona u potpunosti bila jasna još prije berzaha i Sudnjega dana.

¹ Al-An'am, 27.

² Al-An'am, 28.

وَجَحْدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنُتُهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا

I oni ih (ajete), nepravedni i oholi, porekoše, ali su u sebi vjerovali da su istiniti.¹

Nadalje, pod pretpostavkom mogućnosti povratka, da li bi živjeli čistim i uzoritim životom u kojem ne bi poricali ni bili nemarni naspram istine? Ni u kom slučaju takvo šta nije moguće jer bi im njihov dunjalučki život bio onakav kakav su prije proživili, ispunjen slijedeњem strasti i grijesnjenjem. Ponovo bi izabrali nemar kao što su ga prije prigrili, uspostavljući time zastor između sebe i Gospodara. Isto kao što su bili u svijetu slobodne volje i izbora, njihova želja da se vrate znači povratak u isti taj svijet, a ondje gde postoji slobodna volja i izbor sigurno je da mora postojati i dobro i zlo. Istina i zlo su izmiješani. Laž i hakk stoje jedno naspram drugog. Ljudske vrline dolaze do izražaja samo u okolnostima gdje postoji mogućnost grijesnjenja, gdje su ljudi dovedeni u iskušenja nefanske i životinjske strasti. Na svim mjestima prisutan je tevhid i širk, iman i poricanje. Zbog toga Časni Kur'an kaže: *Oni su doista lažljivci.*² Oni će, u slučaju da se vrate, opet nastaviti istim putem kojim su se kretali – opet će dati prednost slijedeњu strasti u odnosu na Božiju uputu.

Rezime:

Čovjek treba znati da ima neprijatelja kome je jedini cilj udaljavanje čovjeka sa Puta istine i da se zakleo uzvišenošću Božijom da će sve potomke Ademove zavesti sa puta robovanja, osim Njegovih iskrenih robova.

Naravno, ne treba zaboraviti da ovaj neprijatelj ima precizan program i veliko iskustvo. Svakoj skupini prilazi sa one strane gdje su najosjetljiviji i gdje najlakše može ostvariti utjecaj. S druge strane, sve svoje aktivnosti usmjerava na to da uvjeri čovjeka kako

¹ An-Naml, 14.

² Al-An'am, 28.

je on taj koji odlučuje i izabire u odeđenom slučaju, a ne njegov neprijatelj. Preciznije rečeno, na takav način provodi svoju spletku da čovjeku ne preostaje ništa drugo nego da uradi određenu radnju nesvesno i time prihvati ulogu izvršioca, tj. onoga kome se pripisuje ta radnja. Zbog toga Kur'an kaže:

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّهُ فَأَنَّهُ يُضْلِلُهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ

Za koga je već određeno da će svakoga koga uzme za zaštitnika na stranputicu zavesti i u patnju ga ognjenu dovesti.¹

Znači, zakonitosti stvaranja takvi su da šeđtan nema posla osim zavođenja, a onaj koji njega prihvati kao svog vodiča, svršetak njegov je sigurno u vječnoj vatri. Ova dva principa od nepromjenljivih su zakona Kreacije.

Allame Tabatabai, tumačeći treći ajet sure Hagg kaže:

“Mudrost toga što je rečeno: *Slijedi svakog šejtana prokletog*, a nije rečeno: *Slijedi šejtana prokletog*, leži u činjenici da šeđtan ima cijeli niz i širok spektar metoda zavođenja, jer su i putevi ka stranputicima različiti. Na svakom putu stoje Iblis i njegovi pomagači, zajedno sa ljudskim šejtanima, spletkařeći i pozivajući zabludi.”

U svakom slučaju, svako od nas treba dobro analizirati svoju spoljašnost i nutrinu da bi otkrio svoje slabe tačke ahlaka i imana. Slabe tačke i putevi pristupa za šejtana najbolje se zatvaraju robovanjem i poniznošću naspram Boga. Kao što je rečeno da puteva ka Bogu ima koliko i duša, isto toliko ima i puteva ka zabludi. Svakog čovjeka šeđtan poziva zabludi u skladu sa njegovom dušom i sklonostima, uzimajući ujedno u obzir njegov ahlak i njegovo vjerovanje.

Imam Ali i *Nehdžul-belaga*

¹ Al-Hagg, 4.

Imam Ali u *Nehdžul-belagi* ima sveobuhvatan govor i svako ko ga pročita može iz predočenog općenitog zakona odrediti kod sebe slučajeve zastranjivanja duše te zatvoriti puteve šejtanovom utjecaju. Imam Ali a. s. u 176. hutbi izrekao je sljedeću mudrost:

“Zaista, vatra je okružena strašću.”

Dakle, svaka strast koja postoji u čovjeku je potencijal i put ka vatri, općenito uzevši: od hrane, napitaka, spolnih strasti, želja za dominacijom i vlašću, do traženja pomoći od drugih, lijnosti, uživanja u kažnjavanju drugih, korištenja tuđeg imetka, makar on bio imetak vlastite žene i djece.

Putevi suprostavljanja

Uzvišeni Bog stvorio je čovjeka sa ciljem da bude Njegov namjesnik na Zemlji. Dao mu je snagu i potencijal da se može okoristiti svim Božijim imenima i osobinama. Potpuno je jasno da je stjecanje ovog savršenstva postepeno i na osnovu slobodnog ljudskog izbora, kao što je jasno da čovjek treba proći mnoge nedaće, sukobe i oprečnosti dok ne stigne do ovog položaja. Dakle, možemo zaključiti da čovjek, kao što ima sposobnost određivanja prepreka i smetnji na ovom putu, također ima i snagu kojom može prevazići te prepreke. S druge strane, Islam je predstavio odgovor na sve probleme ljudskog roda, koje god prirode oni bili, i kojeg god aspekta ličnosti se ticali. Naravno, sve preporuke koje Islam nudi utemeljene su i to do njegovih najtajanstvenijih aspekata, a sve sa ciljem da čovjeka upozna sa samim sobom. S obzirom na ovo, Islam je obznanio i prepoznao prepreke duhovne kretnje i načine suprostavljanja njima, od kojih ćemo na neke u nastavku ukazati.

1. Prihvatanje vjere na temeljima razuma

Potrebno je upoznati vjeru i njezine zakone, kao i sve druge prirodne ljudske potrebe. Jasno je da čovjek ne spoznavši vjeru ne može se ni okoristiti njome. Nikakve koristi nemamo od Kur'ana štampanog u skupom izdanju, postavljenog na visokom mjestu u

kući, ako ne izučimo njegov sadržaj i njegove poruke. Ovakav odnos prema Kur'anu i pored sve svoje veličine neće ostaviti ni najmanjega traga na moral i društveni život. Prema tome, prvi uvjet je spoznaja Islama i njegovih ciljeva. Sljedeće što treba istaći jeste osjećaj potrebe za vjerom.

Ako čovjek u dubini svoga bića ne osjeti vjeru kao nužnu potrebu u životu sigurno je da neće ni imati bilo kakve koristi od nje. Čovjek je po svojoj prirodi tragalac za savršenstvom. Upravo osjećaj siromaštva i neznanja potiče ga na uklanjanje prepreka i stjecanje savršenstva. Drugim riječima, da čovjek nema osjećaja siromaštva i potrebe, nikad se ne bi ni pokrenuo. Samo u slučaju postojanja osjećaja potrebe čovjek biva potaknut da ispunjenjava te potrebe.

Sa stanovišta razuma, iskustva i Kur'ana, sve kretnje i mirovanja čovjeka nisu ni zbog čeg drugog osim radi dvaju ciljeva, radi stjecanja dobra i otklanjanja štete. Za svaki od ovih dvaju činilaca potrebna je spoznaja koristi i štete. Upravo zbog ovoga vidimo da Kur'an osjećaj potrebe za vjerom smatra temeljnim uvjetom za okorištavanje vjerom i kamenom temeljcem u naporu za uspostavljanje vjerskih principa. Svako ko je uskraćen za ove dvije osobine, osjećajem ozbiljne potrebe za vjerom i njenim razumnim prihvatanjem, nema koristi od same vjere.

43. Skupina obdarenih razumom ostavila je vanjštinu da bi stigla do nutrine

Kur'an govori o skupini ljudi obdarenih razumom, onima koji su ostavili vanjštinu da bi stigli do nutrine. Putem stvorenog oni traže svoga Stvoritelja.

إِنَّ فِي خُلُقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاحْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ
لِّأُولَئِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ فِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ
وَيَنْقَرُونَ فِي خُلُقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

*U stvaranju nebesa i Zemlje i u izmjeni noći i dana su, zaista, znamenja za razumom obdarene, za one koje i stojeći i sjedeći i ležeći Allaha spominju i o stvaranju nebesa i Zemlje razmišljaju. "Gospodaru naš, Ti nisi ovo uzalud stvorio."*¹

Jedna skupina ljudi, sjedeći na obalama bezgraničnog mora, posmatrajući veličanstvenu Kreaciju u svoj njenoj ljepoti i zadivljujućoj savršenosti dok u njoj istovremeno postoji mnoštvo zakona, poima da sve to nije uzalud i bez svrhe stvoreno te da postoji Gospodar koji upravlja svime. Spoznavši ovu činjenicu, u potrazi je za putem do Njega da bi sebe i Kreaciju još više upoznala. Nakon što čuje poziv barjaktara tevhida, odmah mu se odaziva i kaže:

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًّا يُنَادِي لِلإِيمَانِ أَنْ آمُوْنَا بِرِّئَكُمْ فَأَمَّنَا رَبَّنَا فَاغْفِرْ
لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ

*Gospodaru naš, mi smo čuli glasnika koji poziva u vjeru; "Vjerujte u Gospodara vašeg!" – i mi smo mu se odazvali. "Gospodaru naš, oprosti nam grijeha naše i predi preko hrđavih postupaka naših, i učini da poslije smrti budemo s onima dobrima."*²

Časni Kur'an na drugom mjestu o razlogu njihovog vjerovanja kaže sljedeće:

إِنَّمَا يَنْهَا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ

*Slijedite one koji od vas ne traže nikakvu nagradu, a na Pravom su putu!*³

¹ Ali 'Imran, 190-191.

² Ali 'Imran, 193.

³ Ja-Sin, 21.

Poziv Božijih izaslanika nije bio ograničen ni vremenom ni mjestom. Potpuno je u skladu sa fitretom i razumom, a svaki pošten i razuman čovjek suočen sa logičnim govorom nema izlaza osim da ga prihvati.

Druga skupina - sve žrtvuje za vjeru

Oni koji su vjeru vidjeli kao nužnost i neizbjegnu potrebu nasuprot prijetnji na smrt, mučenje i protjerivanje iz kuća i sa imanja reagiraju na sljedeći način:

وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبْلَنَا وَلَنَصِرَنَّ عَلَى مَا آدَيْنَا مُؤْمِنًا وَعَلَى اللَّهِ فَلِيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ

*“Zašto da se ne uzdamo u Allaha kad nas je On putevima kojima idemo uputio? Mi ćemo zaista strpljivo podnositi muke ne koje nas budete stavljali” – a oni koji se uzdaju, neka se samo u Allaha uzdaju!*¹

U ovom ajetu govori se o dvjema veoma važnim stvarima. Prva je ta da je ljubav prema uputi povod njihove strpljivosti i podnošenja nevolja koje im neprijatelj zadaje. Drugim riječima, izraz njihove zahvalnosti za uputu koju su primili od Boga jeste strpljivost i istrajnost naspram nepravednika i silnika. Druga važna stvar istaknuta u ajetu jeste da čovjek kojem treba oslonac dobije odgovor od razuma kako taj oslonac i uporište nije u potrebi ni za čim, tj. sam je sebi dovoljan. Takvo biće ne može biti niko drugi do sami Bog, neka je uzvišeno i slavljeno Njegovo Ime, Onaj Koji je Stvoritelj svih oslonaca i uporišta.

Na kraju, dakle, možemo reći da su put spasa i dostizanje savršenstva jedino mogući spoznajom vjere i njezinih propisa, spoznajom uloge vjere u čovječanstvu kao nužnosti sa stanovišta razuma. U slučaju da neko bude sumnjičav i skeptičan u pogledu

¹ Ibrahim, 12

ovog pitanja, u onoj mjeri koliko je taj osjećaj kod njega jak, treba znati da u istoj mjeri šeitan njime vlada. Prihvatao on ili ne prihvatao ovu činjenicu, to nikakvog traga ne ostavlja na zbilju jer je ona postojana na svome mjestu. Upravo zbog rečenog imam Musa b. Džafer kaže:

“Moj Bože, znam da je najbolja opskrba putnika ka tebi čvrsta odluka. Moj Bože, sada snagom volje i srčanom spoznajom odlučih se na kretnju ka Tebi, a Ti me pomozi u ovoj mojoj odluci!”

Što čvršća bude odluka i što veća bude spoznaja potrebitosti čovjeka, brzina kretnje ka Voljenom bit će veća.

2. Ozbiljno shvatanje neprijatelja

Jedan od puteva suprostavljanja šejsjanu jeste ozbiljno shvatanje neprijatelja, njegovih namjera i planova. Na ovu činjenicu Kur'an je ukazao u suri Munafikun:

هُمُ الْعَدُوُ فَاحْذَرْهُمْ

*Oni su pravi neprijatelji, pa ih se pričuvaj!*¹

Iako se spomenuti ajet odnosi na licemjere i vanjske neprijatelje, po pitanju neprijateljstva i želje da učine зло nema nikakve razlike.

Argumenti gornje tvrdnje temelje se na :

1. Namjeri da zavede sve ljude.

قَالَ فِي عَزَّتِكَ لَا يَغُوَّبُنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادُكَ مِنْهُمُ الْمُخَلَّصِينَ

¹ Al-Munafiqun, 4.

“Tako mi dostojanstva Tvoga,” – reče – “sigurno će ih sve na stranputicu navesti, osim Tvojih među njima robova iskrenih!”¹

2. Čekanju ljudi na svakom putu.

Šejtan na svakom prilazu i putu i u svakoj prilici čući, ne bi li uspio u svojoj namjeri zavođenja ljudi sa puta robovanja i tevhida i dosezanja njihove krajnje vječne sreće.

لَا قُعْدَنَ لَهُمْ سِرَاطُكُ الْمُسْتَقِيمِ

“Kunem se da će ih na Tvom Pravom putu presretati.”²

Dakle, šejtan, pored toga što ima čvrstu odluku da zavodi ljudski rod, on tu svoju volju i provodi u djelo.

3. Obznanjivanju planova.

Budući da je Časni Kur'an knjiga upute i da Božija milost uvijek prethodi Njegovoj srdžbi, u Kur'anu su prikazani i objašnjeni putevi šejtanovog zavođenja radi koristi ljudi. Kur'an kaže:

ثُمَّ لَا يَتَّئِذُّهُمْ مَنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا
جُدُّ أَكْثَرٍ هُمْ شَاكِرِينَ

“Pa će im sprijeda, i straga, i zdesna i sljeva prilaziti, i Ti ćeš ustanoviti da većina njih neće zahvalna biti!”

Postavlja se pitanje šta se to podrazumijeva pod spomenutim četirima stranama u ajetu. Allame Tabatabai r. a., kod tumačenja ovog ajeta rekao je:

“Budući da Božiji put nije materijalne prirode već duhovne, nužno je da i ova četiri puta u šejtanovom okruženju budu duhovne prirode, a ne osjetilne i materijalne. Uzimajući u obzir sljedeće ajete: 120. sure An-Nisa: *On im obećava i primamljuje ih lažnim*

¹ Sad, 82-83.

² Al-A'raf, 16.

nadama, a ono što im šejtan obeća samo je obmana, 175. sure Ali 'Imran: *To vas je samo šejtan plašio pristalicama svojim*, 168. sure Al-Baqara: *I ne slijedite šejtanove stope*, i 268. iste sure: *Šejtan vas plaši neimaštinom i navraća vas da budete škrti* – da se shvatiti koje su to četiri strane pod nadzorom šejtana.

Tako riječ *sprijeda* označava događaje s kojima se čovjek susreće kroz život općenito, tj. bilo da ti događaji budu dobro ili nesreća i problemi. Šejtan u obama slučajevima ne sjedi skrštenih ruku, već u svakom od njih traži sredstvo i priliku da ostvari svoj cilj.

Nekada zdravlje, život u izobilju, poznavanje Božijih učenja i zakona bivaju uzrokom ljudskog oholjenja, što u krajnjem ima za rezultat dovođenje čovjeka u stanje nemara i zaborava, a što je samo po sebi korijen svih zabluda, akaidskih i moralnih iskrivljenja te lošeg ljudskog ponašanja. Isto tako, u slučajevima života punog problema, bolesti, neimaštine, nemanja društvenog statusa, zaostajanja za suparnikom na polju ekonomije, politike, kulture i morala, sve to čovjeka čini nezadovoljnim svojim priateljima, sudbinom, životom i na kraju samim Bogom, što opet u krajnjem ima za rezultat ljudski nemar – korijen svih devijacija.

Riječ *straga* označava ljudsko potomstvo i ono što ostaje za čovjekom. S obzirom da je čovjek samoljubljiv, tj. voli svoju bit, on voli i svoje opstojanje. S druge strane, suočen je s neizbjježnom zbiljom smrti i svog nestanka. Zbog toga se pomirenje ovih dviju zbilja manifestira kroz mišljenje da je njegovo opstojanje kroz opstojanje njegovih potomaka. Sukladno tome, čovjek u sebi odgaja ambicije i nade u pogledu budućnosti svojih potomaka. Brine se za njihovu sreću i komfor kao za svoju ličnu. Njihovu brigu vidi svojom brigom. Da bi osigurao njihovu sreću, a time i svoju, koristi se svim mogućim, ne praveći razliku između harama i halala. Često se može vidjeti da i svoju sreću i rahatluk ljudi žrtvuju za djecu i potomke. Šejtan, znajući za ovu osobinu vezanosti čovjeka za potomstvo, koristi je u svoje svrhe i zavodi čovjeka sa puta robovanja i tevhida.

Riječ *zdesna* simbolizira snagu i bericet, a u kontekstu ajeta predstavlja stvarnu čovjekovu sreću i njegovu vjeru. Prilazak šejtana sa desne strane znači prilazak čovjeku putem njegove vjere da bi ga ostavio bez vjere. U nekim od pitanja vjere, čovjeka odvodi u pretjerivanja tako što mu nalaže neke obaveze koje ni sam Bog od njega ne traži niti ih očekuje. Upravo ovo je ono zastranjivanje koje je Kur'an prikazao kao slijedenje šejtanovih stopa. Ova zamka možda je najopasnija za čovjeka i njegovu vjeru, tj. da putem vjere i mišlju da je nešto Božija obaveza stigne u džehennemsку vatrnu. Zato što obavlja namaz i druge obaveze spoljnog i unutarnjeg karaktera, čovjek sebe vidi stanovnikom Dženneta, a druge ljudi grešnicima, dostoјnim vatre i Božije srdžbe.

Riječ *slijeva* je strana bezvjernosti. Šejtan čovjeku prikazuje grijeh lijepim ili ga u njegovim očima prikazuje beznačajnim, potičući ga da prekrši Božije zakone, nakon čega čovjek taj grijeh veoma lahko počini. Slijedenje šejtana tumači se kao modernizam i intelektualni napredak. Činjenje gnusnih postupaka mijesha se sa pojmom slobode da se čovjek time skrene sa Pravog puta robovanja i da mu se time izmijeni fitret. Da li ikada oni koji ovako razmišljaju pomisle, ako je značenje života dobro pojesti, naspavati se, spolno se zadovoljiti, suparnika pobijediti itd., kakva je, onda, razlika takvog života i životinskog?

U svakom slučaju, šejtan ima čvrstu odluku da zavodi ljudski rod i s tim ciljem isplanirao je precizne programe rada kojih se pridržava na svim poljima ljudskoga djelovanja. Kur'an, uzimajući u obzir ovu činjenicu, opominje čovjeka i nalaže mu da bude oprezan, da ima stalnu samokontrolu kojom bi se i na najmanji znak pristupa šejtana spremio na suprostavljanje. Kur'an na mnogo mjeseta opominje i podsjeća čovjeka na sudbine drugih, ne bi li i sam primio pouku. Ako imaš moć i vlast danas, pogledaj šta je bilo sa onima koji su bili i prošli, kao što i sljedeći ajet kaže:

وَمَا بَلَّغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ

A ovi nisu postigli ni deseti dio onoga što smo onima bili dali.¹

Drugim riječima, općenito gledajući, ti, o čovječe, na šta god da se oslanjaš u svom životu, sve je bezvrijedno i neće imati koristi ako nije utemeljeno na bogobojsnosti.

Prosvjetljen govor Imama Husejna a. s.:

Imam Husejn u danima obreda hadždža, na dan stajanja na Arafatu, jednoj od mekanskih pustinja, proučio je dugu dovu ispunjenu mnoštvom ukaza na Božanske zakone koji vladaju kreacijom. U jednom dijelu ove dove Imam ukazuje na prijetnje upućene moćnicima i nadu i poticaj upućen poniženim i nemoćnim.

“Moj Bože, zaista su različitost Tvoga upravljanja i brzina promjene određenja Tvojih uzrok da se spoznavaoci Tebe ne pouzdavaju u ono što posjeduju, niti bivaju beznadežni u svom siromaštvu.”

Znakovi pobjede u borbi sa šejtanom

Ako čovjek prihvati da je šejtan neprijatelj moralnih vrlina, ljudskih plemenitosti i islamskih zakona, prihvati da je on njegov neprijatelj i da je u svrhu zavodenja sa Pravog puta predvidio mnoge zamke, u tom slučaju čovjek može sam provjeriti na kojoj se strani nalazi, tj. da li šejtan njime vlada ili on šejtanom? Da bi odredio stanje čovjeka, tj. da li je on u kretnji ka Bogu i razvijanju moralnih vrlina ili je, ne daj Bože, vođen šejtanskim željama i strastima, Islam je naveo znakove i karakteristike od kojih ćemo ovom prilikom navesti samo neke, da bi se i mi sami mogli time okoristiti i podvrgnuti se analizi, sa nadom da budemo u grupi pobjednika. Imam Ali a. s. kaže:

¹ Saba', 45.

“Borite se sa šejtanom u safovima, nadvladajte ga protiveći se njegovim zapovijedima, očistite duše vaše i uz pomoć ovoga uzdignite vaše stepene kod Boga.”¹

U ovom hadisu Imam je ukazao na nekoliko znakova i metoda nadvladavanja šejtana da bi time čovjek mogao ujedno sebe analizirati i steći uvid u svoje stanje.

Spremnost u redovima

Uvijek kada čovjek iskaže spremnost protiv neprijateljskih prijetnji, to je znak da se on nije predao i da u svom biću osjeća snagu kojom im se može suprostaviti. Dakle, sama spremnost na suprostavljanje neprijatelju jedan je oblik pobjede. Uvijek kada čovjek bude imao osjećaj odupiranja grijehu na svakom polju ljudskoga djelovanja i ne bude kršio prava drugih u svakoj okolnosti kada to uvjeti dozvoljavaju, ovakav čovjek treba biti zahvalan Bogu što je još uvijek u stanju ratovanja i nije poklekao u toj borbi. Općenito posmatrajući, postojanje prilika za činjenje grijeha, bilo da su to grijesi jezika i ogovaranja drugih, ili nezakonito korištenje tuđeg imetka, ili remećenje društvene sigurnosti i mira, ili nepoštivanje zakona i stotine drugih slučajeva, samo su iskušenja za čovjeka. U slučaju da je čovjek odlučan i ima namjeru da se suprostavi grijesima, treba znati da nije potčinjen i ukročen, iako još uvijek nije potčinio ni zarobio svoga neprijatelja.

Suprotstavljanje šejtanovim naređenjima

Imam Ali a. s., ukazujući na drugu fazu, koja je ujedno i stadij pobjede, kaže da ako se čovjek pored odluke na suprotstavljanje i u praksi suprostavi šejtanovim zavođenjima i naređenjima, on, kao takav, nije više u borbi, nego je već nadvladao neprijatelja i izašao iz borbe kao pobjednik. I pored toga što još uvijek postoji neprijatelj koji izaziva na borbu i nije potčinjen, pobjednik je

¹ *Gurar vad-durar*, tom 4., str. 217.

čovjek. U slučaju da čovjek učini ova dva prva koraka, u sebi će ostvariti dva učinka: prvo, čistoću duše, jer čovjek uvijek nakon napuštanja grijeha u sebi osjeća neku vrsu čistoće i drugo, blizinu i bliskost Božiju, jer ako čovjek napusti grijeh, protiveći se Božijem neprijatelju, prirodno je da se time približiva Gospodaru. Sama ova bliskost Božija za sobom povlači i druge učinke. Značenje Božijih riječi: *Znaj da se spominjanjem Boga srca smiruju*, jeste da sjećanje na Boga povlači za sobom napuštanje grijeha, što opet rezultira stjecanjem Božje bliskosti. Osjećaj blizine izvorima veličanstvenosti umiruje dušu i srce, budući da čovjek, kada se nalazi u okrilju beskonačne moći, ne daje mogućnost pristupa zajedničkom neprijatelju. Dakle, čistoća duše i osjećaj duševne mirnoće zbog bliskosti sa Bogom, učinci su osjećaja pobjede nad neprijateljem unutar sebe i neprijatelja šejtana na vanjskom poprištu borbe.

Primjedba:

Moguće je da oštromi ovdje prigovore tako što će reći da je, u skladu sa Božijima riječima u Kur'anu: *Zaista, šejtanovo lukavstvo je slabo*¹, lukavstvo šejtana uvijek bilo slabo kao što je i sada te nije ograničeno na jedno vrijeme. Zapravo, tako je bilo od samog početka stvaranja i bit će do Sudnjega dana. Argument ovoga je glagol *kane* u ajetu, koji u arapskom jeziku označava trajnost radnje i stanja na koje se odnosi ovaj glagol. *Kane* znači da je nešto bilo i da će u budućnosti biti. S druge strane, znamo da je Poslanik s.a.v.a. rekao da je borba sa nevjernicima mali džihad, a borba sa unutarnjim neprijateljem i šejtanom veliki džihad. Ovaj hadis jasno govori da je šejtanova snaga veća. Prema tome, kako je nadvlađivanje bića čije je spletkarenje slabo veći i teži džihad od pobjeđivanja neprijatelja čija spletka i planine pomjera, što i sam Kur'an svjedoči?

Odgovor:

Odgovor na ovo pitanje postao je poprilično jasan kroz ranije rasprave. Borba sa šejtanom i unutarnjim neprijateljem razlikuje se

¹ An-Nisa, 76.

u dvama aspektima sa borbom protiv vanjskog neprijatelja. Upravo ove dvije razlike razlog su toga da pobjednik u ovoj borbi posjeduje Božanske vrjednosti koje nisu usporedive sa vrjednostima pobjednika u spoljnjoj borbi. Prvo, unutarnja borba je iznimno teška jer je čovjek suparnik samom sebi, posebno uzimajući u obzir da je u ovom slučaju neprijatelj prikiven odjećom iskrenog prijatelja. Zbog toga vidimo da se čovjek istovremeno bori na dvama poprištima borbe. Jednom, prepoznavanju neprijatelja, i drugom, direktnom borbom sa neprijateljom, što je veoma teško.

I drugo, sredstva zavođenja ovog neprijatelja veoma su širokog spektra. Upravo zbog toga je i nagrada i plijen borca pobjednika u ovoj borbi veoma velik, kao što je i kazna velika.

Naravno, u osnovi, šejtan je veoma slab neprijatelj čovjeku jer ga čovjek lahko može odrediti i savladati pomažući se razumom i šerijatom. Međutim, uzimajući u obzir širok spektar zavođenja kao i njegove pomagače koje je našao u nefsanskim strastima i željama, šejtan je čovjeku posao učinio veoma teškim. Važnije od spomenutog, u vanjskoj borbi gubitak neprijatelja je potpuno očigledan, za razliku od unutarnjeg neprijatelja koji može biti kao ranjena zmija, i koji, po riječima Mevlane, kao da ga je trenutno velika hladnoća uhvatila, iščekivajući da se zagrije, uzme oružje u ruke i otpočne napad na način da ne ostavlja mjesta pobjedi.

Jedan drugi pjesnik, uzimajući pouku iz *Mesnevije* spjevao je:

“Ovako reče starac prosvijetljeni,

Salik istinskog puta mesnevije:

Kapu siromaštva treba triput napustiti,

Napustiti Dunjaluk, napustiti Ahiret, napustiti napuštanje.”

Mevlana kaže da ako si odabroa kapu siromaštva¹, trebaš je odbaciti tri puta. Jedno napuštanje je napuštanje Dunjaluka, drugo napuštanje je napuštanje Ahireta i treće napuštanje je napuštanje

¹ U vrijeme Mevlane običaj je bio kod derviša da nose kapu sašivenu iz tri dijela, što simbolično predstavlja tri napuštanja.

napuštanja, što znači biti naspram Uzvišenoga Gospodara, neka je uzvišeno Njegovo Ime, bez posjedovanja lične volje. Prvi korak duhovnog putnika jeste napuštanje Dunjaluka i njegovih zadovoljstava. Drugi korak je napuštanje Ahireta, znači zanemarivanje sebe. Treći korak je napuštanje volje, što bi bilo poimanje stanja kada čovjek sebe u osnovi ne vidi vrijednim da može iznositi mišljenja i nešto željeti. Ustvari, napuštanje napuštanja je položaj zadovoljstva roba pred njegovim Gospodarom i smatranje lijepim svega što On vidi lijepim.

Povjerenje u Kur'an

Časni Kur'an u suri Ibrahim prikazuje scenu kraja šejtanovog života. U vremenu kada se približava svršetak svih poslova, šejtan se ukazuje svojim sljedbenicima obraćajući im se riječima:

إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَلَا خَفْفَخُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تُلُومُنِي وَلَوْمُوا أَنفُسَكُمْ مَا أَنَّ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُ بِمُصْرِخِي إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشَرَّكُمُونَ مِنْ قَبْلٍ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Allah vam je istinito obećanje dao, a ja sam svoja obećanja iznevjerio; ali, ja nisam nikakve vlasti nad vama imao, samo sam vas pozivao i vi ste mi se odazvali; zato ne korite mene, već sami sebe.”¹

Između Boga i šejtana odabrali ste mene, između Istine i zablude odabrali ste zabludu. Sada sami presudite ko je zaslužan da bude prekoren, ja ili vi sami. Ja ili vi koji ste loše odabrali?! Dakle, ako u dubini duše osjetimo da nam je povjerenje u kur'anska obećanja veće nego u nefsansko-šejtanska, znajmo da je to još jedan od znakova pobjede nad neprijateljem. Sam ovaj znak put je ka Onome koji je bez znaka.

¹ Ibrahim, 22.

Živost u ibadetu

Svaka stvar koja u sebi nosi znak voljenog draga je zaljubljenom. Ako je Medžnun postao lud zbog Lele i time postao poznat u svim gradovima, zar nije u prednosti ljubav Gospodara svega stvorenog za takvim čim. Zbog toga, kada Božiji arifi sjednu na sedžadu ibadeta Voljenog, ono što ne poznaju i čega nisu svjesni jesu sami oni. Ibadet je svjetlost kuće obožavanog koji iznutra osvjetljuje dušu roba i vodi ga ka Uzvišenom Bogu. Imam Sedždžad a.s. kaže:

“Moj Bože, učini me od onih koji šaputaju s Tobom tajno, a čine dobro radi Tebe javno!” U jednoj drugoj dovi on kaže: “Moj Bože, ne zatvori jednoboćima vrata milosti i robovanja Tebi, i ne uskrati zaljubljenike od gledanja u Tvoju ljepotu! Moj Bože, zar je moguće da duša koju si učinio dostojanstvenom Tvojom jednoćom bude ponižena odbacivanjem i udaljenošću od Tebe?”¹

Moj Bože da li je dostoјno da se vratim razočaran ispred Tvojih kapija, a ne poznajem mimo Tebe poznatijeg po dobroti i pomoći svojih robova.

U svakom slučaju, živost, razdraganost i polet u ibadetu u trenucima sjećanja na Boga jedan je od znakova nadmoćnosti i pobjede nad neprijateljem. Upravo zbog ovoga i čitamo u hadisu da je vjernik u džamiji kao riba u moru, a licemjer je kao ptica u kafezu. Vjernikova je želja da ostane, dok licemjer iščekuje iz sekunde u sekundu da otiđe kao i zarobljena ptica u kafezu.

a) Očuvanje stalnog osjećaja Božije prisutnosti

Jedan od drugih znakova je očuvanje osjećaja prisutnosti Boga. U slučaju kada jedan znak voljenog u zaljubljenom izaziva osjećaj razdraganosti, kakvo li će tek stanje kod njega proizvesti prisustvo samog voljenog. Imam Ali a.s. kaže:

¹ *Biharul-anwar*, tom 94., str. 144.

“Neka se Bog smiluje čovjeku koji čuva sjećanje na svoga Gospodara i plaši se svoga grijeha!”

Jasno je da se ovakva osoba nalazi pod zaštitom Gospodara.

Allah je zaštitnik onih koji vjeruju i On ih izvodi iz tama na svjetlost.¹ Svako ko obitava u svijetu svjetlosti Božije sigurno je da je napustio grijehu, budući da je nemoguće spojiti svjetlost i tamu. Nije moguće da šeđtan i tama grijeha nađu sebi put pristupa tamo gdje se nalazi Bog i njegova svjetlost. Čuvanje sjećanja na Boga nije u značenju pokuđenog straha; zapravo to je stjecanje prisnosti i osjećaja zadovoljstva time. Čovjek u prisutnosti nekog velikana kojeg poštaje ne čini djela koja su u suprotnosti sa njegovim položajem, ali ne iz straha, već zbog toga što ga voli i poštaje. Čovjek koji gaji takav osjećaj prema nekome ne želi to uprljati nekim pokuđenim djelom. Zbog toga, što se više bude približavao voljenom, osjećat će veće zadovoljstvo. Čuvanje neke stvari uzvišenije je što je ta stvar vrednija. Imam Ali a. s. kaže:

“Kada se ima strah od Stvoritelja, Njemu se utječe, a kada se ima strah od stvorenja, od njih se bježi.”

Imam na lijep način govori o razlici straha tako što strah od Stvoritelja prikazuje kao uzrok i činilac približavanja Bogu, za razliku od straha od stvorenja. Uzimajući ovo u obzir, biva jasnije kakvu nam radosnu vijest donosi sljedeća dova:

“O Ti čija milost prethodi srdžbi.” Upravo je srdžba prirodni gorki lijek čijoj nutrini se nalazi slatko ozdravljenje.

Ljubav prema islamskim vrijednostima

Još jedan od znakova pobjede nad neprijateljem jeste ljubav prema islamskim vrijednostima i njihovo uzdizanje. Časni Kur'an kaže:

¹ Al-Baqara, 257.

ذَلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَفْوِي الْفُلُوبِ

Eto toliko! Pa ko poštiva i drži velikim Allahove propise – to je znak bogobojaznosti srca.¹

Prema tome, poštivanje znakova Božijih i svega onoga što vodi ka Njemu znak je bogobojaznosti i svako ko posjeduje bogobojaznost ne dozvoljava pristup šejtanu. Sukladno kur'anskim učenjima, čovjek je biće koje poznaje i vidi svoju nutrinu isto kao što poznaje svoje porive i strasti, i kao takav sa lakoćom može razaznati svoju bogobojaznost ili, ne daj Bože, uprljanost grijesima.

Ljubav prema vjernicima

Ljubav prema vjernicima jedan je od najznačajnijih znakova pobjede nad unutarnjim neprijateljem, tj. šejtanom.

“U tišini srca nema mjesta za razgovor sa strancima,

Pošto div izade vani, melek se nastani.”

Pošto šejtan izade iz kuće srca, u nju se nastani melek milosti ili čak i više od samog meleka, ljubav zamijeni šejtana. Poslanik s.a.v.a. se jednom obrati hazreti Aliju a. s. riječima:

“Zaista, ne samo da su Meleci naše sluge, već su sluge i našim sljedbenicima.”

Prema tome, pogledajmo u nas same i ako uvidimo da mu'mine i muslimane volimo samo na osnovu njihovog prihvatanja Islama, znajmo da smo pobijedili šejtana u unutarnjoj borbi. Upravo zbog ovoga Kur'an opisujući vjernike koji su se priključili muhadžirima kaže sljedeće:

¹ Al-Hagg, 32.

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَغْفِرْ لَنَا وَلَا حَوَانِنَا الَّذِينَ سَيَقُولُونَ إِلَيْنَا يَمَانٌ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلَّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَوْفٌ رَّحِيمٌ

Oni koji poslije njih dolaze govore: "Gospodaru naš, oprosti nama i braći našoj koja su nas u vjeri pretekla i ne dopusti da u srcima našim bude imalo zlobe prema vjernicima; Gospodaru naš, ti si, zaista, dobar i milostiv!"¹

Ovim možemo zaključiti da je ljubav prema vjernicima jedan od kriterija pobjede nad šejtanom. Nadamo se da će nas potaknuti ovih nekoliko nabrojanih slučajeva na unutarnje preispitivanje ne bismo li time i sebe više upoznali. Također se nadamo da ćemo našu borbu sa šejtanom još više ojačati na temeljima čvrstoga imana i da mu nećemo dozvoliti pristup Božijem hramu, jer On je sam rekao da je srce vjernika prijestolje milosti.

Kraj čovjekovog putovanja

Sa stanovišta Kur'ana, čovjek u ovoj Kreaciji ima svoj početak putovanja koje se nastavlja ka Bogu i Vječnom svijetu. Osnova ove kretnje za čovjeka je nužna, znači ona nije pitanje njegove slobodne volje. Htio ili ne htio, on će morati preći ovaj put. Dakle, postojanje puta je jedna kur'anska nužnost. Međutim, kvalitet i način njegovog proputovanja razlikuje se budući da je čovjek slobodan u izboru metoda putovanja. Upravo zbog toga svršeci svih poslova jesu potpuno različiti.

Grupa ljudi u vječnom Džennetu

Časni Kur'an kaže da je grupa ljudi u vječnom Božijem Džennetu potpuno zadovoljna svojim izborom i materijalnim i

¹ Al-Hašr, 10.

duhovnim dobrima kojima su obasuti. Zahvalni su Bogu zbog svojih pratilaca, prijatelja Božijih i supruga kojima su okruženi.

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ فِي جَنَّةٍ عَالِيَّةٍ قُطُوفُهَا دَانِيَّةٌ كُلُوا وَاشْرِبُوا
هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَّةِ

I on će biti u životu zadovoljnog, u Džennetu predivnog, čiji će plodovi na dohvati ruke biti. “Jedite i pijte radosni, za ono što ste u danima minulim zarađili!”¹

Grupa ljudi u Džehennemu

Grupa džehenemlja u trenutku kada budu posmatrali svršetak svojih djela bit će žestoko nezadovoljna, zabrinuta ovim saznanjem, i poželjet će da ostane u ovakvom stanju izgubljenosti prije nego da bude obaviještena svršetkom svojih djela. Govorit će:

“Kamo sreće da nikad nismo saznali za ovo. Kamo sreće da nikada ne saznamo za naš kraj i učinak naših dijela. Kamo sreće da nikad nismo saznali za ovo sudenje. Imetak koji smo stekli na haram i halal način danas nam ni od kakve pomoći nije. Oduzeta nam je snaga i suočeni smo sa našim neljudskim ružnim dijelima. Nema nam izlaza, jedino nam je preostalo da se prepustimo i pokorimo Božijim izaslanicima koji će nas odvesti u vječni Džehennem, gdje ćemo biti okovani vatrenim lancima, od kojih će neki biti dugi i do sedamdeset lakata.”

Ovo je kraj onoga koji nije povjerovao u svog Stvaraoca i koji je kršio njegove zakone. Gore od toga, odbacio je Njegove zakone, smatravši ih nečim bezvrijednim. Nije obraćao pažnju na siromahe i potrebite ni ispunjavao njihova prava. Na Sudnjem danu takvi nemaju ni utočišta, ni prijatelja, ni pomagača. Osim prljave hrane nemaju ništa drugo za jesti. Njihovu sudbinu i kraj ukratko na najbolji način opisuje završetak sure Al-Haqqa, od 25. do 37. ajeta.

¹ Al-Haqq, 21-24.

Na kraju možemo zaključiti da jedna grupa ljudi biva veća položajem od meleka, tako da im oni čak i služe dok su u potpunom zadovoljstvu blizinom Božjom, zaboravivši na sve drugo osim Njega. Druga grupa je završila gore od šejtana i vječno je zarobljena lancima svojih loših dijela. Razlog njihove nesreće nije ništa više nego ono što može stati u dvije rečenice: Da smo slušali riječi istine ili da smo razmišljali, danas ne bismo bili stanovnici Džehennema. Upravo su ovo dvije stvari čijim se zanemarivanjem ljudi i na ovom i na onom svijetu suočavaju sa nesretnim životom iz kojeg nema izbavljenja.

ČOVJEK I AHLAK U KUR'ANU.....	7
Čovjek je stvoren u liku najljepšem.....	7
Značenje riječi ahlak u Kur'anu.....	Error! Bookmark not defined.
Savršenstvo Allahova stvaranja	21
<i>Zaključci iz gore navedenog:</i>	22
Čovjekova interakcija s okolinom.....	23
Da li je čovjekova sklonost ahlaku fitretska osobina.....	Error!
Bookmark not defined.	
Sklonost vjeri nalazi se u samoj biti ljudskoj.....	27
Šta Kur'an kaže o tim kriterijima.....	33
<i>Dvije osnovne karakteristike miradža Poslanikova:</i>	37
Suštinska blizina Allahu.....	37
<i>Poruke citiranih ajeta?</i>	38
Korištenje posebnih Allahovih imena.....	40
Allahova transakcija s nama samima	45
Da li je čovjekov ahlak promjenjiv	47
Drugi dokaz promjenjivosti ahlaka	51
Kur'anski stav o promjenjivosti ahlaka	57
<i>Pojam srca u Kur'anu</i>	Error! Bookmark not defined.
Razlika između fizičkog i ahlačkog srca.....	62
Smisao duhovnog srca: <i>Udahnuo sam mu od ruha svoga</i>	69
Čovjek, samim tim i poslanici, jedna su od karika u Univerzumu	71
Čovjekova djela dio su njegove ličnosti	75
Blagodati Božije ovisne o našem ahlaku	78

<i>Dova Imama Sedždžada a. s.</i>	81
Različiti vidovi utjecaja	Error! Bookmark not defined.
Musteqimi, oni na Pravom putu	85
Ko su nesretnici.....	88
Vanjske prepreke na čovjekovom putu ka savršenstvu	100
Bitnost uljepšavanja svoje duše sa stanovišta Kur'ana.....	106
<i>Ahlak i uređivanje društva</i>	106
Treba odrediti cilj, put stizanja do tog cilja i prepreke do cilja ..	110
<i>Uobičajene prepreke na putu do čovjekovog savršenstva</i>	112
GAFLET (NEHAJ)	113
<i>Šejtanove zamke</i>	117
Prirodni užitak.....	119
Umni užitak.....	120
Šejtan planira.....	122
Neobičan kur'anski prikaz.....	123
<i>Rezime:</i>	124
Skupina obdarenih razumom ostavila je vanjštinu da bi stigla do nutrine	127
<i>Spremnost u redovima</i>	135
<i>Suprotstavljanje šejtanovim naređenjima</i>	135
<i>Povjerenje u Kur'an</i>	Error! Bookmark not defined.
<i>Živost u ibadetu</i>	139
<i>Ljubav prema islamskim vrijednostima</i>	140
<i>Ljubav prema vjernicima</i>	141
<i>Grupa ljudi u vječnom Džennetu</i>	142
<i>Grupa ljudi u Džehennemu</i>	Error! Bookmark not defined.

Dosadašnje objavljene knjige u izdanju *Mulla Sadre*:

- 1- Karakteristike islama,
- 2- Islamska filozofija,
- 3- Sekularizam ili vjera?
- 4- Nehdžul-belaga, proživljenje 1,
- 5- Pouka o odgoju,
- 6- Bit Islam-a,
- 7- Samospoznaja i duhovno uzdizanje,
- 8- Osnove logike,
- 9- Mudrosti islamske medicine,
- 10- Rasprava o poslanstvu,
- 11- Temeljne postavke u akaidu,
- 12- Uvod u fikh,
- 13- Islamsko-irfanske teme,
- 14- Osnove tefsira,
- 15- Ciklus predavanja o kur'anskoj uputi

Akbar Eydi

Savršeni ahlak

Izdavač:

Fondacija Mulla Sadra, www.mullasadra.com

e-mail: mullasadra@mullasadra.com

Za izdavača:

mr. Mohammad Reza Peysepar

Lektor:

Hfz. Ensar Karaman

Dizajn i DTP

Luman Avdić

Štampa:

Sabah print – Iličić

CIP- katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka

Bosne i Hercegovine, Sarajevo

28 – 423.7

EYDI, Akbar

Savršeni ahlak/ Akbar Eydi; (preveo s perzijskog

Amar Imamović) . –

Sarajevo: Fondacija Mulla Sadra u B i H, 2004.-

141 str. ; 21 cm

Bibliografske i druge bilješke uz tekst

ISBN 9958-9694-4-0

COBISS.BH – ID 13350662

Rješenjem Ministarstva obrazovanja i nauke F BiH br.
03-15-2748/04 od 21.10.2004. g., na osnovu čl. 18. stav 2.
tačka 10. Zakona o porezu na promet proizvoda i usluga

Služb. nov. Fed. B I H br. 49/02,37/03 i 14/04, u skladu s čl.4. ovaj proizvod je oslobođ. poreza na promet.